3.3.2 Number of books and chapters in edited volumes/books published and papers published in national/ international conference proceedings per teachers during last five years

Sr. No.	Name of the teacher	Title of the book/chapters published	Title of the paper	Title of the proceedings of the conference	Name of the conference	National/ International	Calendar year of publication	ISBN Number of the proceedings	Affiliating Institute at the time of the publication	Name of the publisher
1	Principal Dr. Ajay Patil	Indian Administration	Administrative and Civil Service Reforms	-	-	National	2018-19	978-93-82358-29-9	-	Chandralok Prkashan
	-	Information Technology	E-Panchayat	-	-	National	2022-23 1/4/2023	978-81-960330-5-7	-	Eagle Leap
2	Dr. Yedle S. K.	Annabhau Sathe: Vyakti, Sahitya ani Samiksha	Majhe Maher Waghdara	-	-	State	2019-20	978-81-937477-0-4	-	Yugpravartak Prakashan
	-	Symbol of Knowledge	Dr. Babasaheb Ambedkaranche shaikshanik vichar	-	-	National	April 2022	978-81-956658-1-5	-	Rajarshi Publication
	-	-	Dr. Babasaheb Ambedkaranche Vruttapatriy Chintan	-	-	-	2022	978-93-5240-198-7	Shahu Mahavidyalaya Latur	Aruna Publication
3	Dr. Bankar S. S.	Vishwaparva: SwatantryaSainik shri.Vishwanathrao Haribhau ugale gauravgranth	Reshimgathi Pakki karnare Mama	-	-	State	Aug 2018	978-93-81447-71-0	-	Muktarang Prakashan
	-	Sahityatil Navpravah	Dalit Kavyitrinchya Kavitetil Asmitechi	-	-	State	2018-19 18/02/2018	978-93-86013-82-8	G.K.J.(Night Vanijya College Latur)	WIZCRAFT

IQAC Co-ordinator
Smt. Sushiladevi Deshmukh
Senior College, Latur

PRINCIPAL
Smt. Sushiladevi Deshmukh
Senior College, LATUR

Scanned with OKEN Scanner

			Janiv: Ek Abhyas							
	-	Fesati: Chintan ani Manthan	Fesati Kadambaritil Pratyaykari Chitran	-	-	State	2019-20 05/06/2019	978-93-88544-30-6	-	Atharv Publication
	-	Satyashodhak Annabhau Sathe: Upekshitanchya Antarangacha Vedh	Annabhau Sathe Yanchya Kadambaritil Stri Pratima	-	-	State	2022-23	978-93-91120-04-7	-	Akshita Publisher
	-	Sahita: Samaj ani Prasarmadhyame	Prasar madhyame Jahirat ani Stri Pratima	-	-	State	2022-23 27/02/2024	978-93-95494-27-4	-	Aadhar Publication, Amaravati
	-	Bharatiy striyanche Sakshamikaran	Draupati Murmu Yanche Kartrutva va Rajkiy yogdan	-	-	National	2022-23 22/03/2023	978-93-92310-15-7	-	Ramanshil Publication
	-	Information Technology	E-Sadhane ani Marathi Sahityache Adhyapan va Adhyayan	-	-	National	2022-23 1/4/2023	978-81-960330-5-7	-	Eagle Leap
4	Dr. Kirte S. C.	Bharatiya Sanvidhan Samjun Ghetana	Bharatiy Sanvidhan va Mahila	-	-	National	2018-19 10/11/2018	978-93-87322-09-7	-	Sanvad Prakashan
	-	OBC: Kaal, Aaj ani Udya	Dalit, Muslim, OBC samajatil Stri ani Andhashraddha	-	-	National	2018-19	978-93-820280-3-5	-	Sanvad Prakashan
	-	Phanishwar nath Renuka sahitya	Phanishwar nath Renu ki	-	-	National	-	2022-23	978-93-85647-03-1	Yash publication

		sandrbha aur prakriti	kahaniyon mein vyakt gramin kalakar Vishesh sandrbh: raspriya aur thes kahani							
	-	Hindi sahitya aur samaj	'Mujhe Chand chahiye' upnyas mein vastu sambandhi mulya	-	-	National	2022-23	978-9395104-12-8	-	Parikalpana
	-	Dhammasar smaranika 2023	Bauddha Dhamma ani Stri Manas	-	-	National	2022-23 25/03/2023	ISBN 978-81-937477-4-2	Tisari Akhil Bharatiy bauddha Dhamma	Yugpravartak Prakashan
	-	Dhammadhar Smaranika 2023	Dhamma chalaval ani stri manasikata	-	-	National	2022-23	978-81-937477-7-3		Bharatiy Buaddha Mahasabha
5	Dr. Bansode K. D	Kamleshwar ke Upanyas: Ek Anushilan	-	-	-	National	2020-21 04/03/2021	978-93-85162-90-9	-	Jyotichandra Publication
	-	Markandey aur Ra. Ra. Boradeke sahitya mein Gramin Parivesh	-	-	-	National	2021-22 15/12/21	978-81-928882-8-6	-	Indivision Publication
	-	Fanishwarnath Renu ka Sahitya: Sandarbh Aur Prakriti	Tisari kasam ka Hiraman	-	-	National	2022	978-93-95647-03-1	-	Yash Publication
	-	Swandinata Andolan aur Bharatiya Sahitya	Dr. Ambadas Deshmukhji ki Bhasha	-	-	National	2022	978-81-954734-9-6	-	Shailaja Prakashan

Scanned with OKEN Scanner

			Shikshanvishayak Drishti evan Chintan							
	Dr. Karajagi M. B.		Unit No. 04: Accent and Rhythm in Connected Speech			National	2019	978-81-941099-0-7	Distance Education Department	SRTMUN
			Teaching of English Grammar (with Special reference to Tense)			National	2019-20	978-81-947349-6-3		New Man Publication
		New Trends in English Literature	The Study of Social History and Value of Dalit in the Society with reference to Outcaste: A Memoir					978-93-83109-64-7		Aditya Publication
			Block No. 01: Phonetic and Spoken English			National	2019	978-81-941099-0-7	Distance Education Department	
		South Asian Studies Issues and Themes	Religious Radicalism in Taslima Narsin's Lajja: A Critical Study			National	2021	978-93-80745-90-9		Creative Publication
		Politics of Partition: A Critical Study				National	18 October 2021	978-620-4-21186-2		Lambert Publication
		SSR Preparation: Understanding the				National	June 2021	978-81-951586-4-5		Aruna Publication

LATUR

Scanned with OKEN Scanner

		Recent NAAC Process								
6	Dr. Kamble B. A.	Symbol of Knowledge	Dr. Babasaheb Ambedkaranchi Vikasavishayichi Dharana	-	-	National	Aril 2022	978-81-956658-1-5	-	Rajarshi Publication
7	Dr. Mekewad V. B	Sahitya Pratibhecha Surya Annabhau Sathe	Annabhauchya kadambaritil Nayika	-	-	National	2020-21 01/01/2021	978-81-948515-5-4	-	Shaurya Publication
		Information Technology	Role of E-commerce in Indian Business Market	-	-	National	2022-23 1/4/2023	978-81-960330-5-7	-	Eagle Leap
8	Dr. Malwade V. A.	-	-	Sanshodhanat prashnavali tantrache mahattva	Research Methodology	National	22/08/2018	978-93-52-40-186-4	Shivjagruti senior college, Nalegaon	Aruna prakashan, Latur
		Information Technology	Implication of Information Technology for Social Sciences	-	-	National	2022-23 1/4/2023	978-81-960330-5-7	-	Eagle Leap
9	Pro. Gaikwad A. S.	Sahitya Pratibhecha Surya Annabhau Sathe	Annabhau Sathe yanche Jivan ani Sahitya	-	-	National	2020-21 01/01/2021	978-81-948515-5-4	-	Shaurya Publication
		-	-	Jagatikikaranantr Lingbhedachi Samasya	Social Economical Political and commrcial challenges in the post Globalization India	National	09/02/2019	2349-638x	Tulajabhavani Mahavidyalaya, Tulajapur	-

Scanned with OKEN Scanner

		-	-	Mahila Sabalikaran ani samajdrishtikon	Problem and challenges before the working women	State	30/11/2018	2454-5503	Late. Ramesh Varpurkar Arts. commerce and science college, Sonpeth	-
		Information Technology	Prasar Mahyame: Mahila	-	-	National	2022-23 1/4/2023	978-81-960330-5-7	-	Eagle Leap
10	Pro. Pawar S. G.	Paryavaran ani Manavi Jivan	-	-	-	National	2018-19 02/10/2018	978-93-85162-84-8	-	Jyotichandra Publication Latur
		Maharashtratil Lenya	-	-	-	National	2019-20 02/01/2020	978-81-945997-3-9	-	Global Publication
		Maharashtra Paryatan	-	-	-	National	2020-21 05/02/2021	978-81-928882-3-1	-	Indovision Publication
		Paryatan Vikas	-	-	-	National	2022-23	978-93-85162-60-2	-	Jyotichandra Publication Latur
11	Dr. Palmante M. P.	-	-	Samajik Shastratil Sanshodhakache sanshodhan : shodh va bodh	Research methodology	National	22/08/2018	978-93-5240-186-4	Shivjagruti Senior college Nalegaon	Aruna Prakashan, Latur
		Sthul Arthashastra	-	-	-	National	2019-20 15/08/2019	978-981-85162-42-8	-	Jyotichandra Publication
		Arth smruti Smarnika	Annabhau sathe yanch evastvaikarthik tatavadyan vishayak vichar	-	Marathi arthshastra parishd	National	11 to 13 march 2022	978-93-913-05-62-8	Go.Cee. tompe kala , Vanijya a vidyan	ICSSR

LATUR

Scanned with OKEN Scanner

									MAhavidhya lay	
		Bharatiy Arthavyavastha	-	-	-	National	2021-22 04/12/2021	978-81-945997-5-3	-	Global Publication
12	Dr. Palkar R. D.	Fesati: Chintan ani Manthan	Matrutvache Pratyayakari Chitran	-	-	State	2019-20 05/06/2019	978-93-88544-30-6	-	Atharv Publication
		Sahitya Pratibhecha Surya Annabhau Sathe	Annabhau Sathe yanche Shahiri Vangmay	-	-	National	2020-21 01/01/2021	978-81-948515-5-4	-	Shaurya Publication
	-	-	-	Sanshodhan atil prashnavalit antra :rRachanaa ani gundosh	Research methodolog y	National	22/08/2018	978-93-5240-186-4	Shivjagruti Senior college Nalegaon	Aruna Prakashan. Latur

IQAC Co-ordinator
Smt. Sushiladevi Deshmukh
Senior College, Latur

PRINCIPAL
Smt. Sushiladevi Deshmukh
Senior College, LATUR

Scanned with OKEN Scanner

Dr. Ajay B Patil

Administrative and Civil Service Reforms

LATUR

Dr. Ajay Patil

Scanned with OKEN Scanner

2018-19

LATUR

INDIAN ADMINISTRATION

Dr. Ajay Patil

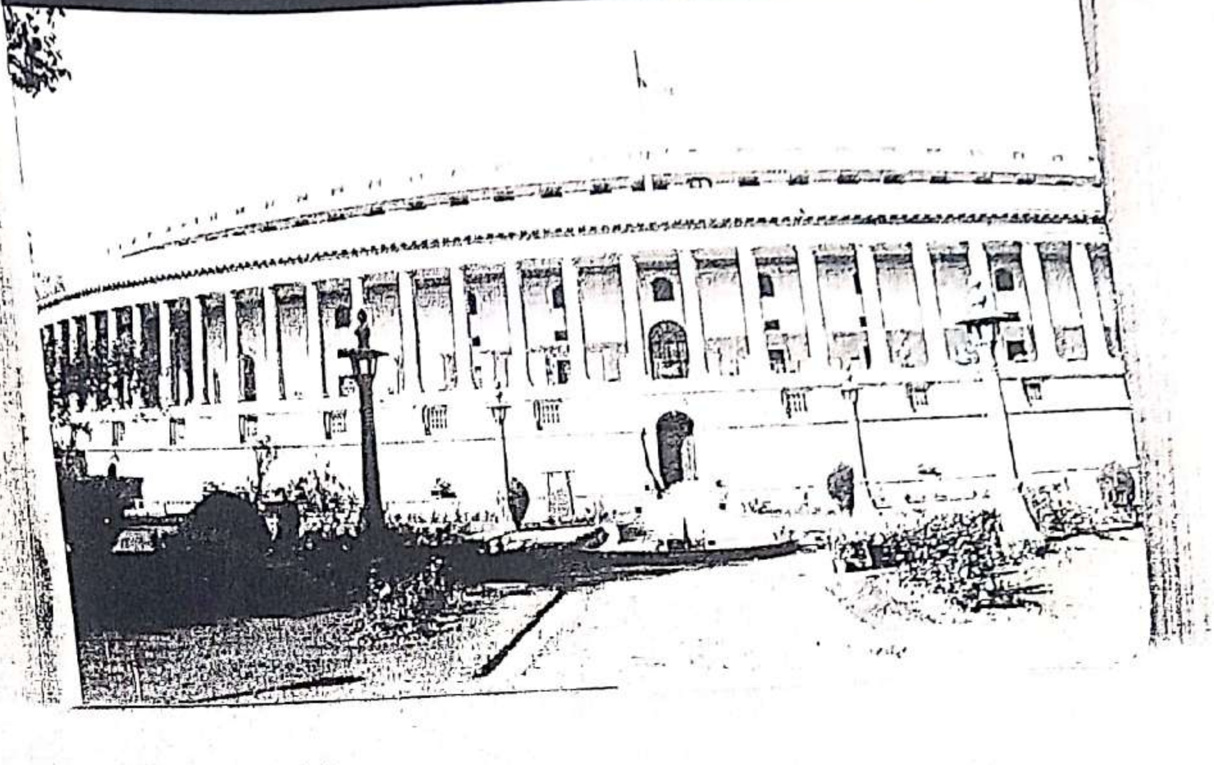

Scanned with OKEN Scanner

Azadi Ka Amrit Mahotsav

EAGLE LEAP
PRINTERS AND PUBLISHER PVT. LTD.

INFORMATION TECHNOLOGY

LATUR

A collection of articles

PUBLISHED : APRIL 2023

nformation Technology

(माहिती तंत्रज्ञान)

LATUR

Editorial Bord :

. Urmila Govind Reddy
A. (Public Administration),
M. Phil, NET, Ph. D.
Sushiladevi Deshmukh Senior
College, Latur
(Chief Editor)

Dr. Dattatraya V. Kharatmol
M.A (pub.Adm.) Ph.D.,Set
Dept.of Public Administration
Smt.Sushiladevi Deshmukh
College,Latur
(Co-Chief Editor)

r. Gaurav G. Jewalikar
MA(Public Administration)
M.Phil.,Ph.D.,Net
rashtra Udyagiri Mahavidyalya,
Udgir, Dist Latur

Prof. Tanmayee G. Padmane
NET, JRF, Pursuing Ph.D
Currently working as Faculty for
Public Administration at
Chanakyamandal Pariwaar,
Pune Maharashtra

rof. Spurti S. Samudre
A. (Public Administration), PET
Pursuing Ph.D,
ept.of Public Administration,
ayanand College Of Arts, Latur

Prof. Ashwini A. Dhayagude
MA (Public Administration),
PET, Ph.D Pursuing,
Dept.of Public Administration,
Dayanand College Of Arts ,Latur

Adv. Komal N. Khajone
Assistant Professor
LLM (Constitutional Law)
Diploma in Forensic Science,
Pursuing Ph.D
School of Law G H Raisoni University,
Amravati

Scanned with OKEN Scanner

13	Significance Of Information Communication Technology In Good Governance	Dr. Santosh Choubey	
14	E-education	Gauri Kondane	
15	Revolutionizing Law Enforcement : The Role of Information Technologyin Modern Police Work	Sharon Rajendra Manmothe	
16	The Role of Information Technology in Good and Developmental Administration	Raju Sitaram Nandkar	
17	Impact of Information Technology on Disaster Management	Mrs. Anam Mehandikar	
18	Impact of information technology in Tourism sector	Dr. Ashlesha Baburao Birajdar	
19	E-Governance in Public Administration.	Dr. Santosh B. Kurhe	
20	The Impact of Digitalisation on Governance in Labour Market	Dr. Swapnaja Pathak	
21	Implication of Information Technology for Social Sciences	Dr. Vedprakash A. Malwade	
22	Impact of E- learning	Prof. Tanmayee G. Padmane	
23	ई-पंचायत	डॉ. अजय बी. पाटील	
24	ग्रंथालयांचे डिझिटायझेशन व तंत्रज्ञान	डॉ. पसारकर अपर्णा श्रीकांत	
25	भौगोलिक माहिती प्रणाली (GIS)-भूगोलातील स्थान	डॉ. दैवशाला शिवाजी नागदे	

12'	ई-साधने आणि मराठी साहित्याचे प्रभावी अध्यापन व अध्ययन	डॉ. सुरेखा सीताराम धनकर	254
	आपत्ती व्यवस्थापनात माहिती तंत्रज्ञानाची भूमिका	प्रा.मरकले शंकर हणमंतराव	258
13	ई-स्कॉलरशीप	प्रा. बाबू काचळे	274
14(	ई-साक्षरता संकल्पना	डॉ. रामेश्वर खंदारे	281
	ई साहित्याच्या उपलब्धतेमुळे मातृभाषेचे वाढते महत्व मातृभाषा मराठी.	श्रीम.सारिका अशोक बदे	288
15	ऑनलाईन व डिजिटल शिक्षण पद्धतीचा प्रभाव	प्रा. डॉ. भैरट आशा बालाजी	296
17:	ई-शिक्षण : गतिमान शिक्षणाचा मुलाधार	प्रा. डॉ. गौरव गोविंदराव जेवळीकर	303
18	दू आधारित अध्ययनात माहिती संप्रेषणतंत्रज्ञानाची भूमिका	श्रीमती प्रतिभा गुलाबराव पाटील	312
19	नाशिक जिल्हयातील तलाठींसाठी माहिती अधिकार अधिनियम २००५ अंतर्गत घेतलेल्या प्रशिक्षणाची उपयोगिता अभ्यासणे	डॉ. सतीश उत्तमराव पाटील	319
20	प्रसार माध्यमे : महिला	प्रा अनिता एस. गायकवाड	334
21	प्रशासन : अर्थ, उद्दीष्टे, वैशिष्ट्ये, फायदे, तोटे	प्रा. डॉ. सयद कुरेशाबी नेसीरसाब	343
22	नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये माहिती तंत्रज्ञानाची भूमिका	स्वप्निल बालाजी पाटील	349
23	प्रशासनाचे महत्व	डॉ. उर्मिला गोविंद रेड्डी	354
24	सायबर सुरक्षा काळाची गरज	प्रा. अश्विनी अंगद धायगुडे	360
24	माहिती तंत्रज्ञान आणि आपत्ती व्यवस्थापन	प्रा. यादव शुभांगी	366

ISBN : 978-81-960330-5-7

6. It can give a way to a lot of distractions as internet do... only offer learning.

7. E- Learning can be successful only for students pu... higher education and can have more adverse effect... teenagers.

8. It can also at times provide wrong information or mi... the students as authenticity of the online courses as w... information is an issue which will continue to persist.

Conclusion

E-learning involves more than just a shift in technolo... is a component of redefining how our species im... knowledge, abilities, and values to future workers... students. E-learning is becoming the standard metho... delivering education and training in many industries. T... are four e-learning secrets. The first trick is to teach stu... what they need to know in the manner in which they learn... Clarifying learning objectives is the second secret. The t... secret advances the previous two. It is to put the approp... goals in focus. The power of analyzing holds the final secr...

References

1. Bhartiya, Piyush. www.k12digest.com. 6 August 2021
2. www.talentlms.com/elearning/history-of-elearning. n.d

* * *

ई-पंचायत

डॉ. अजय बी. पाटील,
प्राचार्य श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ
महाविद्यालय, लातूर

LATUR

...ग्रामीण भागाच्या समस्या सोडविण्यासाठी ग्रामीण लोकांना प्रशासनातील सहभाग ...ण्यासाठी आणि ग्रामीण नेतृत्व निर्माण करण्यासाठी 'पंचायत राज' हा घटक ... प्रशासनात अत्यंत महत्वाची भूमिका पार पाडतो. 'पंचायत राज' हे महात्मा ...धींचे स्वप्न होते. याला पूर्ण करण्याचे कार्य भारताचे पहिले पंतप्रधान पंडित ...लाल नेहरू यांना दिले जाते.

...वातंत्र्य प्राप्तीनंतर पंचायत राज व्यवस्थेला राज्य-सूचीमध्ये समाविष्ट करण्यात ... १९४७ ते २०१७ पर्यंत 'पंचायत राज' ला अधिक भक्कम करण्यासाठी विविध ... भारतात करण्यात आले आहेत. यामधील ऐतिहासिक घटना म्हणून आपण ७३ ...घटना दुरूस्तीचा उल्लेख करतो. या घटना दुरूस्तीने पंचायत राजमध्ये सकारात्मक ... घडून आले. याच काळात माहिती तंत्रज्ञान क्रांती भारतात जोर धरू लागली ... याचाच परिणाम पंचायत राज संकल्पनेवर झाला. पंचायतींना अधिक तत्पर, ..., प्रभावशील बनविण्यासाठी ई-पंचायत या संकल्पनेचा उदय इ. स. २००० ... झाला. पंचायत राजचा मुख्य हेतू लोकशाहीचे विकेंद्रीकरण हा साध्य होण्यासाठी ...यतीचे योगदान आज भरीवपूर्वक ठरत आहे.

भारत निर्माण कार्यक्रमातील नॅशनल गव्हर्नन्स कार्यक्रमातंर्गत सर्व पंचायत राज ...चे संगणकीकरण करून त्यांच्या कारभारात एकसूत्रता व पारदर्शकता ...ण्यासाठी ई-पी.आर.आय./ई-पंचायत हा मिशन मोड प्रकल्प हाती घेण्यात ... आहे. महाराष्ट्रातील सर्व पंचायत राज संस्थांचे (जिल्हा परिषद, पंचायत समिती, ...ायत) संगणकीकरण करून त्यांचा कारभार ऑनलाईन करण्याचा महत्वकांक्षी ...कीय ग्रामीण महाराष्ट्र (संग्राम) हा प्रकल्प राबविण्यात येत आहे.

महाराष्ट्रात ई-पंचायत अंमलबजावणी करीता महाऑनलाईन लिमिटेड (महाराष्ट्र

2019

अण्णा भाऊ साठे

व्यक्ती, साहित्य आणि समीक्षा

LATUR

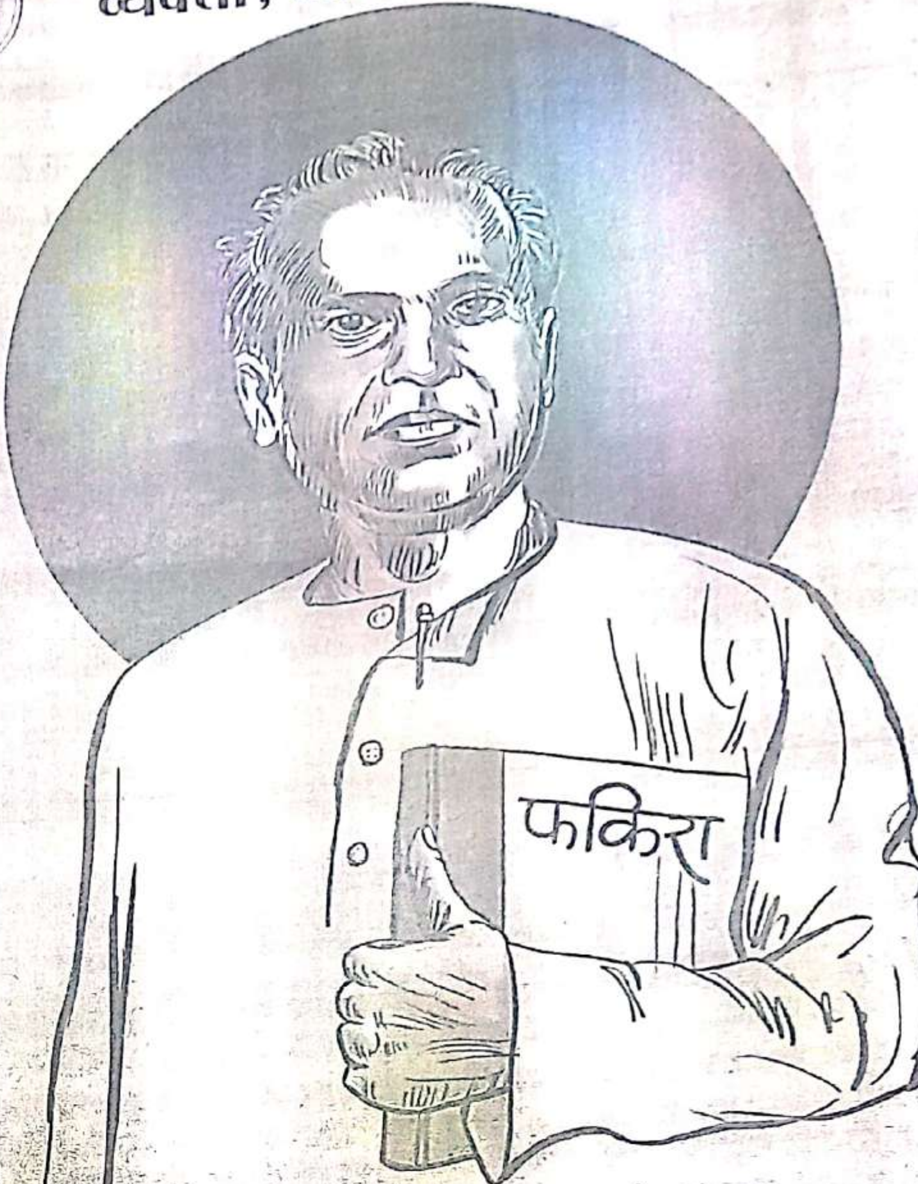

संपादक

डॉ. राजकुमार मस्के

डॉ. लहू वाघमारे

Scanned with OKEN Scanner

ISBN : 978-81-937477-0-4

३०

माझे माहेर वायदरा

डॉ. शंकरानंद येडले
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर.

लोकनायक, जननायक, माणसातल्या माणसाचा संशोधक, थोर कलावंत, शाहीर अण्णाभाऊ साठे एक गीतकार, लावणी रचणारा श्रेष्ठ कवी, कथा, कादंबरी, वगनाट्य, लोकनाट्य, नाट्यक्षेत्रात चौफेर लेखन करून समाजाचे मनोरंजन, उद्‌बोधन, प्रबोधन करणारा मराठी साहित्यातला तेजःपुंज सूर्य, सातासमुद्रापलीकडे पोचलेला प्रतिभावंत महान लेखक. ज्यांची तुलना करताना जसे संतसाहित्यात संत ज्ञानदेव, तुकाराम यांची मध्ययुगीन साहित्यात नोंद आहे, तसेच आधुनिक मराठी साहित्यातील महान लेखक म्हणून सानेगुरुजींबरोबर लोकनायक अण्णा भाऊ साठे यांच्याच विपुल साहित्याचा तुलनात्मक विचार करावा लागेल. महात्मा गांधींच्या तत्त्वज्ञानाचा प्रभाव सानेगुरुजींवर होता, तर कार्ल मार्क्स व डॉ. आंबेडकरांचा प्रभाव अण्णा भाऊंच्या लेखनात दिसतो. दोघांनाही शोषितांचे आत्मभान होते. सत्याची, न्यायाची ओढ होती. सानेगुरुजी पाण्यापेक्षा पातळ प्रवाही होते, तर अण्णा भाऊ सूर्यप्रकाशासारखे प्रकाशमान, प्रखर होते. पाणी आणि प्रकाश याशिवाय जीवन नाही. तसे साहित्यातून जीवनाचा ध्यास घेऊन लिहिणारे थोर लेखक म्हणून त्यांच्या साहित्यातून प्रेरणा मिळते.

सामान्यातल्या सामान्य माणसाची अस्मिता, प्रतिष्ठा माणूस म्हणून त्याला मिळावी या ध्येयासाठी अण्णा भाऊंचे चिंतन होते. गरीब माणसाला धीर, धैर्य, धाडस देऊन शौर्य गाजवण्याचे, निडर होण्याचे, भीतीमुक्त करण्याचे, संकटावर मात करून जगण्याचे सामर्थ्य अण्णा भाऊंच्या विचारात आहे. त्यांच्या साहित्याचा सामाजिक अंगाने, वैचारिक दृष्टीने, भावनात्मक अनुभवाने, संवेदनशील जाणिवेने अभ्यास करणाऱ्याला अभ्यासकाला अण्णा भाऊंच्या साहित्याची उंची आकाशाइतकी विशाल, समुद्राइतकी खोल अशी व्यापक, वैश्विक होती, याची जाणीव होईल. त्यांच्या साहित्यात ज्ञान-विज्ञानाची, मानवी मूल्यांची, सत्याची, न्यायाची, नीतीची शिकवण

ग्रंथ 2018

LATUR

३७

लातूर जिल्ह्यातील कादंबरी वाङ्मय

●●

डॉ.शंकरानंद येडले

साहित्य प्रकारातील 'कादंबरी' हा एक लोकप्रिय वाङ्मय प्रकार आहे. प्राचीन काळी मानवी संस्कृतीत असलेले स्थान आधुनिक काळात कादंबरी प्राप्त करू पहाते आहे. असे म्हटले जाते. ते संयुक्तिक वाटते. एक मोठा भाक अवकाश, असणारा वाङ्मय प्रकार आहे. जो प्रदिर्घ असतो कादंबरीची भाषा ही गद्य असली तरी तिचे निवेदन हे लेखकाच्या निवेदनशैलीवर, वकुबावर किंबहुना लेखक ज्या प्रदेशात राहतो त्या सभोवतालच्या जीवनांच्या भाषेचे प्रतिबिंब त्या साहित्यकृतीत उमटते. कादंबरी ही एक लेखकाच्या कल्पनेतील कल्पित कथा असली तरी लेखक जे जीवन पाहतो, अनुभवतो ते प्रत्यक्षदर्शी वास्तव जे लिहावे, सांगावे असे लेखकाला वाटते ते तळमळीने सांगण्याचा लेखकाचा हेतू असतो. त्यासाठीच तो धडपडतो प्रयत्न करतो.

खरे तर आधुनिक काळात बदलत्या जीवनाचे जीवन वास्तव किती कलात्मकतेने लेखक चित्रित करतो ते अधिक महत्त्वाचे ठरते. वास्तव आणि कल्पित, व्यक्ति आणि समाज बोलतो ती त्या समाजाची दैनंदीन व्यवहार भाषा आणि लेखक लिहितो ती त्याची साहित्यिक म्हणजेच साहित्याची भाषा अशी वेगळी असते, नव्हे तर समाज वास्तवातील द्वंद्वाच्या आकर्षणातून कादंबरीचे रूप लेखक घडवत असतो.फक्त ती भाषा ही त्या लेखकाची असते.

कादंबरी ही एक कथात्मक साहित्याशी जवळचे नाते असलेली साहित्यकृती असते. कथेपेक्षा तिचा विस्तार हा अधिक व्यापक, असतो. कादंबरीतील पात्रे कथेपेक्षा जास्त असतात. त्यातले जीवनदर्शनही अधिक मोठे असते. म्हणजे जीवनदर्शनाचा आवाका मोठा असतो. अर्थपूर्ण जीवनांचे दर्शन घडवण्याच्या ध्येयातून कादंबरीची निर्मिती होते. आपल्या सभोवताली जे जीवन वास्तव दिसते ते चित्र रेखाटने हाच तर कादंबरीचा हेतू असतो. त्यात स्त्री, पुरूषांचे जीवन येते ते कसे हे चित्र कादंबरीत रेखाटले जाते. व्यक्तिच्या भावभावना, जीवनाच्या पातळीवरील सुख-दुःखाच्या अनुभवातील घटीत घटना, प्रसंगावर घडणाऱ्या घडामोडीचे व्यक्तिच्या जीवनांचे चित्रण कादंबरीकार कादंबरीतून घडवत असतो.

Scanned with OKEN Scanner

Booking 2022

LATUR

Symbol of Knowledge || ISBN: 978-81-956658-1-5 || April, 2022

६. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार

प्रा. डॉ. शंकरानंद येडले
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख
वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

ज्या प्रमाणे अंधारातून उजेड, अशुभातून शुभ,व निराशेतून देवी आशा फुटते.तद्वतच आपल्या या अज्ञान समाजातून सज्ञान, अशक्तातून सशक्त बनून, प्रकाशमान दिवे होऊन, आप आपल्या ज्ञानबंधूस, खरे मार्गदर्शक व्हा. असा विचार मुकनायक मधील आमचा संदेश या लेखात डॉ. बाबासाहेबानी दिला आहे.

"शिका, संघटीत व्हा आणि संघर्ष करा असा शिक्षणविषयक मुलमंत्र देण्याबरोबरच शिक्षण हे वाघीणीच दुध आहे. जो पिईल तो गुरगुरल्या शिवाय राहणार नाही. शिक्षणाचे जे महत्व आहे ते वेळोवेळी मांडलेल्या विचारातून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे मौलिक असे शैक्षणिक विचार अविष्कृत झाले आहेत. त्यांचे प्रत्येक विचार हे सुभाषितांचे मोल असलेले एक अनमोल असे एक धन आहे. शिक्षण ही अशी बाब आहे.जी प्रत्येक माणसापर्यंत पोहचली पाहिजे. शिक्षण इतके स्वस्थ असायला हवे की, गरीबातला गरिब माणूस सुद्धा सहजपणे शिक्षण घेऊ शकला पाहिजे.किंबहूना आपण गरिब असलो म्हणून काय झाले. आपण शिकू शकतो हा आत्मविश्वास हवा. शिक्षण श्रीमंतानाच घेता येते. गरीबांना शक्य नाही असे समजण्याचे कारण नाही. अंत्यत गरीबीतही जिद्दीने शिकता येते हा आदर्श स्वतः डॉ. बाबासाहेबांनी जगासमोर ठेवला असून जगातल्या आदर्श शंभर विद्यार्थ्या मधील एक नंबरचे आदर्श विद्यार्थी म्हणून अमेरीकेतील कोलंबीया विद्यापीठाने डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा गौरव केलेला आहे. संपूर्ण जगात भारत देशाला नावलौकीक मिळवून देणारे भूषणावह असे कार्य करण्याबरोबरच

ग्रंथ- 2022

पुस्तकाचे

६१

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे वृत्तपत्रीय चिंतन

०००

डॉ. शंकर येडले, लातूर

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी समग्र मानवतेचा मुळातून विचार केला असून, सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, शैक्षणिक, सास्कृतिक, धार्मिक पौराणिक, ऐतिहासिक या सर्व विषयाच्या संदर्भात त्यांचे एकूण एक विचार सर्व विषयातील विचारवंत, अभ्यासकांना प्रेरणादायी, दिशादर्शक, मार्गदर्शक राहिले असून, त्यांच्या विचारातील स्पष्टता, परखडपणा, याबरोबरच जे जे चूक आहे ते निर्भयपणे, धाडसाने, त्यांनी सांगितले. अंत्यत चिकित्सकपणे त्यांनी समग्र भारतीय समाजाचा सर्वांगीण विकास कसा होईल, यासाठी अंत्यत तळमळीने आपले विचार मांडले.

भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर २० व्या शतकातील, या जगातील व विश्वातील युगपुरुष होते. कोट्यावधी भारतीयांच्या रंजल्या, गाजल्या, शोषित, पीडित, उपेक्षित, वंचित समाजाचे जीवन सुखी, समाधानी आनंदी कसे होईल यासाठी प्राणपणाने ते लढले. समाज जीवनांचे दीपस्तंभ म्हणूनच त्यांचे कार्य निरंतर लक्षवेधी असेच पदोपदी दिशादर्शक व मार्गदर्शक राहिले आहे. याचा एक सार्वत्रिक अनुभव वेळोवेळी होत असलेल्या विचारमंथनातून आपण सर्वजन पहातो, ऐकतो, अनुभवतो.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी माणूस हे एक मूल्य मानून, माणसाला केंद्रस्थानी ठेऊन आपले विचार मांडताना त्यांनी स्वांतत्र्य, समता, बंधुता, मानवता, सर्वार्थाने समानता, यासाठी मांडलेले विचार आपण आत्मसात करून वाटचाल केली तरच संप्पन्न, समृद्ध असा भारत देश एक आदर्श लोकशाही राष्ट्र म्हणून जगात महासत्ता होण्यांचे जे स्वप्न पाहिलेले आहे साकार होऊ शकेल असे म्हंटले तर वावगे होणार नाही.

खरे तर लोकशाही ही एक आदर्श शासनपद्धती म्हणून जगाने स्वीकारली आहे. लोकशाहीकडे पहाण्याचा डॉ. बाबासाहेब आबेडकराचा दृष्टिकोन हा

EAGLE LEAP

INFORMATION TECHNOLOGY

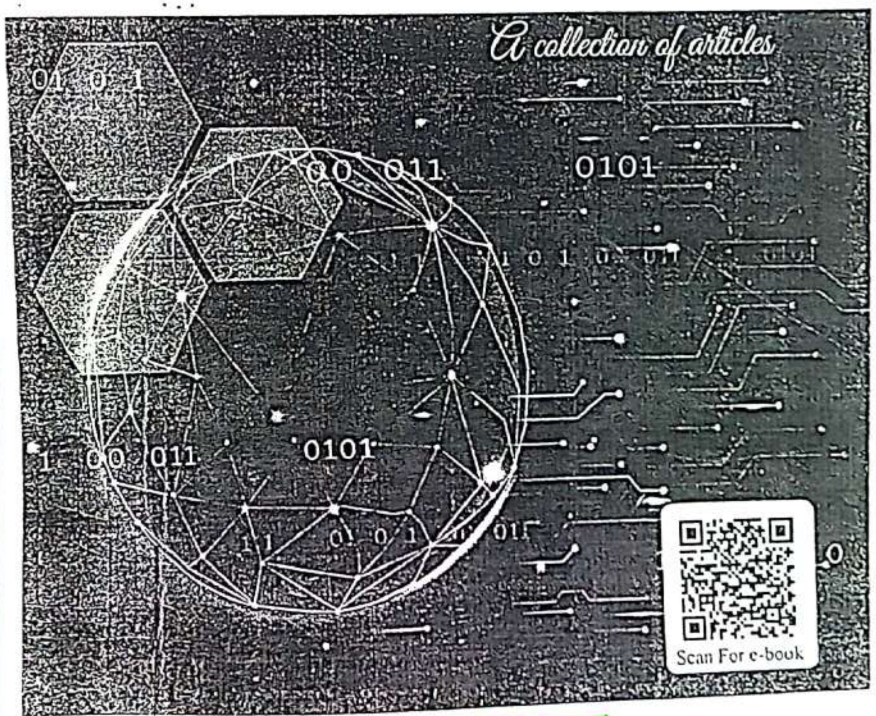

PUBLISHED : APRIL 2023

2022-23

nformation Technology

(माहिती तंत्रज्ञान)

Editorial Bord :

. Urmila Govind Reddy
.A. (Public Administration),
M. Phil, NET, Ph. D.
Sushiladevi Deshmukh Senior
College, Latur
(Chief Editor)

Dr. Dattatraya V. Kharatmol
M.A.(pub.Adm.),Ph.D.,Set
Dept.of Public Administration
Smt.Sushiladevi Deshmukh
College,Latur
(Co-Chief Editor)

r. Gaurav G. Jewalikar
MA(Public Administration)
M.Phil.,Ph.D.,Net
arashtra Udyagiri Mahavidyalya,
Udgir, Dist Latur

Prof. Tanmayee G. Padmane
NET, JRF, Pursuing Ph.D
Currently working as Faculty for
Public Administration at
Chanakyamandal Pariwaar,
Pune Maharashtra

rof. Spurti S. Samudre
.A. (Public Administration), PET
Pursuing Ph.D,
Dept.of Public Administration,
ayanand College Of Arts, Latur

P :. Ashwini A. Dhayagude
MA (Public Administration),
PET, Ph.D Pursuing,
ept.of Public Administration,
ayanand College Of Arts ,Latur

Adv. Komal N. Khajone
Assistant Professor
LL.M (Constitutional Law)
Diploma in Forensic Science
Pursuing Ph.D
School of Law G H Raisoni University,
Amravati

Scanned with OKEN Scanner

13	Significance Of Information Communication Technology In Good Governance	Dr. Santosh Choubey
14	E-education	Gauri Kondane
15	Revolutionizing Law Enforcement: The Role of Information Technologyin Modern Police Work	Sharon Rajendra Manmothe
16	The Role of Information Technology in Good and Developmental Administration	Raju Sitaram Nandkar
17	Impact of Information Technology on Disaster Management	Mrs. Anam Mehandikar
18	Impact of information technology in Tourism sector	Dr. Ashlesha Baburao Birajdar
19	E-Governance in Public Administration.	Dr. Santosh B. Kurhe
20	The Impact of Digitalisation on Governance in Labour Market	Dr. Swapnaja Pathak
21	Implication of Information Technology for Social Sciences	Dr. Vedprakash A. Malwade
22	Impact of E- learning	Prof. Tanmayee G. Padmane
23	ई-पंचायत	डॉ. अजय बो. पाटील
24	ग्रंथालयांचे डिझिटायझेशन व तंत्रज्ञान	डॉ. पसारकर अपर्णा श्रीकांत
25	भौगोलिक माहिती प्रणाली (GIS)-भूगोलातील स्थान	डॉ. दैवशाला शिवाजी नागदे

12	ई-साधने आणि मराठी साहित्याचे प्रभावी अध्यापन व अध्ययन	डॉ. सुरेखा सीताराम वनकर	254
	आपत्ती व्यवस्थापनात माहिती तंत्रज्ञानाची भूमिका	प्रा.मरकले शंकर हणमंतराव	258
13	ई-स्कॉलरशीप	प्रा. बाळू कावळे	274
14	ई-साक्षरता संकल्पना	डॉ. रामेश्वर खंदारे	281
	ई साहित्याच्या उपलब्धतेमुळे मातृभाषेचे वाढते महत्त्व मातृभाषा मराठी.	श्रीम.सारिका अशोक चट्टे	288
15	ऑनलाईन व डिजिटल शिक्षण पद्धतीचा प्रभाव	प्रा. डॉ. भैरट आशा बालाजी	296
17	ई-शिक्षण : गतिमान शिक्षणाचा मुलाधार	प्रा. डॉ. गौरव गोविंदराव जेवळीकर	303
18	मेंदू आधारित अध्ययनात माहिती संप्रेषणतंत्रज्ञानाची भूमिका	श्रीमती प्रतिभा गुलाबराव पाटील	312
19	नाशिक जिल्हयातील तलाठींसाठी माहिती अधिकार अधिनियम २००५ अंतर्गत घेतलेल्या प्रशिक्षणाची उपयोगिता अभ्यासणे	डॉ. सतीश उत्तमराव पाटील	319
20	प्रसार माध्यमे : महिला	प्रा.अनिता एस. गायकवाड	334
21	ई प्रशासन : अर्थ, उद्दीष्टे, वैशिष्ट्ये, फायदे, तोटे	प्रा. डॉ. सयद कुरेशाबी नेसीरसाब	343
22	नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये माहिती तंत्रज्ञानाची भूमिका	स्वप्निल बालाजी पाटील	349
23	ई-प्रशासनाचे महत्व	डॉ. उर्मिला गोविंद रेड्डी	354
2	सायबर सुरक्षा काळाची गरज	प्रा. अश्विनी अंगद धायगुडे	360
24	माहिती तंत्रज्ञान आणि आपत्ती व्यवस्थापन	प्रा. यादव शुभांगी	366

LATUR

Scanned with OKEN Scanner

26

ई–साधने आणि मराठी साहित्याचे प्रभावी अध्यापन व अध्ययन

डॉ. सुरेखा सीताराम बनकर,
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर
मो.नं: ८७८८४६६८१५/९४२१९८३१५७
E-Mail - surekhabankar602@gmail.com

प्रस्तावना :

माणूस हा सर्वात बुध्दीमान प्राणी असल्याने त्याने आपल्या बुध्दीमत्तेच्या जोरावर उपयुक्त साधने शोधून काढली. त्याने प्रामुख्याने मुद्रणकलेचा शोध, छायाचित्रण, चित्रपट, ध्वनिमुद्रण इ. बरोबरच शिक्षणात उपयोजक (ॲप), टॅवलेट, आंतरजाल (इंटरनेट), एल.सी.डी, टी.व्ही., प्रोजेक्टर संगणक, मोबाईल, रेडिओ. डी. व्ही.डी., इंटरॲक्टिव्ह पेन, इ. यांत्रिक साधनांचा वापर ई-शिक्षणात होत आहे. ई-साधनाव्दारे दिले जाणारे शिक्षण किंवा प्रभावी व उपयुक्त शिक्षणासाठी ई-साधनांचा उपयोग केला जातो. ते ई-लर्निंग होय. याचाच अर्थ ई-लर्निंग म्हणजे वर्गाध्यापनात माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करुन वापरण्यात येणारी अधुनिक शिक्षणपध्दती (Electronic Educational Learning) शिक्षणाच्या दर्जात सुधारणा घडविणारी व विद्यार्थ्यांना पुस्तकी ज्ञानाच्या पलिकडे नविन माहिती देणारीही आनंददायी शिक्षणपध्दती आहे. मानवसंसाधन विकास मंत्रालयाच्या मते,. 'अध्ययन-अध्यापनासाठी वापरल्या जाणाऱ्या सर्व प्रकारच्या माहिती तंत्रज्ञान साधनांचा समावेश ई-शिक्षणामध्ये होतो.'

सन १९७५ नंतर शैक्षणिक तंत्रज्ञानाची वाटचाल पध्दती, तंत्रे याकडून अध्यापनाची विशेष तंत्रे व पध्दती याकडे झाली. २००० नंतर जगाने माहिती युगात पवेश केला. माहिती प्राप्त करणे, ती पुन्हा-पुन्हा मिळवणे, माहितीचे जतन करणे, माहितीची योग्य मांडणी करणे. माहितीचे सादरीकरण करणे, इ. साठी संगणकाचा वापर सुरु झाला. अध्ययन-अध्यापन करताना पी पी टी, ऑडीओ, व्हिडीओ, गेम्स, शैक्षणिक ब्लॉग, शैक्षणिक वेबसाईटसव इ. ई-लर्निंग साधनांचा उपयोग सध्या प्रभावी ठरत आहे.

उद्दिष्टे :-

1) ई-साधनाव्दारे होणारी ई-शिक्षणपध्दती समजून घेणे.
2) ई-साधनाव्दारे अध्यापन व अध्ययन प्रक्रिया प्रभावी कशी केली जाते हे जाणून घेणे.
3) ई-साधनांचा उपयोग करुन मराठी साहित्याच्या प्रभावी अध्यापन पध्दती विकसित करणे.

विषय प्रतिपादन :-

अध्यापन व अध्ययन प्रक्रिया प्रभावीपणे होण्यासाठी पारंपरिकतेने व्याख्यान पध्दतीच उपयोगात आणली जात होती. मराठी साहित्याच्या अध्यापनासाठी सुध्दा व्याख्यान पध्दतीच उपयोगात आणली जात होती. मातृभाषा अर्थात मराठी साहित्याभ्यासाचे कथन, चर्चा, गोष्ट, अनुकरण, नाट्यीकरण, समस्या, प्रकल्प इ. अनेक अध्यापन पध्दती आहेत. विद्यार्थ्यांना परिणामकारक शिक्षण कसे द्यावे, कोणत्या पध्दतीने द्यावे, त्याच्या वर्गात कोणता बदल घडवून आणावा त्यासाठी कोणकोणत्या पध्दती वापराव्यात, कोणती साधने वापरावीत इ. गोष्टीचा समग्रपणे विचार करावा लागतो. शिकणे ही एक नैसर्गिक व सहेतूक क्रियेत ई-साधनांचा वापर होऊन एकूण ई-शिक्षणाची प्रकिया प्रभावी व गतिमान होत आहे.

मराठी साहित्य अध्यापनात ई-शिक्षणाची उपयुक्तता व वैशिष्ट्ये :

1) मराठी साहित्य अध्यापनात एकापेक्षा जास्त स्त्रोतांच्या वापरामुळे अध्ययन व अध्यापन क्रिया प्रभावी होण्यास सहाय्य होते.
2) अगदी कमीत कमी वेळात जास्तीत जास्त अध्ययन करता येऊ शकते.
3) ई-शिक्षणामुळे पाठ्य घटकांचा पुन्हा पुन्हा सराव करण्याची संधी प्राप्त होते.
4) विद्यार्थ्यांमध्ये उच्चविचार प्रक्रियेचा विकास होतो.
5) ई-शिक्षणामुळे विद्यार्थी हा घटक आपल्या अभिरुचीचा वापर करत असतो.
6) ई-शिक्षणामुळे स्वगतीने शिक्षण घेण्याची सोय असते.
7) ई-शिक्षणामुळे जागतिक दर्जाच्या तज्ञांचे मार्गदर्शन विद्यार्थ्यांना मिळते.
8) ई-शिक्षणामुळे क्षमता व कौशल्ये विकासांतून जागतिक संधी उपलब्ध होतात
9) अध्ययनात किंवा अध्यापनात येणाऱ्या अडचणींचे ई-शिक्षणामुळे तात्काळ निरसन केले जाते.

ISBN : 978-93-92310-15-7

❖ शिर्षक ❖

"भारतीय स्त्रीयांचे सक्षमीकरण"

● संपादक ●

डॉ.वासुदेव डोंगरदिवे
एम.ए. इतिहास, समाजशास्त्र, बि.पी.एड., नेट., जे.आर.एफ., पीएच.डी.

❖ PUBLISHED BY ❖

RAMANSHIL PUBLICATION
AURANGABAD (M.S.)

Scanned with OKEN Scanner

LATUR

ISBN : 978-93-92310-15-7

अणुक्रमणिका/Contents

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१४	महिला सबलीकरण आणि स्त्रियांचे संविधानिक अधिकार प्रा.बालासाहेब शिवाजी पवार	६१
१५	श्रीमती इंदिरा गांधी यांची १९७१ च्या भारत-पाकीस्तान युद्धातील भुमिका प्रा.डॉ.सुरेश लक्ष्मणराव पंडित	६४
१६	स्वातंत्र्य लढ्यातील विरांगणा प्रा.डॉ.सौ.अरुणा रविंद्र वाघोले	६९
१७	नियतकालिक : स्त्री सक्षमीकरण एक आढावा डॉ.प्रगती बी. मारकवार	७८
१८	प्राचीन भारतीय स्त्रियांचा दर्जा साधना काळबांडे	८०
१९	पंडिता रमाबाई - १९ व्या शतकातील आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील स्त्री समाजसुधारक डॉ. ट्रिझा परेरा	८३
२०	महिला सबलीकरण : काळाजी गरज प्रा. सुलक्षणा हरी कोळी	८७
२१	भटक्या विमुक्त समाजातील मुलींच्या शैक्षणिक समस्या : एक अध्ययन कु. शुभांगी मनोहर आवारी	९१
२२	द्रौपती मुर्मू यांचे कर्तृत्व व राजकीय योगदान प्रा.डॉ.सुरेखा सीताराम बनकर	९५
२३	क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले यांचे सामाजिक आणि शैक्षणिक कर्तुत्व व योगदान डॉ. अर्चना आनंदराव निखाडे	९८
२४	ग्रामीण भागातील शेतकरी महिला : एक अध्ययन भाग्यश्री श्रीकृष्णाराव गाडगे	१०२
२५	महाराष्ट्रातील स्त्री समाजसुधारकांचे सामाजिक सुधारणा चळवळीतील योगदान प्रा. रिमा सुधाकर खरे	१०६
२६	पंडिता रमाबाई यांचे महिला सक्षमीकरणातील योगदान व कार्य दिक्षा विनायकराव कावळे	११०
२७	१८५७ च्या उठावामध्ये राणी लक्ष्मीबाई यांचे योगदान प्रा. राजश्री गुणाजीराव भोपाळे	११८

Scanned with OKEN Scanner

 ISBN : 978-93-92310-15-7 Date: 22 March 2023

२२. द्रौपती मुर्मू यांचे कर्तृत्व व राजकीय योगदान

प्रा.डॉ.सुरेखा सीताराम बनकर
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

प्रस्तावना -

स्त्री जातीने समाजाचा अर्धा भाग व्यापलेला आहे. स्त्री आणि पुरूष या दोन जातीच्या परस्पर सहकार्यानेच समाजाची प्रगती होत असते. त्यामुळे या दोन्ही जाती घटकांपैकी एकाला अधिक, एकाला कमी (गौण) महत्व देऊन समाजाची उन्नती होऊ शकत नाही. ज्या देशांनी या दोन्ही घटकांना समान महत्व देऊन विकास प्रक्रियेत दोघांनाही समान संधी देऊन समाविष्ट करून घेतले ते देश प्रगतीच्या शिखरावर आहेत. कारण बुद्धिमत्ता, सामर्थ्य, कार्यकर्तृत्व हे सर्व नैसर्गिकरित्या कोणत्याही एका म्हणजे पुरूष वा स्त्री घटकाची मक्तेदारी नसते. त्यामुळे स्त्रियांनाही संधी देण्याचे स्वातंत्र्य मिळाले की, सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक, साहित्यिक, क्रिडा व राजकीय क्षेत्रातही त्या आपली कर्तबगारी करू शकतात. याची प्रचिती भारत देशालाही उशिरा का होईना जाग आली आहे व येत आहे. भारतीय घटनेतील 14 व्या कलमानुसार स्त्रिया व पुरूष यांना राजकीय, आर्थिक व सामाजिक क्षेत्रात समान अधिकार आणि संधी याची हमी दिलेली आहे.आज असे एकही क्षेत्र नसावे ज्या क्षेत्रात स्त्रियांना संधी मिळाली आणि त्यांनी ते क्षेत्र पादाक्रांत केले नाही. सुरक्षा, धार्मिक / आध्यात्मिक, सामाजिक, आर्थिक, उद्योग, राजकीय, सांस्कृतिक कला क्रिडा, शिक्षण, वैद्यकीय व विज्ञान इत्यादी सर्वच क्षेत्रात महिला आघाडीवर आहेत. कारण त्यांना संधी / स्वातंत्र्य मिळाले की, त्याचे त्या आपल्या क्षमतेने, कर्तबगारीने सोने करतात. याचीच साक्ष म्हणून राजकीय क्षेत्रातही भारतीय महिला सर्वोच्च पदावर जाऊन सक्षमतेने कार्यरत झाल्या आणि आहेतही. त्याचा चढता आलेख सर्वांना साक्ष देत आहे. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतरचा विचार केला तर भारताच्या पहिल्या महिला पंतप्रधान 'पोलादी महिला भारतरत्न श्रीमती इंदिरा गांधी', विजयाराजे शिंदे याही राजकारणात दीर्घकाळ विविध पदावर राहिल्या. त्यांची सुकन्या वसुंधराराजे शिंदे या राजस्थानच्या मुख्यमंत्री होत्या. भारताच्या पहिल्या महिला राष्ट्रपती प्रतिभाताई पाटील, पहिल्या दलित महिला लोकसभाध्यक्ष मीराकुमार, भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसच्या माजी अध्यक्ष श्रीमती सोनिया गांधी, संसद सदस्या मनेका गांधी, उत्तर प्रदेशच्या माजी मुख्यमंत्री मायावती, खासदार सुप्रियाताई सुळे, माजी मंत्री पंकजाताई मुंडे व प्रीतम मुंडे, माजी खासदार रुपाताई निलंगेकर, माजी मंत्री सुषमाताई स्वराज, खासदार हेमामालिनी, जया बच्चन इत्यादी तसेच याअगोदर देशातील पहिली महिला मुख्यमंत्री सुचेता कृपलानी (उत्तर प्रदेश), पहिल्या महिला केंद्रिय मंत्री राजकुमारी अमृत कौर, संयुक्त राष्ट्र संघातील आमसभेच्या पहिल्या अध्यक्षा विजयालक्ष्मी पंडित, अरुणा असफअली, पहिली महापौर (हरियाणा) लोकसभेवर निवडून गेलेली भोपाळ येथील पहिली मुस्लिम महिला बेगम मैमुना सुलतान इ. वर्तमानातील सर्वात महत्त्वाचे स्त्री कर्तृत्वम्हणजे भारताच्या राष्ट्रपती द्रौपदी मुर्मू निवडून येऊन विराजमान आहेत-

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे :

1) आधुनिक भारतीय कर्तृत्ववान स्त्रियांचे राजकीय योगदान माहित करून घेणे.
2) महामहीम राष्ट्रपती द्रौपदी मुर्मू यांचा जीवनप्रवास समजून घेणे.
3) महामहीम राष्ट्रपती द्रौपदी मुर्मू यांचे राजकीय क्षेत्रातील योगदान जाणून घेणे.

विषय प्रतिपादन :

भारताच्या राष्ट्रपतीपदी द्रौपदी मुर्मू यांची निवड झाली आणि त्यांच्या जीवन व कार्यकर्तृत्वाचा परिचय जगाला झाला. भारतीय घटनेप्रमाणे सर्वोच्च पदावर विराजमान होणा-या त्या एक खंबीर, धाडसी, आध्यात्मिक राजकारणी महिला आहेत हे सिद्ध झाले.

सत्यशोधक अण्णा भाऊ साठे

उपेक्षितांच्या अंतरंगाचा वेध

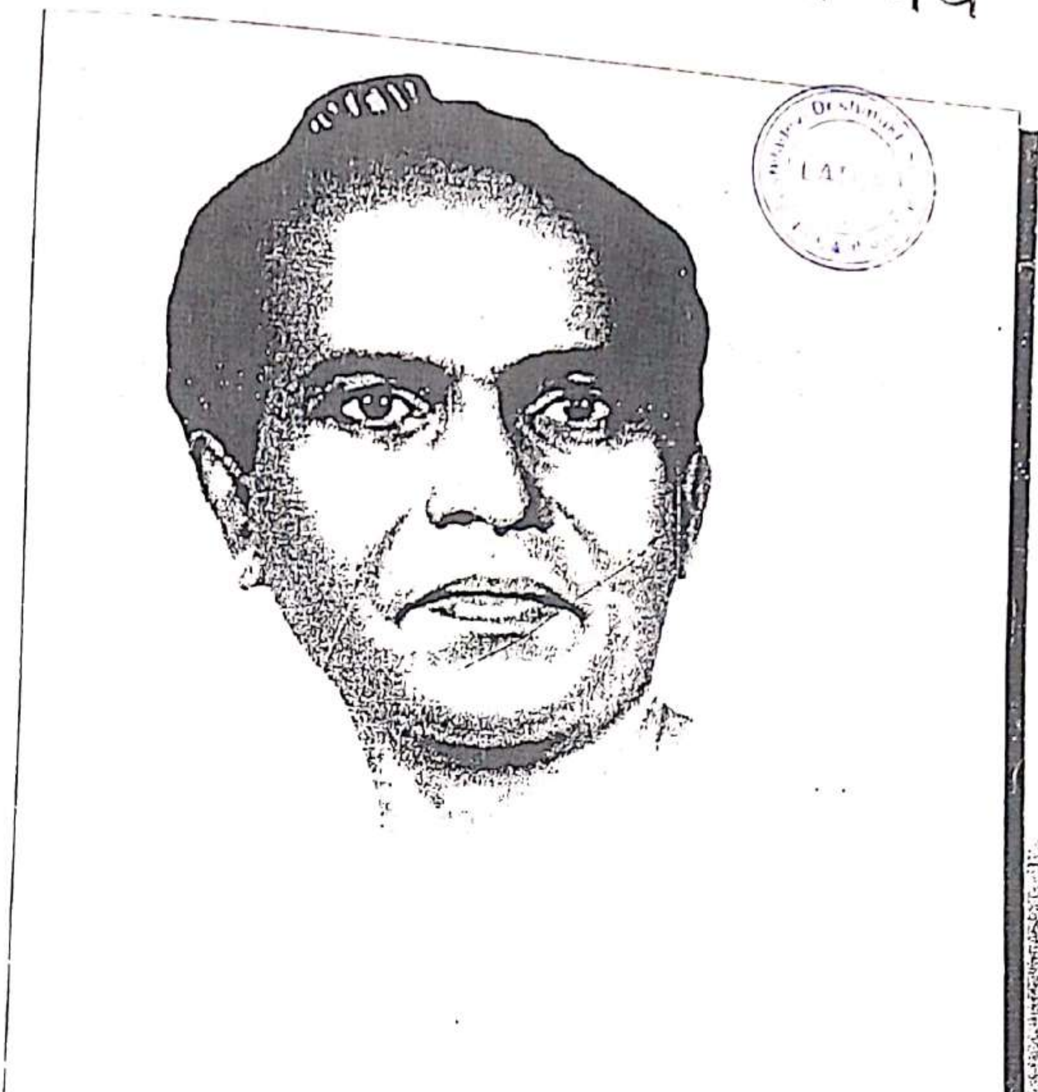

डॉ. वनमाला सोपानराव लोंढे

डॉ. संजय भीमराव तोंडारकर

डॉ. सचिन शेषेराव घुगे

33. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील भौगोलिक संदर्भ 197
—डॉ. नवनाथ नरसिंग पुरी

34. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील स्त्री प्रतिमा 203
—प्रा. डॉ. सुरेखा बनकर / बादाडे

35. आण्णा भाऊ साठे का साहित्य : एक अनुशीलन 209
—प्रा. डॉ. बळीराम राख

36. अण्णा भाऊ साठे यांची वगनाट्ये 213
—डॉ. वैशाली तातोबा चौगुले

37. माझी मैना गावावर राहिली ! 218
—डॉ. माधव बसवंते

38. अण्णा भाऊंच्या साहित्यातील स्त्री नायिका 226
—साखरे गंगाधर धोंडीबा

39. अण्णा भाऊ साठे यांचा साहित्यिक प्रवास 230
—डॉ. संगीता घुगे

40. संयुक्त महाराष्ट्र आणि अण्णा भाऊ साठे 237
—डॉ संजय भीमराव तोंडारकर

41. अण्णा भाऊ साठे यांचे विचार : एक दृष्टिक्षेप 243
—प्रा. डॉ. जितेंद्र पांडुरंगराव काळे'

42. अण्णा भाऊंच्या साहित्यातील फुले, शाहू, आंबेडकरी विचारधारा 248
—प्रा.डॉ. अनिल एस. कांबळे'

Scanned with OKEN Scanner

प्रा.डॉ. सु

34

अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील स्त्री प्रतिमा

–प्रा. डॉ. सुरेखा बनकर / वादाडे*

प्रस्तावना

साहित्य अथवा वांग्मय अत्यंत व्यापक संकल्पना आहे. मानवी मनाच्यानिर्मितीतूनच वाड्मयाची निर्मिती झाली. सतत प्रवाही असणे ही मानवी मनाचे वैशिष्ट्ये, बदलतेजीवन व बदलती वाड्मय दृष्टी यातून वांग्मय प्रवासा उदय झाला .मराठी साहित्यात 1945 नंतरनव साहित्याच्या रूपात एक नवा वाडमयीन प्रवाह अस्तित्वात आला. त्यामध्ये दलित साहित्य,ग्रामीण साहित्य, देशी साहित्य,जनवादी साहित्य, स्त्रीवादी साहित्य, मुस्लिम साहित्य, खिश्चनसाहित्य, विज्ञान साहित्य, बाल साहित्य, आदिवासी साहित्य असे विविध वाडमय प्रकार प्रवाहमराठी वाड्मयामध्ये निर्माण होत गेले.मराठी भाषेत निर्माण झालेल्या एकूण नव प्रवाहामध्ये दलित साहित्य हा एकमहत्त्वपूर्ण नववाड्मय प्रवाह होय.दलित साहित्य विषयक अनेक व्याख्या सांगितल्या गेल्याआहेत.त्यापैकी दोन मार्च 1958 रोजी मुंबईत पार पडलेल्या दलित लेखकाच्या पहिल्या साहित्यसंमेलनात मंजूर करण्यात आलेल्या व्याख्येनुसार दलित साहित्य म्हणजे मराठी भाषा व साहित्यक्षेत्रात दलित लेखकांचे व अन्य लेखकांचे दलिताविषयीचे साहित्य हे 'दलित साहित्य' या नावानेस्वतंत्रपणे ओळखण्यात यावे. दलित व अस्पृश्यांची भूमिका घेऊन ज्यानी साहित्य निर्मितीकेली, त्यात अण्णा भाऊ साठे यांचे स्थान वरचे आहे. अण्णा भाऊंच्या एकूण साहित्यात एकूण19 कथा संग्रह, 37 कादंबऱ्या,11 शाहिरी व पोवाडे,

---

* श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय. लातूर

फेसाटी

चिंतन आणि मंथन

LATUR

संपादक
प्राचार्य डॉ.आशा मुंडे
डॉ.संग्राम टेकले

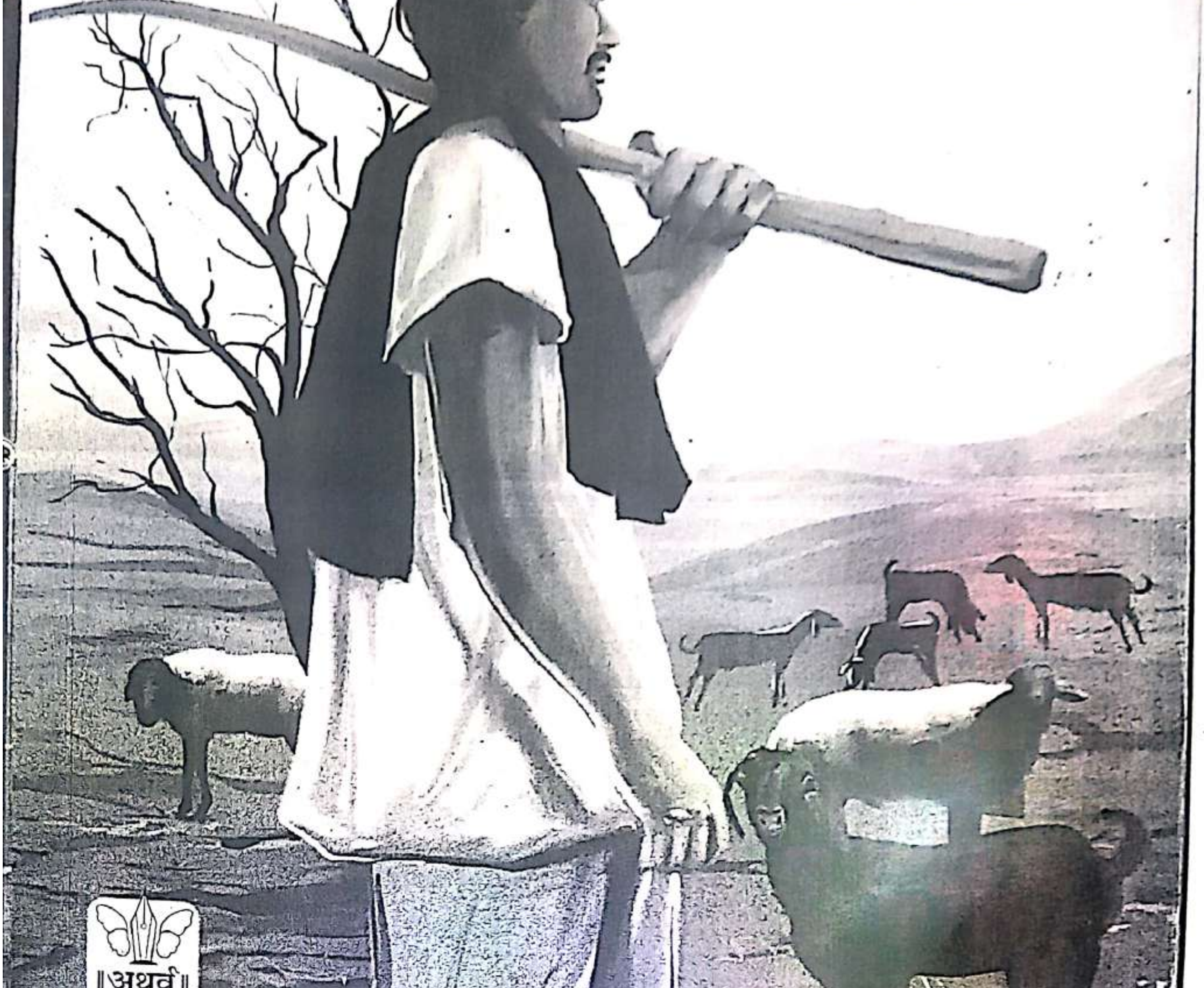

अथर्व पब्लिकेशन्स

Scanned with OKEN Scanner

LATUR

'फेसाटी' कादंबरीतील आईचे प्रत्ययकारी चित्रण

- प्रा.डॉ. सुरेखा बनकर-बादाडे

'फेसाटी' ही नवनाथ गोरे या लेखक नायकाची ग्रामीण प्रादेशिक कादंबरी होय. सर्व दृष्टीने प्रतिकूल परिस्थितीत स्वतःच्या जीवन प्रवासातील संघर्ष या कादंबरीतून साकार झालेला आहे. स्वतः कुटुंब, कुटुंबातील सदस्य, नाते संबंध, समाज याविषयीचे आलेले प्रत्ययकारी अनुभव वास्तवरूपाने मांडले गेले आहेत. स्वतःच जगणं, भोगणं आणि एकूणच अनुभव येईल तसं मांडण्याचा प्रयत्न 'फेसाटी' कादंबरीत झाला आहे. शिक्षणाची गंगा ज्याच्या दारात आली पण परिस्थितीनं ज्यांच्या घशास कोरड पडली आणि या साऱ्याच कचाट्यात ज्यांच्या जन्माची 'फेसाटी' झाली त्या वर्तमान पिढीचे प्रतिनिधीक चित्रण या कादंबरीतून वाचकास होते. लेखकाच बालपण, घरच्यांचा रोजचा संघर्ष, पोटासाठी होणारी उपासमार, शिक्षणासाठी आई-वडिलांची तळमळ इ. विषयीचे जे अनुभवले, भोगले त्याचा साक्षात्कार वाचकास सर्व काही सांगून जातो.

'फेसाटी' कादंबरीत 'काकू' म्हणजे 'सुभा' नावाची स्त्री. जी फेसाटी कादंबरीचे लेखक नवनाथ गोरे यांची आई आहे. सुभा कुटुंबाची कर्तीधर्ती आधारस्तंभ म्हणूनच चित्रित झाली आहे. 'शिकलेली आई कुटूंबास पुढे नेई' अशी विधाने आपण अभिमानाने म्हणतो, अनुभवतोही. परंतु 'फेसाटी' कादंबरीत नवनाथ गोरे यांची आई शिकलेली नाही, साक्षर नाही, निरक्षर आहे. शिक्षित नाही पण सुशिक्षित अशी आहे. कुटुंबाच्या भल्यासाठी ठाम निर्णय घेणारी, स्वाभिमानाने जगणारी परंतु, वेळप्रसंगी जपलेला स्वाभिमान बाजून ठेवून आपला मुलगा नवनाथच्या जगण्याच्या आशेसाठी न पटणाऱ्या सख्खा भावाकडे इलाज करण्यासाठी जाणारी आहे. नवनाथच्या शिक्षणासाठी त्याला परिस्थितीची जाणीव करून प्रेरणा देणारी आई सोशिक परंतु प्रसंगी खंबीर काकू, कुटुंबाच्या आर्थिक, शैक्षणिक प्रगतीचा नुसता विचार नव्हे तर ध्यास घेऊन चालणारी ती काकू (आई), मुलगी जन्मल्याचे दुःख न करता आनंद व्यक्त करणारी, आपल्या अपत्यावर नुसती जीवापाड प्रेम करणारी, नव्हे तर संस्काराचे धडे देणारी आई. अशा आईचे प्रत्ययकारी चित्रण लेखकाने 'फेसाटी' नामक कादंबरीतून केलेले असल्यामुळे कादंबरीचा नायक नवनाथ गोरे हे असले तरी कादंबरीची खरी नायिका 'काकूचं' म्हणजे नवनाथ गोरे यांची आई 'सुभा' हिच ठरते. प्रत्येक यशस्वी पुरूषाच्या मागे एका स्त्रीची साथ असते. परंतु 'फेसाटी' कादंबरीत

Scanned with OKEN Scanner

महाविद्यालया बाबत

[illegible]

महाविद्यालयाची वैशिष्ट्ये

- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]

WIZCRAFT
Publications & Distribution Pvt. Ltd.
Registered Office:
129/498, Vasant Vihar, Near Old Pune Naka, Solapur- 413 001 (Maharashtra) India
09637335551, 07020828552 E-mail: wizcraftpublication@gmail.com

ISBN 978-93-86013-82-8
9 789386 013828
Rs. 300/-

मराठी साहित्यातील नवप्रवाह

श्री हरिहर प्रतिष्ठान संचलित

गोविंदलाल कन्हैयालाल जोशी (रात्रीचे) वाणिज्य महाविद्यालय, लातूर

साहित्यातील नवप्रवाह

मुख्य संपादक
डॉ. सुजाता चव्हाण
प्र. प्राचार्य

संपादक
प्रा. आरेफ शेख
प्रा. विद्यादेवी कांवळे

Smt Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

की,

> 'अरे, तू भीमासाठी मेलास
> जन्माचे चीज झाले' म्हणतांना
> 'दोनचार अस्ते लई भलं होतं'
> असं पोलिस अधिकाऱ्यास ठणकावून सांगतांना
> तू दिसलीस मला.

अशी ठाम भूमिका घेण्यासाठी या स्त्रियांना कोणाच्याही आदेशाची गरज भासली नाही. ही क्षमता फुले आंबेडकरी विचारांनी त्यांच्यात निर्माण केली आहे. या विचारांतून तयार झालेली पिढी ही जातीपातीच्या पलीकडे जाऊन माणूसकीचा विचार करणारी असेल. घातक रूढी– परंपरा, अंधश्रध्दांना फाटा देवून वैज्ञानिकष्ट्या विचार करणारी असेल. अन्याय–अत्याचार, शोषण, गुलामीत्व नाकारून माणूस म्हणून जगण्यासाठीचा लढा देणारी असेल यात दुमत नाही. हीच कुवत डॉ. ज्योती लांजेवार त्यांच्या कवितासंग्रहातून स्त्रियांना देतात.

13

दलित कवयित्रींच्या कवितेतील अस्मितेची जाणीव - एक अभ्यास

प्रा. डॉ. सुरेखा सिताराम बनकर, श्रीमती सुशीलादेवी वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर, ता. जि. लातूर

Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR Smt

प्रस्तावना :

समाज परिवर्तनासाठी परिवर्तनवादी विचार मांडणारे व सामाजिक कार्य करणारे महाराष्ट्रातील थोर समाजसुधारक महात्मा फुले डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, राजर्षी शाहू महाराज, महर्षी वि.रा. शिंदे इत्यादींचे विचार आणि कार्य ही दलित साहित्याच्या निर्मितीची फार मोठी प्रेरणा आहे. दलित साहित्यात प्रकट झालेली जाणीव लक्षात घेऊन ' दलित ' या शब्दाचा अर्थ वाङ्मयाच्या अभ्यासात रूढ झाला म्हणून ' दलित ' या शब्दाचा अर्थ आपल्या समोर विशिष्ट प्रवृत्ती असणारे जे वाङ्मय आहे, त्या आधारेच निश्चित केला जातो. माणूस जन्माने कोणीही असो त्याला माणूस सगळ्यांसारखी वागणूक मिळावी हा आशावाद ' दलित ' साहित्यात प्रकट होतो. एखाद्या. वाङ्मय प्रवाहाचा अभ्यास करतांना, त्या प्रवाहाचे विशेष नोंद होतांना आपणाला आधार म्हणून त्या प्रवाहातील वाङ्मयीन कृतींचाच विचार करावा लागतो. वाङ्मयात नवनवे प्रवाह नेहमीच निर्माण होत असतात. मराठी वाङ्मय सुध्दा ह्याला अपवाद नाही. सामान्यपणे जीवनात परिवर्तन झाले की, त्याचे पडसाद वाङ्मयातही दिसून येतात. दलित साहित्य हा १९६० नंतर मराठी वाङ्मयात आढळून येणारा एक ठळक प्रवाह आहे. दलित साहित्यामध्ये कथा, कविता, कादंबरी, नाटक, निबंध, समीक्षा, स्वकथन (आत्मचरित्र) व ललित निबंध इ. विविध वाङ्मय प्रकार आहेत. या वाङ्मय प्रकारांनी दलित साहित्याला अस्मितेची जाणीव दिली.

विषय प्रतिपादन :

मलाही बरेच सांगता येण्यासारखे आहे व ते मी सांगणारच. या जाणिवेतून दलित स्त्री लेखिका व कवयित्री लिहू लागल्यात, परंतु दलित स्त्रीचे दलितत्व हे दुहेरी स्वरूपाचे आहे एक तर दलित म्हणून व त्यातही स्त्री म्हणून स्वतःला सावरत युगानुयुगाच्या पीडीत, शोषित आणि शापित राहिलेल्या स्त्रीच्या आंतरिक दुःखाचा डोळस अविष्कार दलित स्त्रीच्या काव्यलेखनातून झालेला दिसतो.

वर्ष 2018-19

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College
LATUR

ISBN- 978-93-81447-71-0

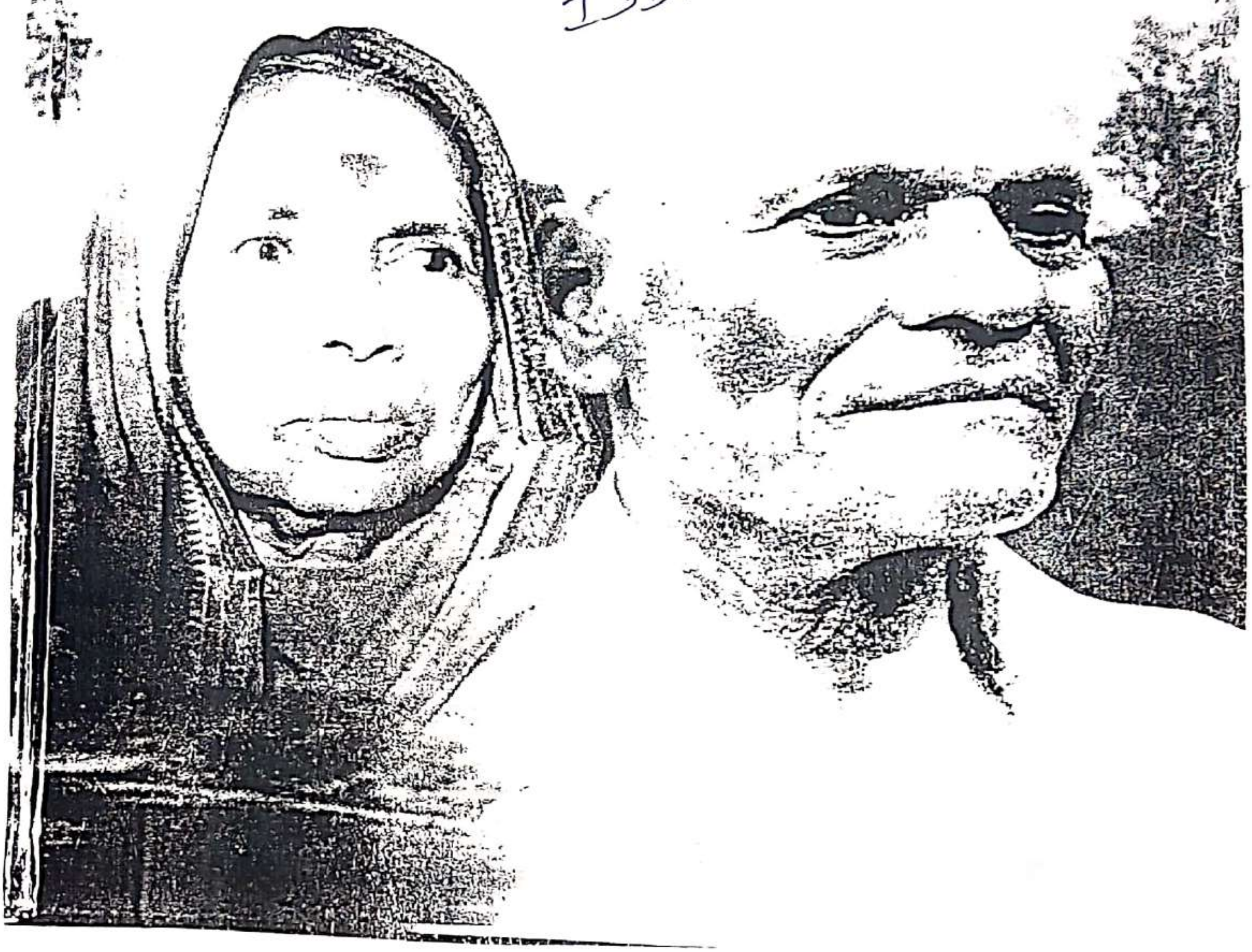

ऑगस्ट २०१८

LATUR

अनुक्रमणिका

१ पाटोदा गावचे भूषण-डॉ.द्वारकादास लोहिया ४१
२ एकोप्याचा निर्भिड लढा-दै.पुण्यनगरी अंबाजोगाई,लातूर ४४
३ स्वातंत्र्यासाठी कारावास-डॉ.लक्ष्मण गोविंदराव पन्हाळे ४७
४ सुराज्याचे स्वप्न जगू पाहणारे क्रांतिकारक
-प्राचार्य डॉ.मधुकर मुंडे ४८
५ स्वातंत्र्याचे मानकरी-प्रा.लिंबाजी नामदेव कांबळे ५३
६ विश्वनाथरावांचे स्वातंत्र्यासाठीचे योगदान
-विजय शंकरराव चव्हाण ५६
७ निधड्या छातीचा स्वातंत्र्यसेनानी
-ॲड.सुधाकर नारायणराव अरसुडे ६१
८ बप्पा-एक प्रेरणास्त्रोत-प्रा.डॉ.सी.एस.माळी ६७
९ देशप्रेम असलेले बप्पा-नंदकिशोर राजाराम उगले ७०
१० तेथे कर माझे जुळती-विलास दत्तात्रय सोनवणे ७३
११ आई-बप्पांचा उदारमतवाद
-ॲड.वसंत विश्वनाथराव उगले ७६
१२ बहुआयामी व्यक्तिमत्त्व- प्रा.नामदेव झिपा वाघ ८१
१३ मातृहृदयी बप्पा-सौ.केशरबाई उगले-काळे ८४
१४ शिस्त,शिक्षण व स्वच्छतेचे आदर्श
-देविदास भगवानराव गोरे ८९
१५ पाटोद्याचे बप्पा व माझे डॅडी
-श्री.रवींद्र विश्वनाथराव उगले ९१
१६ रेशीमगाठी पक्की करणारे मामा
-प्रा.डॉ.सुरेखा बनकर-बादाडे ९९
१७ बप्पा एक तेजोमय संस्था- न्या.अमर तुळशीदास काळे १०४

Scanned with OKEN Scanner

रेशीमगाठी पक्की करणारे मामा

देशाला स्वातंत्र्य मिळाले आणि स्वातंत्र्य सैनिकांचे देशाविषयी, समाजाविषयीची किंवा स्वतःच्या कुटुंबियांविषयीचे उत्तरदायित्व पूर्ण झाले किंवा संपले असे कोणत्याही स्वातंत्र्यसैनिकाला म्हणणे समाधानाचे वाटणार नाही. स्वातंत्र्यपूर्व 'स्वातंत्र्यप्राप्ती' हे एकमेव ध्येय व जबाबदारी स्वातंत्र्य सैनिकापुढे होती.परंतु स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर 'सुराज्यप्राप्ती' ही जोखीम व जबाबदारी अनेक अंगाने व व्यापकतेच्या स्वरुपाने वाढली आहे. देशात आजही अनेक सामाजिक समस्या 'आ'वासून उभ्या आहेत. त्यात समाजबांधव होरपळून निघत आहेत. लग्नामधील हुंड्याची व इतर अनेक कुप्रथा व कालबाह्य प्रथा आजही किती ज्वलंत आहेत याचे लातूर जिल्ह्यातील शीतल व्यंकट वायाळ व मोहिनी पांडुरंग भिसे या दोन तरुणींनी आई-वडिलांकडे हुंड्यासाठी व लग्नासाठी प्रथेप्रमाणे खर्चासाठी मराठा परंपरेतील रुढी-परंपरा, देवाणघेवाण करण्यासाठी पैसा नसल्यामुळे आत्महत्या केली. या लग्नातील कुप्रथेमुळे अनेक तरुण-तरुणी अजूनही उपवर होऊनही अविवाहित आहेत. मुलामुलींची पत्रिका पाहणे, त्यातून गुण जुळणी व ग्रहांची स्थान व दिशा पाहणे या व अशा गोष्टींमुळे समाज शिक्षित झाला तरी सुशिक्षित व काळानुसार रुढीमुक्त झाला नसल्याचा निष्कर्ष निघतो. रक्तगट, विचारसरणी, आरोग्य, उभयतांचे व्यक्तिमत्व त्यांचे शिक्षण, नोकरी, व्यवसाय या व इतर महत्त्वपूर्ण बाबींकडे लक्ष देऊन लग्नसंबंध जुळविणे शहाणपणाचे ठरू शकते. अशा शहाण्या विचारी मनुष्याची समाजात संख्या वाढणे काळाची गरज होऊन बसली आहे.

आमचे मामा आम्हा उभयतांच्या पाठीशी खंबीरपणे पुरोगामी विचार

Scanned with OKEN Scanner

धम्मसार (Dhammsar) स्मरणिका 2023

मुख्य संपादक : डॉ. लहू वाघमारे
'तथागत', सुभेदार रामजी नगर, लातूर-413512
मो.9823827438

प्रकाशक

युगप्रवर्तक प्रकाशन
बाभळगाव, ता. जि. लातूर-413531 (महाराष्ट्र)

प्रकाशन सहाय्य

अध्यक्षीय मंडळ
3 री अखिल भारतीय बौद्ध धम्म परिषद, लातूर

मुद्रितशोधन

डॉ. लहू वाघमारे

मुद्रण

मे. प्रिंटलाईन इंडस्ट्रीज
बाभळगाव, ता. जि. लातूर-413531 (महाराष्ट्र)

प्रथमावृत्ती, दिनांक 25 मार्च 2023

ISBN : 978-81-937477-4-2

© सर्व हक्क संपादक

दानमूल्य : रु. 100/-

टीप : 'धम्मसार' स्मरणिका-2023 मध्ये प्रकाशित झालेल्या लेखांमध्ये व्यक्त झालेली मते संबंधित लेखकांची वैयक्तिक मते असून त्यास संपादक, प्रकाशक, मुद्रक तथा संयोजन समिती सहमत असतीलच असे नाही.

LATUR
Scanned with OKEN Scanner

LATUR

अ.क्र.	नाव	पृष्ठ क्रमांक
11.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : बुद्ध आणि धम्म **डॉ. सिद्धोदन कांबळे**	63-65
12.	बौद्ध धम्म आणि स्त्री मानस **डॉ. सविता चोखोबा किर्ते**	66-69
13.	'चलो बुद्ध की ओर' अभियान कशासाठी? कोणासाठी? **डी. एस. नरसिंगे**	70-72
14.	विद्याव्यासंगी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर **प्रा. अनंत लांडगे**	73-79
15.	बौद्ध समुदाय आचारसंहिता आणि सामाजिक चळवळ **डॉ. मिलिंद विनायक बागुल**	80-82
16.	तरुणांच्या ध्येयप्राप्तीचा ऊर्जास्त्रोत : बुद्धांचे मंगलसुत्त **प्रा. बापूसाहेब गायकवाड, आयुनि. सुवर्णा गायकवाड**	83-85
17.	आंबेडकरी चळवळ : काल, आज आणि उद्या **चंद्रकांत चिकटे**	86-88
18.	आंबेडकरी कवितेवरील बुद्ध तत्त्वांचा प्रभाव **डॉ. लहू वाघमारे**	89-93
19.	जगात सर्वाधिक रुजलेला बुद्धाचा विज्ञाननिष्ठ धम्म! **भीमराव सरवदे**	94-96
20.	राष्ट्राचा सांस्कृतिक वारसा : बुद्धविचार **सुरेश सावळे**	97-100
21.	मानवी जीवनाची सुंदरता आणि बौद्ध दृष्टिकोन **डॉ. रविंद्र श्रावस्ती**	101-109
22.	प्रगतिशील बौद्ध समाज **व्ही. एस. गायकवाड**	110-112

Scanned with OKEN Scanner

LATUR

बौद्ध धम्म आणि स्त्री मानस

डॉ. सविता शिंदे
हिंदी विभाग प्रमुख, श्रीमती सुशीलादेवी
देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

भारत देशात जवळपास 2000 वर्षांपर्यंत बौद्ध धम्माचे अस्तित्व होते. 7व्या आणि 8व्या शतकापर्यंत बुद्धधम्माचा प्रभाव राहिला. भगवान गौतम बुद्धांच्या महापरिनिर्वाणानंतर जेव्हा सम्राट अशोकाने हिंसेचा मार्ग त्यागून बौद्धधम्माचा स्वीकार केला व बौद्ध धम्माला 'जनधम्म' म्हटले आणि तिथूनच बौद्धधम्माचा प्रचार आणि प्रसार झाला. सम्राट अशोकाने आपल्या कारकिर्दीत बौद्धस्तूप, लेणी, स्तंभ, शिलालेख उभारले व गौतम बुद्धाचा धम्म जिवंत ठेवण्याचे महान कार्य केल. त्या काळात बऱ्याच लोकांनी बौद्ध धम्म स्वीकारला. उदाहरण म्हणून ग्रीक राजा मिनेंडर याचे नाव सांगता येईल. ह्या राजाने धम्मदीक्षा घेतली व आपले 'मिलिंद' हे नाव धारण केले. या काळात बौद्ध धम्माचा प्रचार व प्रसार अनेकांनी केला व आपले बहुमूल्य योगदान बौद्ध धम्मासाठी दिलं. त्यामध्ये मुख्यतः कुशान राजा कनिष्क, अश्वघोष, नागार्जुन, आसंग ही नावे उल्लेखनीय आहेत. अशा सर्व महान विभूतींनी बौद्ध धम्म संपूर्ण विश्वात प्रसरला पाहिजे यासाठी प्रयत्न केले.

बौद्ध तत्त्वज्ञानाची सुरुवात गौतम बुद्धांपासून होते. सिद्धार्थ गौतम हे बुद्ध तत्त्वज्ञानाचे प्रवर्तक आणि प्रणेता आहेत. बुद्धापासूनच मानवी चिंतनामध्ये जागतिक क्रांती घडून आली व जीवनाकडे पाहण्याचा एक नवा दृष्टिकोन मानवजातीला प्राप्त झाला. म्हणून बुद्धांच्या विचाराचा व त्यांच्या तत्त्वज्ञानाचा परिणाम तत्कालीन जनसमुदायावर झालेला दिसून येतो. परंतु 12व्या शतकापर्यंत बौद्ध धम्म लुप्त होत गेला आणि हिंदू धर्माचा प्रसार झाला. देवाच्या नावावर सामान्य लोकांना आपल्या अधिकारांपासून वंचित ठेवण्याचे मोठे षड्यंत्र सुरू झाले होते. त्यावेळी या विश्वात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचा उदय झाला व त्यांनी निक्षून सांगितलं, 'हिंदू धर्म विषमतेवर आधारित आहे. जो धर्म माणसाला माणसापासून दूर करतो तो धर्म काय कामाचा?' डॉ. बाबासाहेबांना धम्म पाहिजे होता तो म्हणजे समता, बंधुता, स्वातंत्र्य व अधिकाराचा. म्हणून त्यांनी मानवाच्या हक्काचा, शांति, समाधानाचा बौद्धधम्म स्वीकारला. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी 1935 मध्ये येवला या ठिकाणी धर्मांतराची घोषणा केली व बौद्ध धम्माला पुनर्जीवन प्राप्त झाले. पुढे 14 ऑक्टोबर1956 ला नागांची भूमी नागपूर येथे बौद्ध धम्माची दीक्षा घेतली. हा धम्मदीक्षेचा सोहळा इतिहासामध्ये 'न भूतो न भविष्यति' असा ठरला. खऱ्या अर्थाने वर्तमानकाळात बौद्ध धम्माची सुरुवात झाली व ती सुरुवात केली डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी. म्हणून त्यांना दीनदलितांचा मसिहा व स्त्रियांचा उद्धारकर्ता म्हटले जाते.

'धम्मधर' स्मरणिका २०२३

'Dhammadhar' Souvenir 2023

Shri Sushiladevi Deshmukh Senior College ★ LATUR

अतिथी संपादक

आद. डॉ. भीमराव यशवंतराव आंबेडकर

© संपादक

प्रा. बापूसाहेब शांतकुमार गायकवाड
भ्रमणभाष : ९८९०६०७४६६
'श्रावस्ती', सुभेदार रामजी नगर, लातूर-४१३ ५१२

डॉ. लहू दिगंबर वाघमारे
भ्रमणभाष : ९८२३८२७४३८
'तथागत', सुभेदार रामजी नगर, लातूर-४१३ ५१२

सह संपादक

आयु. किशोर बजरंग जोहरे, छ. संभाजीनगर
भ्रमणभाष : ९३२५०४२६७९

प्रकाशक

भारतीय बौद्ध महासभा
शाखा - छ. संभाजीनगर (औरंगाबाद) जिल्हा शाखा

अक्षरजुळणी व मुद्रण

युगप्रवर्तक प्रकाशन, बाभळगाव, ता. जि. लातूर, मो. ९३७३८५४४१६

ISBN

978-81-937477-7-3

दानमूल्य - रु. 150/-

टीप : 'धम्मधर' स्मरणिका २०२३ मधील प्रकाशित लेखांमध्ये व्यक्त झालेली मते संबंधित लेखकांची वैयक्तिक असून, त्यास संपादक, मुद्रक तथा संयोजन समिती सहमत असतीलच असे नाही.

LATUR

धम्म चळवळ आणि स्त्री मानसिकता

डॉ सविता चोखोबा किर्ते-उबाळे
लातूर

चळवळ हा एक विचार आहे. एका विचाराने जेव्हा माणसे एकत्र येतात आणि वैचारिक दृष्टीने विचार करून व्यवस्थेविरुद्ध आंदोलन करतात, तेव्हा त्या आंदोलनाला चळवळीचे रूप प्राप्त होते. चळवळ म्हणजे जनजागृती, प्रबोधन क्रांती. एका दृष्टीने चळवळीमध्ये परिवर्तनाचा विचार असतो. हा विचार बुद्धकाळापासूनच रूढ झाला. मानवी चिंतनामध्ये कालोघात जनजागृती व क्रांती घडून आली. मानव जीवनाकडे पाहण्याचा एक नवा दृष्टिकोन मानवजातीला प्राप्त झाला. सम्राट अशोकाने आपल्या काळात बौद्ध लेणी, स्तूप, शिलालेख उभारून धम्मचळवळीला पुनर्जीवन दिले; परंतु बाराव्या शतकापर्यंत ही धम्म चळवळ हळूहळू क्षीण होत गेली आणि याच कालावधीत वैदिक धर्माचा प्रचार व प्रसार झाला. शूद्रांना आपल्या अधिकारांपासून वंचित ठेवण्यात आले. त्यावेळी या विश्वात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचा उदय झाला. त्यांनी सर्व मानवजातीला सांगितले की, "जो धर्म विषमतेवर आधारित आहे, जो धर्म माणसाला माणसापासून दूर करतो तो धर्म काय कामाचा?"

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांमधून धम्म चळवळ नवीन रूप नवा आकार धरू पाहत होती. डॉ. बाबासाहेबांचा धम्म म्हणजे समता स्वातंत्र्य बंधुता, हक्क व अधिकार सांगणारा होता. म्हणूनच तर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी १९३५ ला धर्मांतराची घोषणा केली व बौद्ध धम्म आणि धम्म चळवळीला पुनर्जीवित केले. पुढे १४ ऑक्टोबर १९५६ ला नागपूर येथे धम्मदीक्षा घेतली, तेव्हा नागभूमी बौद्धमय झाली होती आणि तेव्हापासून पुन्हा एकदा संपूर्ण विश्वात धम्म चळवळीमुळे बौद्ध धम्माचा प्रचार व प्रसार झाला आणि याच घटनेला खऱ्या अर्थाने धम्म चळवळीचा उगम म्हणावा लागेल.

दुसरी महत्त्वाची घटना म्हणजे २ मे १९५० मध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या उपस्थितीत भगवान बुद्धांची २४९४ वी जयंती साजरी करण्यात आली. ही घटना धम्म चळवळीसाठी महत्त्वपूर्ण समजली जाते.

Chapters in Books

भारतीय संविधान समजून घेताना...

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College
LATUR

संपादक
डॉ. सर्जेराव पद्माकर
शोभा चाळके-म्हमाने

संवाद प्रकाशन, कोल्हापूर

भारतीय संविधान समजून घेताना...
संपादक
डॉ. सर्जेराव पद्माकर, शोभा चाळके–म्हमाने
Bhartiy Sanvidhan Samjun Ghetana...
Dr. Sarjerao Padmakar, Shobha Chalke-Mhamane

प्रकाशक
अनिल म्हमाने/शोभा चाळके
संचालक
संवाद प्रकाशन प्रा. लि.
८७३, क/२, सी वॉर्ड, सिद्धीश्री प्लाझा,
राजाराम रोड, कोल्हापूर- ४१६००२
मो. ०९८२२४७२१०९, ०९८९०५५४३४०
Email-anilnirmiti@gmail.com

प्रथमावृत्ती : १० नोंव्हेबर, २०१८

मुखपृष्ठ : गंगाधर म्हमाने
मुद्रक : मिरर ऑफसेट, कोल्हापूर

ISBN : 978-93-87322-09-7

स्वागतमूल्य : रु १२०/-

भारतीय संविधान व महिला

डॉ. सचिता चिर्डे-उबाळे
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर
मो. ९४२२१८८२३२

२६ जानेवारी १९५० हा दिवस भारतीय इतिहासात स्वर्ण अक्षरांनी लिहिला गेला. कारण याच दिवशी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी लिहिलेल्या भारतीय संविधानाची अंमलबजावणी झाली. आणि या देशातील सर्व मानव प्राणी गुलामगिरीच्या बेडीतून मुक्त झाला. भारतीय संविधानाने स्त्रियांना पुरूषांच्या बरोबरीने अधिकार मिळाले. मनुस्मृतीमध्ये मात्र स्त्री ही देवी किंवा दासीच म्हणूनच तिचा उल्लेख होत असे. त्याकाळी कितीही महिलांवर अन्याय अत्याचार झाला. तरी तिला आपली मर्यादा ओलांडण्याचा अधिकार नव्हता सर्वच महिला सामाजिक, धार्मिक, राजनितिक, पारिवारिक बंधनात अडकल्या होत्या. स्व आस्तित्व, स्वताची ओळख, आत्मविश्वास नव्हता. हे सर्व आजच्या महिलांमध्ये भारतीय संविधानामुळे निर्माण झाले. आहे. आजची महिला स्वातंत्र्य, समानता व सन्मानाने या युगामध्ये जगत आहे. तिचे मुलभूत प्रश्न बऱ्याच अंशी मिटलेले दिसून येतात. कारण महिला ही शिक्षणाने सज्ञान झाली. तिला आपले अधिकार व हक्क यांची जाणीव झाली क्रांतीज्योती सावित्री बाई फुले यांना वाटत होत कि स्त्रिया शिकल्या पाहिजेत. त्यांच्यात आत्मविश्वास, धाडस निर्माण झालं पाहिजे. यासाठी प्रस्थापित व्यवस्थेला झुगारून दिलं पाहिजे. व महिलांचे सक्षमिकरण झाले पाहिजे.

महिलांच्या सबलीकरण आणि सक्षमिकरणासाठी भारतीय संविधानातील तरतुद प्रत्यक्षात आणण्याची आवश्यकता आहे. ही संपूर्ण जबाबदारी कार्यपालिका, न्यायपालिका यांच्यावर आहे. आज आपण पाहतो, वाचतो महिलांची स्थिती बदलण्यासाठी सर्व व्यवस्था कार्यरत असतानाही महिलांवर अत्याचार होतात. आणि जोपर्यंत स्वतः महिला भारतीय संविधानाच्या योजना व कायद्यांचा अभ्यास करणार नाही तोपर्यंत हे असंच चालत राहणार आहे. डॉ. गेल ऑम्व्हेट 'जोतीबा फुलें आणि स्त्री मुक्तीचा विचार' या पुस्तकात लिहितात, ''स्त्रियांची गुलामगिरी कामगारांसारखी आहे. जसे कामगारांचे शोषण भांडवलदारांकडून होते. तसे स्त्रियांचे

ओबीसी : काल, आज आणि उद्या

LATUR

978-93-82080-3-5

संपादक
प्राचार्य डॉ. सुरेश वाघमारे
डॉ. सविता किर्ते

संवाद प्रकाशन, कोल्हापूर

दलित, मुस्लिम, ओ. बी. सी. समाजातील स्त्री आणि अंधश्रद्धा

LATUR

डॉ. सविता किर्ते (उबाळे)

"ऐसे कैसे जाले भोंदु । कर्म करोनि म्हणती साधु ।
अंगा लावूनिया राख । डोळे झाकूनी करिती पाप ।
दावूनि वैराग्याची कळा । भोगी विषयाचा सोहळा ।
तुका म्हणे सांगो किती । जळो तयाची संगती ।"

संत तुकाराम म्हणतात, केवळ शरीरावर भगव्या रंगाचे वस्त्र परिधान केल्याने तो खरा साधू होत नाही, किंवा अंगाला भस्म लावल्याने ढोंगी, पाखंडी, स्वार्थी भावनेने बरबटलेला व्यक्ति खरा साधू नसतो; म्हणून अशा प्रदर्शन करणा-या साधू पासून आपण दूर राहिले पाहिजे, हा संदेश संत तुकाराम महाराज देतात. परंतु सर्वच समाजातील स्त्रिया डोळसपणे विचार न करता अशा व्यक्तिंवर विश्वास ठेवतात आणि ढोंगी साधूच्या षडयंत्रात पूर्णपणे अडकल्या जातात. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी हिंदू कोड बिल आणून भारतातील स्त्रियांना हजारो वर्षाच्या गुलामगिरीतून मुक्त करून समानतेचा अधिकार दिला. त्याच अधिकाराच्या व हक्काच्या माध्यमातून स्त्री स्वतंत्र विचारसरणीची बनली. प्रत्येक गोष्ट मनासारखी करण्यासाठी तिचे प्रयत्न व त्यातून आलेली निराशाजनक स्थिती आणि हतबल होऊन मानसिक गुलामगिरी स्वीकारून आपोआपच अंधश्रद्धेच्या मार्गाने जाऊन स्वतःला संपवण्याचा प्रयत्न आज स्त्री करत आहे. असा प्रयत्न ती वेगवेगळ्या पद्धतीने करत असते. परंतु या ठिकाणी स्त्रीचा इतिहास, तिचा सन्मान व तिने स्वीकारलेली अंधश्रद्धा या दोन भागात स्त्रीच्या विचार प्रवृत्तीवर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

1. दलित, मुस्लिम, ओ. बी. सी. समाजातील स्त्रियांसाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी केलेले कार्य

भारतासारख्या देशात धर्माच्या नावाने स्त्रियांवर हजारों वर्षापासून लादलेली गुलामगिरीची बंधने तोडण्यासाठी ज्यांनी अपार मेहनत घेतली त्यामध्ये प्रथम क्रमांक

Scanned with OKEN Scanner

2021-2022

फणीश्वरनाथ रेणु का साहित्य

संदर्भ और प्रकृति

LATUR

Chapter in Books

संपादक मंडल
डॉ. सतीश यादव
डॉ. संतोष कुलकर्णी
डॉ. रणजीत जाधव
डॉ. हणमंत पवार

LATUR

49. 'पंचलाइट' कहानी में स्वाधीन भारत के ग्रामांचल का चित्रण
डॉ. संजय नाईनवाड 286

50. ग्रामीण श्रमिक कलाकार की संवेदनशील अभिव्यक्ति- 'ठेस'
डॉ. धीरज जनार्धन वर्वे 292

51. तीसरी कसम का हिरामन
डॉ. कुमार बनसोडे 300

52. रेणु की कहानी 'तीसरी कसम' का फिल्मांकन :
भोले-भाले हिरामन के अस्फूट प्रेम की कालजयी गाथा
डॉ. विनोदकुमार विलासराव वायचळ 'वेदार्य' 304

53. 'रसप्रिया' और 'ठेस' कहानी में व्यक्त कलाकार का संघर्ष
डॉ. मुकुंद कवडे 310

54. फणीश्वरनाथ रेणु की श्रेष्ठ आँचलिक कहानी रसप्रिया
डॉ. पजई एस. आर. 316

55. फणीश्वरनाथ रेणु की कहानियों में व्यक्त ग्रामीण कलाकार
(विशेष संदर्भ : रसप्रिया और ठेस कहानी)
डॉ. सविता चोखोबा किर्ते 320

56. फणीश्वरनाथ रेणु की कहानी 'रसप्रिया' में संवाद तथा
लोक संगीत
प्रा. डॉ. महावीर उदगीरकर 325

57. तीसरी कसम का हिरामन
डॉ. रंजना पाटिल 331

58. 'तीसरी कसम उर्फ मारे गए गुलफाम' का निश्छल प्रेमी
गाड़ीवान हिरामन
प्रो. डॉ. संजीवकुमार नरवाडे 335

59. फणीश्वरनाथ रेणु के साहित्य में आँचलिकता
डॉ. लावणे विजय भास्कर 341

60. फणीश्वरनाथ रेणु की कहानियों में चित्रित आंचलिक जीवन
('पंचलाइट' कहानी के विशेष संदर्भ में)
डॉ. नवनाथ गाड़ेकर 345

Scanned with OKEN Scanner

फणीश्वरनाथ रेणु की कहानियों में व्यक्त ग्रामीण कलाकार (विशेष संदर्भ : रसप्रिया और टेस कहानी)

LATUR

डॉ. सविता चोखोबा किर्ते

आँचलिक कहानी के प्रवर्तक के रूप में फणीश्वरनाथ रेणु का नाम बहुचर्चित है। हिंदी कहानी के क्षेत्र में नई धारा का प्रवर्तन उनके द्वारा ही हुआ है. जिसे आँचलिक के रूप में स्वीकार किया गया है। अतः आँचलिकता और आँचलिक उपन्यास कहानी का प्रारंभ रेणुजी से ही माना जाता है। रेणुजीने अपने कथासाहित्य के माध्यम से आँचलिक अर्थात नयी शाखा को समृद्ध किया है। रेणूजी सजग कथाकार माने जाने है। उन्होंने ग्रांमाचल को अपने साहित्य का आधार बनाया है। वैसे "प्राचीन भारतीय शास्त्रों में जन-जीवन को चार इकाइयों में विभाजीत किया गया है– नगर, ग्राम, अंचल, और वन। सभ्य, सुसंस्कृत जन- जीवन नगर है, इसके बाद गाँवो का जीवन है। अंचल ग्रामां और वनों के बीच के जन जीवन को कहा गया है"।[1] रेणुजी को ग्रामों के प्रति बचपन से ही आकर्षण रहा है। उनकी कहानियाँ भारतीय गाँवों का प्रतिनिधित्व करती है। उसीतरह कहानी में चित्रित पात्र पुरी विश्वसनीयता के साथ ग्रामीणता को प्रस्तुत करते हैं। जिसतरह स्वयं रेणुजी अपने धरती से साथ जुडे रहते है उसीतरह उनके पात्र भी अपनी जमीन और धरती से जुडे रहते हैं. अज्ञेयजी रेणुजी संबंध में कहते हैं. "रेणु की शक्ति धरती के साथ उनका संबंध है, जिसके कारण मैंने उन्हें धरती का धनी कहा हौ"।[2]

रेणु जी ने अपनी कहानियों में ग्रामीण वातावरण और पिछड़े हूए लोगों के जीवन को दर्शाया है। वास्तव में प्रेमचंद की परंपरा को रेणुजी ने पुर्नजीवित किया

हिंदी साहित्य और समाज

LATUR

978-9345104-12-5

संपादक

प्रा. डॉ. संतोष विजय येरावार
प्रा. डॉ. व्यंकट अमृतराव खंदकुरे

Scanned with OKEN Scanner

[illegible] के विकास में [illegible] [illegible]
—प्रो. [illegible] जोशी
महिला [illegible] के साहित्य में [illegible] [illegible]
—डॉ. पुष्पा [illegible] गायकवाड
औपनिवेशिकता [illegible] फणीश्वरनाथ रेणु [illegible]
—डॉ. नानासाहेब [illegible] गायकवाड 'संगीत'
निराला के काव्य में राष्ट्रप्रेम की अभिव्यक्ति 102
—प्रा. डॉ. पी. एम. भुमरे
संत रैदास के काव्य की प्रासंगिकता 109
—प्रा. डॉ. एम. डी. इंगोले
स्वतंत्रता आंदोलन में हिंदी कवियों का योगदान 113
—डॉ. सुधीर गणेशराव वाघ
रमणिका गुप्ता के काव्य में अभिव्यक्त दलित संवेदना 117
—प्रा. डॉ. राहुल पुंडलिकराव वाघमारे
21वीं सदी की हिंदी कविताओं में आदिवासी विमर्श 123
—प्रा. डॉ. भगवान कदम
वैश्विक धरातल पर दलित साहित्य 127
—डॉ. अर्चना चंद्रकांत पल्की
वर्तमान मीडिया के परिप्रेक्ष्य में ओमप्रकाश वाल्मीकि की कहानी
'जंगल की रानी' का अनुशीलन 132
—डॉ. पाटिल माधव सुभाषराव
हिंदी साहित्य में महिला कथाकारों का योगदान 137
—प्रो. डॉ. संजय गडपायले
मराठी से हिंदी में अनुवादित आत्मकथा में घुमंतू जनजातियों का चित्रण 142
—डॉ. शिवाजी नागोबा भडरगे
'मुझे चाँद चाहिए' उपन्यास में वस्तुसंबंधी मूल्य 146
—प्रा. डॉ. सविता चोखोबा किर्ते
यशपाल कृत उपन्यास दादा कामरेड : नारी विमर्श 150
—डॉ. एकलारे चंद्रकांत नरसप्पा
हिंदी उपन्यासों में चित्रित आदिवासी स्त्री जीवन 154
—प्रा. डॉ. राम दगडू खलंग्रे

LATUR

Scanned with OKEN Scanner

'मुझे चाँद चाहिए' उपन्यास में वस्तु संबंधी मूल्य

प्रा. डॉ. संगीता घोडोला किते
श्रीमती पुष्पलताताई देशमुख
महिला महाविद्यालय, नागपुर

भारतीय संस्कृति की संकल्पना मूल्याधिष्ठित रही है। दया, क्षमा, शांति, सहनशीलता, उदारता, प्रेम सौहार्द, बंधुत्व आदि उदात्त मूल्य संस्कृति की आत्मा है। इन्हीं मूल्यों के कारण भारत देश विश्व के मंच पर आ जाता है। मूल्य एक ऐसी धारणा है जो जीवन को गति प्रदान करके मानव को विशिष्ट आचरण के माध्यम से आत्मोन्नति की ओर अग्रसर करके बाह्य और आंतरिक रूप से मानव जीवन को समृद्ध, सुंदर और गतिमान बनाते हुए आदर्श प्रस्तुत करता है। मूल्यों की अनिवार्यता से मानवीय संबंध पुष्ट बनते हैं। मानवीय जीवन में मूल्य का महत्व अनन्य साधारण है क्यों कि हर समय में होने वाले परिवर्तनों के कारण मूल्य टूटते भी है और बनते भी है। इसी कारण मूल्य जीवन में अमूल्य बन जाते हैं और इसी की अनिवार्यता की एहसास हो जाता है।

मनुष्य समाज से मूल्यों को ग्रहण करता है। मनुष्य के व्यक्तित्व विकास के साथ ही मूल्यों को अपने जीवन में स्वीकार करने का प्रयत्न करता है। मूल्य समाज के प्रत्येक घटक के लिए आवश्यक है। भारतीय जीवन प्रणाली में धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष, इन उदात्त मूल्यों का असाधारण महत्त्व है परंतु वर्तमान में इन मूल्यों की उपेक्षा की जा रही है इसका कारण यह है कि पाश्चात्य जीवन शैली अपनाने से ही मनुष्य अपने मूल्यों को भ्रष्टता की ओर ले जा रहा है। यहां तक मनुष्य में भौतिकवादी भोगपूर्ण प्रवृत्ति बढ़ने से उदात्त मूल्यों के प्रति उपेक्षा भाव निर्माण हुआ, फिर भी इन मूल्यों के कारण ही भारतीयता की पहचान हो जाती है। बल्कि भारतीय संस्कृति की पहचान होती है। पाश्चात्य का प्रभाव होने पर भी भारतीय मूल्यों की आवश्यकता आज भी है। मूल्य मानव जीवन को श्रेष्ठ बनाते हैं।

ार्कण्डेय और रा. रं. बोराडे के साहित्य मे ग्रामीण परिवेश

डॉ. कुमार डी. बनसोडे

Scanned with OKEN Scanner

ISBN : 978-81-928882-8-6

• मार्कण्डेय और रा. रं. बोराडे के साहित्य में ग्रामीण परिवेश

डॉ. कुमार डी. बनसोडे

© सुरक्षित

• प्रकाशन क्रं. 2105

• प्रकाशक

इंडोव्हिजन पब्लिकेशन

एल.आय.सी. कॉलनी, लातूर,

ता. जि. लातूर - ४१३५३१.

• अक्षर जुळवणी

श्री. विकास ठमाले, आनंत कोटीवाले

• मुखपृष्ठ

श्री. विकास ठमाले

• मुद्रक

इंडोव्हिजन ऑफसेट प्रिंटींग अॅन्ड बायडिंग

एल.आय.सी. कॉलनी, लातूर.

प्रथमावृत्ती : १५ दिवंबर २०२१

मुल्य ३५०/-

Scanned with OKEN Scanner

कमलेश्वर के उपन्यास एक अनुशीलन

LATUR

डॉ. कुमार डी. बनसोडे

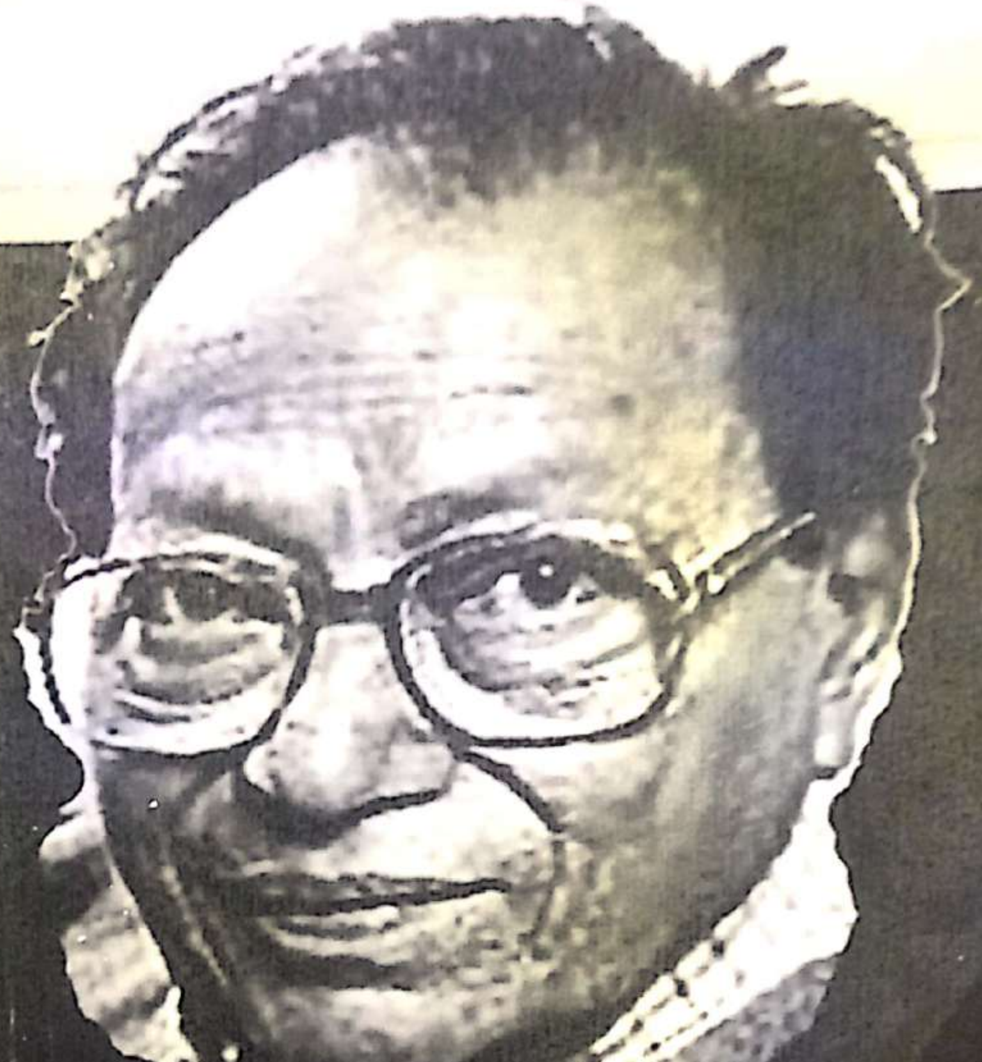

Scanned with OKEN Scanner

ISBN : 978-93-85162-90-9

• कमलेश्वर के उपन्यास एक अनुशीलन

डॉ. कुमार डी. बनसोडे

© लेखकाधिन

LATUR

• प्रकाशन क्रं. 31005

• प्रकाशक

ज्योतीचंद्र पब्लिकेशन

एल.आय.सी. कॉलनी, लातूर, जि. लातूर - ४१३५३१.

• अक्षर जुळवणी

श्री. विकास ढमाले, आनंत कोटीवाले

• मुखपृष्ठ

श्री. विकास ढमाले

• मुद्रक

ज्योतीचंद्र ऑफसेट प्रिंटींग ॲन्ड बायडिंग,

एल.आय.सी. कॉलनी, लातूर.

• प्रथमावृत्ती : 04 मार्च 2021

• मुल्य 350/-

Scanned with OKEN Scanner

फणीश्वरनाथ रेणु का साहित्य

संदर्भ और प्रकृति

LATUR

संपादक मंडल

डॉ. सतीश यादव

डॉ. संतोष कुलकर्णी

डॉ. रणजीत जाधव

डॉ. हणमंत पवार

Scanned with OKEN Scanner

49. 'पंचलाइट' कहानी में स्वाधीन भारत के ग्रामांचल का चित्रण
डॉ. संजय नाईनवाड

50. ग्रामीण श्रमिक कलाकार की संवेदनशील अभिव्यक्ति– 'ठेस'
डॉ. धीरज जनार्धन वत्ते

51. तीसरी कसम का हिरामन
डॉ. कुमार बनसोडे

52. रेणु की कहानी 'तीसरी कसम' का फिल्मांकन :
भोले-भाले हिरामन के अस्फूट प्रेम की कालजयी गाथा
डॉ. विनोदकुमार विलासराव वायचळ 'वेदार्य'

53. 'रसप्रिया' और 'ठेस' कहानी में व्यक्त कलाकार का संघर्ष
डॉ. मुकुंद कवडे

54. फणीश्वरनाथ रेणु की श्रेष्ठ आँचलिक कहानी रसप्रिया
डॉ. पजई एस. आर.

55. फणीरवरनाथ रेणु की कहानियों में व्यक्त ग्रामीण कलाकार
(विशेष संदर्भ : रसप्रिया और ठेस कहानी)
डॉ. सविता चोखोबा किर्ते

56. फणीश्वरनाथ रेणु की कहानी 'रसप्रिया' में संवाद तथा
लोक संगीत
प्रा. डॉ. महावीर उदगीरकर

57. तीसरी कसम का हिरामन
डॉ. रंजना पाटिल

58. 'तीसरी कसम उर्फ मारे गए गुलफाम' का निश्छल प्रेमी
गाड़ीवान हिरामन
प्रो. डॉ. संजीवकुमार नरवाडे

59. फणीश्वरनाथ रेणु के साहित्य में आँचलिकता
डॉ. लावणे विजय भास्कर

60. फणीश्वरनाथ रेणु की कहानियों में चित्रित आंचलिक जीवन
('पंचलाइट' कहानी के विशेष संदर्भ में)
डॉ. नवनाथ गाड़ेकर

Scanned with OKEN Scanner

तीसरी कसम का हिरामन

डॉ. कुमार बनसोडे

LATUR

हिंदी कथासाहित्य में प्रसिद्ध आँचलिक कथाकार के रूप में फणीश्वरनाथ रे ने अपनी अलग छवि निर्माण की। हिंदी कथासाहित्य में प्रेमचंद ने जिस ग्रामी यथार्थ को जिस गहराई से अभिव्यक्त किया है रेणु उसको आगे बढाते है। रे का जन्म बिहार के पूर्णिया जिले में एक जमीदार परिवार में हुआ था। य कारण है कि इनके रचना संसार में गाँव अंचल की यथार्थ स्थिति दिखाई दे है। "फणीश्वरनाथ रेणु के कथासाहित्य में बिहार प्रांत के व्यक्ति, समाज, उन रीतिरिवाज, लोकगीत, लोकनृत्य, लोकपरंम्परा, लोकविश्वास उस अंचल की भाष बोली आदि सभी को संजोकर प्राण प्रतिष्ठा की गयी है।"[1] रेणु को ग्रामीण परिवेश की पूरी जानकारी होने के कारण ही वास्तविक छवि प्रकट करती है। रेणु को गाँव से अनन्य प्रेम था। परिणामवश वह गाँव में जाकर रहने लगे।

रेणु की आँचलिक कहानियों में अंचल की लोकसंस्कति, लोकजीवन भाषा, आचार - व्यवहार, रूढियाँ परम्पराएँ आदि का सजीव मार्मिक चित्रण हुआ है। रेणु की कहानियों में चित्रित आँचलिकता भारतीय संस्कृति को दर्शाती हैं। रेणु की प्रसिद्ध कहानियों में तीसरी कसम उर्फ मारे गये गुलफ़ाम, रसप्रिया, तीर्थोदक, ठेस, लालपान की बेगम, टेबुल, संवदिया, अतिथि सत्कार, पंचलाईट आदि में गाँवों की मिट्टी की गंध का अनुभव होने लगता है। फणीश्वरनाथ रेणु ने गाँव के उपेक्षित जन - जीवन को कथानक का आधार बनाकर छोटे छोटे अनदेखे मनुष्य को साहित्य का केंद्रबिंदू बनाकर उनके चरित्र का अंकन किया है। उनकी तीसरी कसम उर्फ मारे गये गुलफाम कहानी में इसीप्रकार के एक गाडीवान का चरित्र चित्रित किया है। हिरामन चालीस साल का हट्टा कट्टा देहाती नौजवान गाडीवानी करता है। गाडीवानी ही उसके जीवनयापन का प्रमुख जरिया है। हिरामन को

Scanned with OKEN Scanner

स्वाधीनता आंदोलन
और
भारतीय साहित्य

संपादक :
प्रो. डॉ. रणजीत जाधव
सह संपादक :
प्रा. डॉ. दिलीप गुंजरगे, प्रा. राजेश विभुते

Scanned with OKEN Scanner

16. प्रेमचंद के उपन्यासों में गाँधीवाद
- डॉ. सन्मुख नागनाथ मुच्कटे
17. पांडेय बेचन शर्मा 'उग्र': की राष्ट्रीय आंदोलन की कहानियाँ
डॉ. विजय नागनाथ वडवराव
18. स्वाधीनता आंदोलन और डॉ. रामकुमार वर्मा के एकांकी नाटक
-प्रा. डॉ. धीरज जनार्धन व्हते
19. 'भारत दुर्दशा' स्वाधीनता आन्दोलन के परिप्रेक्ष्य में
-प्रकाश विट्ठल सोनवणे
20. स्वाधीनता-आंदोलन और हिंदी कहानी में नारी
- राणुबाई सुभाष कोरे
21. प्रो. अम्बादास देशमुख एक हितैषी सर्व प्रिय व्यक्तित्व
- प्रो. मुकुंद धर्मा गायकवाड
22. स्वाधीनता आंदोलन और हिंदी मराठी उपन्यास
डॉ. गोविंद बुरसे
23. दयाप्रकाश सिंह का इतिहास नाटक भारतीय स्वतंत्रता संग्राम
का जोखिम उठाता नाटक
-प्रा. डॉ. रमेश कांबळे
24. स्वाधीनता आंदोलन में लोकमान्य तिलक की
पत्रिकाओं का योगदान
- लेफ्टनंट प्रा. ज्ञानेश्वर सोनेराव चिट्टमपल्ले
25. स्वतंत्रता संग्राम और हिंदी उपन्यास में समाजवादी चेतना
-प्रो.डॉ. बबन रंभाजीराव बोडके
26. हिंदी उपन्यासों में क्रांतिकारी आंदोलन का चित्रण
-डॉ. हुमनाबादे विरनाथ पांडुरंग
27. स्वतंत्रता आन्दोलन में हिंदी फिल्मों की ऊर्जामयी भूमिका
डॉ. जयंत ज्ञानोबा बोबडे
28. स्वाधीनता आंदोनलन और देश विभाजन
(लौटे हुए मुसाफिर के संदर्भ में)
-डॉ. मा. ना. गायकवाड
29. औपनिवेशिक भारत का 'सोजे वतन'
- डॉ प्रकाश कोपर्डे
30. डॉ. अंबादास देशमुख जी की भाषा-शिक्षण विषयक
दृष्टि एवं चिंतन
-डॉ. कुमार बनसोडे

Scanned with OKEN Scanner

30

डॉ. अंबादास देशमुख जी की भाषा-शिक्षण विषयक दृष्टि एवं चिंतन

LATUR

डॉ. कुमार बनसोडे

डॉ. अंबादास देशमुख जी मराठवाडा में भाषाविज्ञान के विशेषज्ञ के रूप में प्रसिद्ध है। इन्होंने एक ओर भाषाविज्ञान के सिद्धातों का प्रतिपादन किया है तो दूसरी ओर हिन्दी भाषा का वैज्ञानिक अध्ययन भी प्रस्तुत किया है। भाषा विज्ञान पर सृजन कार्य करना इतना आसान काम नहीं है। किन्तु इनका भाषा पर जबरदस्त अधिकार था। इन्होंने समाजभाषा विज्ञान पर भी लेखन कार्य किया है। इनकी 'भाषिकी, एवं हिन्दी भाषा तथा भाषा शिक्षण' नामक बहुत चर्चित पुस्तक है। यह पुस्तक तीन भागों में विभाजित है। 1. भाषिकी एवं हिन्दी भाषा, 2. समाज भाषा-विज्ञान, 3. भाषा शिक्षण

भाषा शिक्षण :

भाषा शिक्षण एवं भाषा विज्ञान का गहरा सम्बन्ध है। दोनों का सम्बन्ध भाषा की अंत:रचना के साथ जुड़ा है। भाषा विज्ञान जहाँ भाषाओं का वर्णन करता है, वहाँ भाषा शिक्षण उसे कक्षालय तक पहुँचाने का कार्य करता है। भाषा शिक्षण का पाठ्य सामग्री के साथ अटूट सम्बन्ध है। भाषा शिक्षण के लिए न केवल अध्यापकों का प्रशिक्षित तथा नीवनतम शिक्षण पद्धतीयों से परिचित होना जरूरी है अपितु सामग्री चयन भी छात्रों की समझ के अनुरूप होना चाहिए। बालक को जब भाषा का सामान्य बोध होने लगता है तब उसे स्कुल भेज दिया जाता है। इसके बाद वह लिखना-पढना धीरे धीरे सीख लेता है। कक्षा की प्रगती के साथ वह भाषा के चारों कौशल-श्रवण, वाचन, भाषन और लेखन भी प्राप्त करता है। भाषा की जानकारी प्राप्त करने के लिए उपर्युक्त चारों कौशल में निपुणता आवश्यक है।

मातृभाषा :

शारीरिक तथा मानसिक दृष्टि से नवजात शिशू जन्म के लगभग छह माह बाद अपनी मातृभाषा का धीरे-धीरे आकलन करने लगता है। वह जैसे उम्र के साथ बढ़ता है वैसे वैसे परिवार तथा पास-पड़ोस के लोगों से अपनी मातृभाषा का अर्जन करता है। इसप्रकार से बिना स्कूल गये एक छोटा बच्चा घर में ही पहली मातृभाषा सीख लेता है। वह औपचारिक शिक्षा से मातृभाषा सीख लेता है। मातृभाषा का शाब्दिक अर्थ है 'माता के मुख से निसृत वह भाषा जिसे शिशु भाषा सीखने की प्रक्रिया प्रारंभ करता है मातृभाषा का रुप क्षेत्रीय बोली का रूप हुआ करता है। उदाहरण स्वरूप जैसे पश्चि

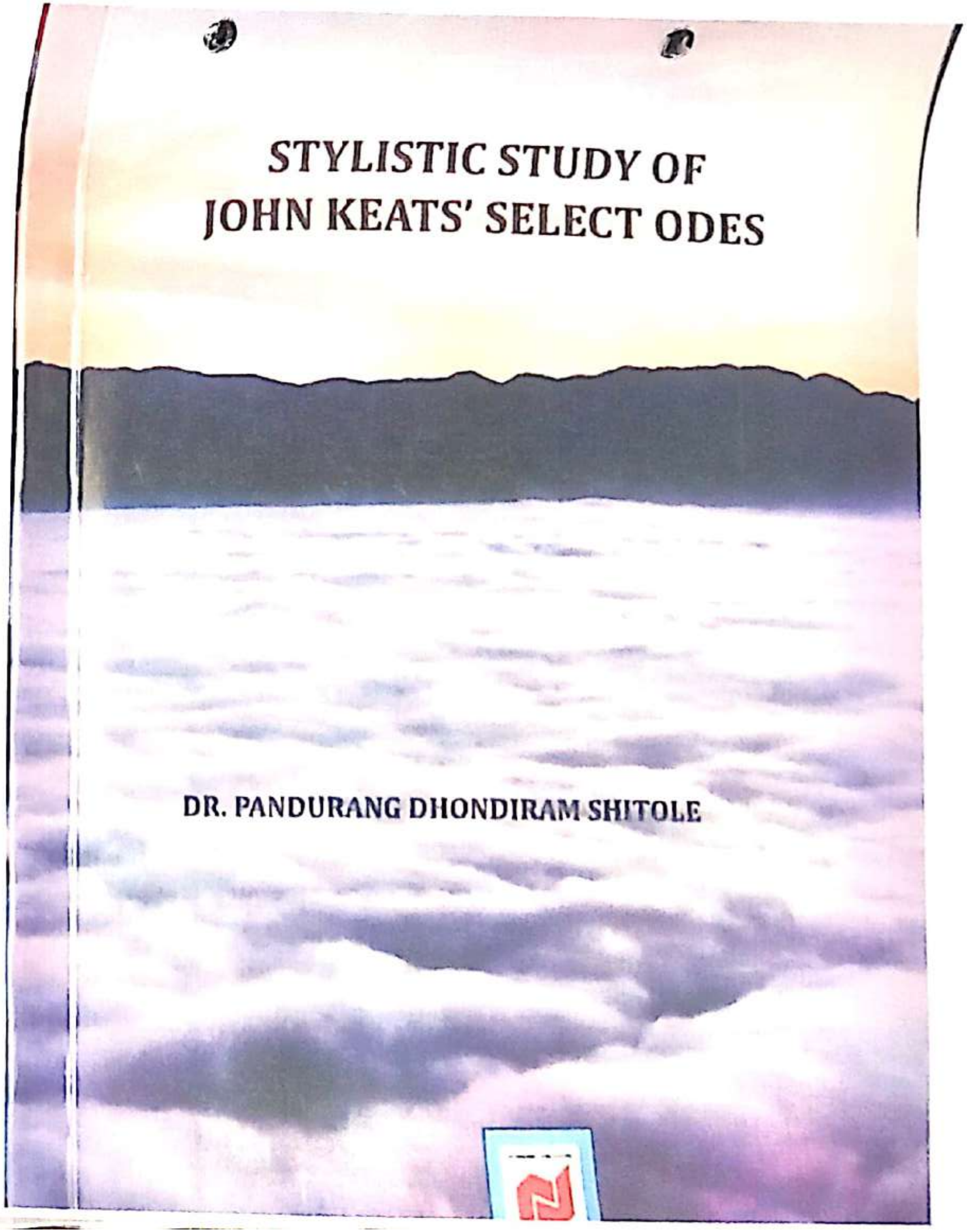

LATUR

Scanned with OKEN Scanner

This reference book is the published form of author's
Ph.D Thesis, which is titled as
Stylistic Study of John Keats' Select Odes

Author : **Dr.Pandurang Dhondiram Shitole**

© Author

December 2022

Type setting and cover page:
Dr.Nandkumar N.Kumbharikar
09403909783

Price: 570 ₹

ISBN - 978-81-955914-6-6

Published and Printed by
Aryavansh Publication,
shastrinagar,cidco,
Aurangabad . (M.S.) India Pin 431001.
EMAIL – aryavanshpublication@gmail.com

Scanned with OKEN Scanner

THE THEME OF EXPLOITATION IN MULK RAJ ANAND'S COOLIE AND UNTOUCHABLE

Dr.Pandurang Shitole

... is the published for... of author's *M.Phil* dissertation, which is titled as *The Theme of Exploitation in* Mulk Raj Anand's Coolie and Untouchable

Author : **Dr.Shitole P.D.**

© Author

First Edition : November 2022

Type setting and cover page:
Dr.Nandkumar N.Kumbharikar
09403909783

Price: 390 ₹

ISBN 978-81-955914-5-9

Published and Printed by
Aryavansh Publication,
shastrinagar,cidco,
Aurangabad . (M.S.) India Pin 431001.
EMAIL – aryavanshpublication@gmail.com

Scanned with OKEN Scanner

Dr. Pandurang Dhondiram Shitole
Head & Associate Professor,
Department of English,
Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur (M.S.)

About Author:

Dr. Pandurang Dhondiram Shitole has been working in Manjara Charitable Trust's Smt Sushildevi Deshmukh Senior College, Latur since 1994. He is a recognized PG teacher and Research Guide in English. Presently, five research scholars are pursuing Ph. D. under his supervision. Several research papers and articles are at his credit. He has presented research papers in national and international conferences. He has also attended training programmes as a resource person and chaired sessions. He has been Member, Board of Studies in English, Model Degree College, Hingoli of Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded.

Published and Printed by
Aryavansh Publication,
shastrinagar,cideo,
Aurangabad . (M.S.) India Pin 431001.
aryavanshpublication@gmail.com

Scanned with OKEN Scanner

सिम्बॉल ऑफ नॉलेज

: संपादक :

प्रा. डॉ. उत्तम तुकाराम गायकवाड

(एम. ए., पीएच. डी.)

सहयोगी प्राध्यापक, भूगोल विभाग प्रमुख,

श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख महिला महाविद्यालय, लातूर

प्रा. डॉ. पुरूषोत्तम रामभाऊ मोरे

(एस्सी., बी. एड., पीएच. डी., बी. एम. सी. जे.)

प्राणीशास्त्र विभाग प्रमुख

कै. रसिका महाविद्यालय देवणी, जि. लातूर

Rajarshi Publication

ISBN: 978-81-956658-1-5

Published in April, 2022

Scanned with OKEN Scanner

12. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांची विकासाविषयीची धारणा 151

प्रा.डॉ.बी.ए.कांबळे

13. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कृषी आणि उद्योगा विषयी विचार 157

प्रा. डॉ.एम.डी .कच्छवे

14. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षण क्षेत्रातील योगदान 164

प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण

15 डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर: एक अर्थतज्ञ 174

डॉ. सुनिता लिंबराज गुजर

16. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विविध क्षेत्रातील विचार 179

प्रा. पराग मुरलीधर सपाटे

17. स्त्रियांचे उद्धारकर्ते डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर 192

प्रा. डॉ. पुरुषोत्तम रामभाऊ मोरे

Smt Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

Scanned with OKEN Scanner

Symbol of Knowledge || ISBN: 978-81-956658-1-5 || April, 2022

१२. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची विकासाविषयीची धारणा

डॉ. बी. ए. कांबळे
इतिहास विभागप्रमुख,
श्रीमती सुशिलादेवी देशमुख
महाविद्यालय, लातूर

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे एक शिक्षणतज्ञ आणि प्रतिभाशाली अर्थतज्ञ होते, ज्यांचा दलित समाजाच्या कल्याणासाठी अतिशय स्पष्ट दृष्टीकोन होता, समाजातील दुर्बल घटकांच्या कल्याणासाठी त्यांचा अतिशय दूरदृष्टी होती. आंतरविद्याशाखीय दृष्टिकोन असलेले परोपकारी म्हणून ते आर्थिक विकासासंबंधी विविध संकल्पना विकसित करू शकले. डॉ. आंबेडकरांच्या पुण्यलेखनाची पद्धतशीरपणे समीक्षा करण्यात आली आहे. सध्याचा अध्याय हा या अभ्यासाचा महत्त्वाचा भाग आहे. डॉ. आंबेडकरांचे आर्थिक विचार 1950 च्या दशकातील आर्थिक परिस्थितीचे निरीक्षण करून त्यांच्या गंभीर संशोधन कार्यातून स्पष्ट केले जाऊ शकतात.

डॉ. बी.आर. आंबेडकरांचे विकासाबद्दलचे विचार :

आज बाबासाहेब आंबेडकर हे दलित नेते, राज्यघटनेचे शिल्पकार, राष्ट्रनिर्माते, मानवाधिकार रक्षक, 'ग्लोबल आयकॉन' आणि भारताचे महान नेते म्हणून स्वीकारले जातात. त्यांनी मुख्य प्रवाहातील माध्यमे, शैक्षणिक आणि हुशार घटवादाच्या या प्रक्रियेत प्रबळ भूमिका बजावली आहे. परिणामी त्यांच्याकडे केवळ 'दलित नेता' म्हणून पाहिले जाते. डॉ. आंबेडकर मुलतः अर्थतज्ञ होते. त्यांची कारकीर्द दोन वेगळ्या टप्प्यांद्वारे वैशिष्ट्यीकृत होती: पहिला 1921 पर्यंत अभ्यासपूर्ण पुस्तकांचे योगदान देणारे व्यावसायिक अर्थशास्त्रज्ञ म्हणून आणि दुसरे राजकीय नेते म्हणून त्यानंतर 1956 मध्ये त्यांचे निधन होईपर्यंत, ज्या दरम्यान त्यांनी मानवी हक्कांचे रक्षणासाठी म्हणून महत्त्वपूर्ण योगदान दिले. अस्पृश्यांसाठी. डॉ. आंबेडकरांनी अर्थशास्त्रावर तीन अभ्यासपूर्ण पुस्तके लिहिली:

MANJARA CHARITABLE TRUST'S

SMT. SUSHILADEVI DESHMUKH MAHILA MAHAVIDYALAYA, KHADGAON ROAD, LATUR – 413 512 (MAHARASHTRA)

(Permanently affiliated to Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded)

NAAC GRADE: B+ (CGPA: 2.51)

NATIONAL LEVEL ONLINE SEMINAR ON 'WOMEN'S EMPOWERMENT: FROM ANCIENT INDIA TO MODERN INDIA' on 8TH MARCH 2023

CERTIFICATE

This is to certify that Mr. / Ms. / Dr. / Prof. Dr. Kamble Balu Atmaram of Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur **attended NATIONAL LEVEL ONLINE SEMINAR ON 'WOMEN'S EMPOWERMENT: FROM ANCIENT INDIA TO MODERN INDIA' on 8TH MARCH, 2023 organized by Internal Quality Assurance Cell (IQAC) on 8th March 2023. He / She has presented a paper on** Tradition of Sati

Dr. B. S. Bhosale
CONVENER & IQAC Co-ordinator

Dr. Asha Munde
PRINCIPAL / CHIEF ORGANIZER

Scanned with OKEN Scanner

सतीप्रथा : भारतीय समाजव्यवस्थेला लागलेला एक कलंक

LATUR

प्रा.डॉ. कांबळे बी.ए.
इतिहास विभागप्रमुख,
श्रीमती सुशिलादेवी वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

पती मरण पावला असता त्याच्या प्रेताबरोबर आत्मदहन करणा-या स्त्रीला सती आणि या प्रथेला सतीप्रथा असे म्हणतात. सती हा संस्कृत शब्द आहे. सती याचा अर्थ स्त्री ही फक्त आपल्या पतीची आहे, ती पतीव्रता आहे. आपल्या पती व्यतिरीक्त तीचा अन्य पुरूषांशी कांही एक संबंध नाही. सती प्रथेचा उल्लेख प्रथम पुराणामध्येच सापडतो. याचा अर्थ ही प्रथा प्राचीन असून जगातल्या निरनिराळ्या समाजात ती रूढ होती. युनानी, नार्वे, सिथियन, चीन, इ. देशांतील समाजामध्ये मोठ्या प्रमाणात ही प्रथा होती. व्यापाराच्या देवाण-घेवाणीतून या प्रथेचे अनुकरण भारतातील हिंदू समाजाने केले असावे असे मोनियर विल्यम्स यांनी म्हटले आहे.[1] या सती प्रथेने भारताच्या वायव्य सरहद्दीतून भारतात प्रवेश केला असावा. या सती प्रथेची सुरूवात इ.स.पू. तिस-या शतकात झाली. पण प्रत्यक्षदर्शनी मात्र भारतात इ.स. 510 च्या आसपास गुप्तकाळापासून सतीप्रथेचे पुरावे मिळतात.[2] श्रीमंत, जहागीरदार, व्यापारी, अमीर-उमराव घराण्यामध्ये या प्रथेने मोठ्या प्रमाणात उग्र रूप धारण केलेले दिसते. भारतात मुस्लीम आक्रमणात सिंध, पंजाब, राजपुताना या परिसरात पतीच्या मृत्यूनंतर अनेक महिलांनी स्वतःचा जिव गमावलेला पहायला मिळतो. सती प्रथेप्रमाणेच जोहरप्रथा सुद्धा मोठ्या प्रमाणात दिसून येते. दक्षिण आशियातील राष्ट्रात देखील सतीप्रथा अस्तीत्वात असलेची दिसते.[3]

सतीप्रथेच्या निर्मितीमागे अनेक कारण परंपरा असाव्या परलोकात पतीचे पुनर्मीलन व्हावे, हा एक मोठा हेतू त्यामागे दिसतो. नुबेलुंग या प्राचीन जर्मन महाकाव्यात पती व पत्नीचे परलोकात मीलन व्हावे या इच्छेने पत्नी चितेत उडी घेत असे असा उल्लेख आहे.[4]

मृताला परलोकात त्याच्या आवडत्या वस्तूंची गरज भासेल म्हणून त्या वस्तू मृताबरोबर

Scanned with OKEN Scanner

20-21

ISBN - 978-81-948515-5-4

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य
अण्णा भाऊ साठे

LATUR

Lecturer
Smt.S.D.Senior College
LATUR

संपादक
शिवशंकर कसबे
संग्राम टेकले

Sahityapratibhecha Surya: Anna Bhau Sathe

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य: अण्णा भाऊ साठे

प्रकाशक व मुद्रक
[illegible] पब्लिकेशन,
[illegible] गोदाम,
[illegible]गाव रोड, कपील नगर, लातूर-४१३५१२
मो. न. ८३४९६६८९९९

प्रथम आवृत्ती : ०१ जानेवारी २०२१

ISBN : ९७८-८१-९४८५१५-५-४

सर्वहक्क : डॉ. शिवशंकर कसबे, डॉ. संग्राम टेकले

मुखपृष्ठ सजावट - व्यंकटेश रेड्डी

अक्षरजुळणी
डॉ. विनेश भारत निकते, लातूर
मो. न. ९८८२८२१९०३

मूल्य : २०० /-

नोट - या पुस्तकातील सर्व मते आणि अभिप्राय संबंधित लेखकांची असून [illegible] संपादक, प्रकाशक, मुद्रक व वितरक सहमत असतीलच असे नाही.

Lecturer
Smt.S.D.Senior College
LATUR

साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे यांच्या जन्मशताब्दी निमित्त संपादित ग्रंथ

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य : अण्णा भाऊ साठे

: संपादक :

डॉ. शिवशंकर कसबे
डॉ.संग्राम टेकले

:: संपादकीय सल्लागार मंडळ ::

[illegible] डॉ.नागोराव कुंभार	प्राचार्य डॉ. माधव गादेकर	प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड
[illegible] बाबासाहेब गोरे	प्राचार्य डॉ.आशा मुंडे	प्राचार्य डॉ. अजय पटोले
[illegible] माधव कोलपुके	प्राचार्य डॉ.राम वाघ	प्राचार्य डॉ. महादेव गव्हाणे
[illegible] संजय गायकवाड	उपप्राचार्य डॉ.राजकुमार मस्के	डॉ. शिवाजी जवळगेकर
[illegible] चव्हाण	डॉ.रमेश पारवे	डॉ.त्र्यंबक मगर
[illegible]	प्रा.शरण निलंगेकर	डॉ.अशोक जाधव
[illegible]	डॉ. प्रदीप सूर्यवंशी	बालाजी सांळुके
[illegible]	दयानंद कांबळे	अशोक तोगरे
[illegible]	दिनकर मस्के	चंद्रकांत खुळखुळे
[illegible]	अनंत दोरवे	प्रभाकर कांबळे
[illegible]	संतोष पटनुरे	दशरथ मस्के

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College
LATUR

अण्णा भाऊ साठे यांच्या शाहीर या पुस्तकाला प्रस्तावना लिहिताना संरजामी इतिहासाला केवळ कामगार संपाची पुस्ती जोडल्याने नवी परंपरा बनत नाही हे अजून आपल्या साहित्यकांना स्पष्ट व्हायचे आहे. लढाऊ कामगार वर्गाची ऐतिहासिक परंपरेशी सांगड घालतेवेळी नवोदित समाजाच्या कलेचा इतिहासही नव्याने सांगावा लागेल असे विवेचन श्रीपाद डांगे यांनी केले आहे ते अभ्यासकाला यथार्थ वाटते.

विश्व व्यापी जनगणा, तुज करुनी वंदना
काल तमाशाचा मुनि अर्पिला। हा जी।
अर्पिला भूषवी लोकनाट्याला । हा जी।
टिळक, गांधी, आगरकर। म. फुले, सावरकर, आंबेडकर आ।
उद्याला हा जी।
उदयाला पारतंत्र्य गेले विलयाला। हा जी।
आम्ही कलेचे हो दास। करू अज्ञानाचा नाश।
वाहुनी कलाकार्याला। हा जी।
अण्णा भाऊ साठे। भूषवी लोकनाट्याला । हा जी।

अशा पध्दतीने अण्णा भाऊ साठे यांनी वरील गण लिहून संपूर्ण विश्वाला वंदन. नम... आहे.

संदर्भग्रंथ सूची :
१. डॉ. जवळगेकर शिवाजी (संपा), जननायक अण्णा भाऊ साठे. ... अण्णा भाऊ साठे कला अकादमी व संशोधन केंद्र, प्रकाश नगर. ... आवृत्ती, ऑगस्ट २००८.
२. डांगळे अर्जुन व इतर (संपा.) लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे ... महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृतिक मंडळ मुंबई.
३. डॉ. गुरव बाबुराव, अण्णा भाऊ साठे : समाज विचार आ... लोकवाङ्मय, गृह मुंबई १९९९.

६०. अण्णा भाऊंच्या कादंबरीतील नायिका

प्रा. डॉ. विजयकुमार नंकेवाड
इतिहास विभाग, श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

अण्णा भाऊंच्या कादंबऱ्यांचा गुणात्मकदृष्ट्या विचार करता साहसाचे चित्रण करणाऱ्या कादंबऱ्याखालील महिलांच्या समस्यांवरील कादंबऱ्यांचा क्रम लागतो. या कादंबऱ्यांपैकी महत्त्वाच्या कादंबऱ्या म्हणजे 'चित्रा' (१९५१), 'वैजयंता', 'चंदन', 'चिखलातील कमळ', 'फुलपाखरु', 'टिळा लावते मी रक्ताचा' (ही कादंबरी आवडी या शीर्षकानेही प्रकाशित झाली आहे.) आणि 'रत्ना'. 'चित्रा' या कादंबरीचे शीर्षक कादंबरीतील मध्यवर्ती व्यक्तिरेखा 'चित्रा' हिच्यावरून देण्यात आले आहे, की जरी सत्य कथा आहे. ही कादंबरी एक प्रकारे १९४५-१९४६ च्या मुंबईसारख्या शहरांच्या औद्योगिकरणाचे दोष व ...चे लोकांच्या लैंगिक नीतिमत्तेवर होणारे परिणाम दाखते. औद्योगिकरणाचे वाढीबरोबरच ...विक्रीच्या व्यवसायही कसा वाढला आणि कशाप्रकारे हजारो निष्पाप स्त्रियांना ...कडून बळी बनवण्यात आले याचे चित्रण ही कादंबरी करते. पैशाच्या आकर्षणामुळे ... अगदी जवळचे नातेवाईकही आपल्या नात्यातील महिलांना या व्यवसायात जाण्यास ...डत होते, चित्राची कथा अशाच अभागिनींपैकी एकीची कथा आहे.

अण्णा भाऊ हे शाळेत शिकलेले नाहीत ते केवळ दीड दिवस शाळेत गेले पण ...वर्णांद्वारे होणाऱ्या भेदभावामुळे शाळा सोडून दिली. बहुजन वर्गात जन्माला ... गावात कोणाला शिवायचे नाही, हातात हात मिळवायचा नाही हे अण्णांनी ... पाहिले. अनुभवले. आम्हीही माणसं आहोत आम्हालाही सुखाने, स्वाभिमानाने ... जगण्याचा अधिकार आहे या त्यांच्या मागणीने अण्णा पेटून ... पाली. जेजुरी आणि कर्नाटकातील सौंदत्ती या गावांमध्ये मुली खंडोबा ... प्रथेचे दुष्परिणाम आणि अन्याय यांचे चित्रण ... या कादंबरीत केले आहे. या मुली खंडोबा ... आणि त्यांचे खंडोबाशी लग्न झाले ...

Lecturer
Smt.S.D.Senior College
LATUR

Scanned with OKEN Scanner

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

SSR Preparation : Understanding the Recent NAAC Process
Author - **Dr. Karajgi Mallikarjun Baburao**

ISBN -978-81-951586-4-5

Aruna Prakashan, Latur
103, Omkar Complex - A,
Ausa Road, Latur. Mo. 9421486935

Copyright © Authors 2021

First Editon : June 2021

Offset : Arty Offest, Latur

Front Page Design : Viru Gulve

Prize : Rs. 120/-

Note : All rights reserved No part of this publication may be reproduced distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the written permission of the publisher and the Author

Dedication

Dedicated

To

Dr. Ganesh Hegde, Adviser, NAAC who has taken painstaking efforts for the Quality assurance and enhancement of HEI's in India.

My dearest parents, Baburao and Saraswati, for their unconditional love, support and blessings.

Scanned with OKEN Scanner

The partition of India is a historical event; it is thoroughly discussed in the field of literature. Various studies of research have been carried out by many eminent scholars. There are many novels, articles, book reviews, research papers and thesis written on the theme of partition and politics. There are many works which are mainly centered on the novelists like Chaman Nahal, Bhisham Sahani, Bapsi Sidhwa, Khushwant Singh and Salman Rushdie to this date but no full length study of Politics of Partition covering the selected novels like Azadi, Tamas, Ice Candy Man, Train to Pakistan and Shame. The present study will add a step further to the research done by various scholars in this field. This study is with special reference to the novels of Chaman Nahal's Azadi, Bhisham Sahani's Tamas, Bapsi Sidhwa's Ice Candy Man, Khushwant Singh's Train to Pakistan and Salman Rushdie's Shame from the historical and political perspectives.

Dr. Mallikarjun Karajgi is Research Supervisor, Associate Professor and Head at the Department of English, Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur, Maharashtra, India.
Dr. Sangmeshwar Morge is Junior Lecturer, Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya, Satara, Maharashtra, India.

LATUR

9 786204 211862

Politics of Partition

Mallikarjun Karajgi, Sangmeshwar Morge

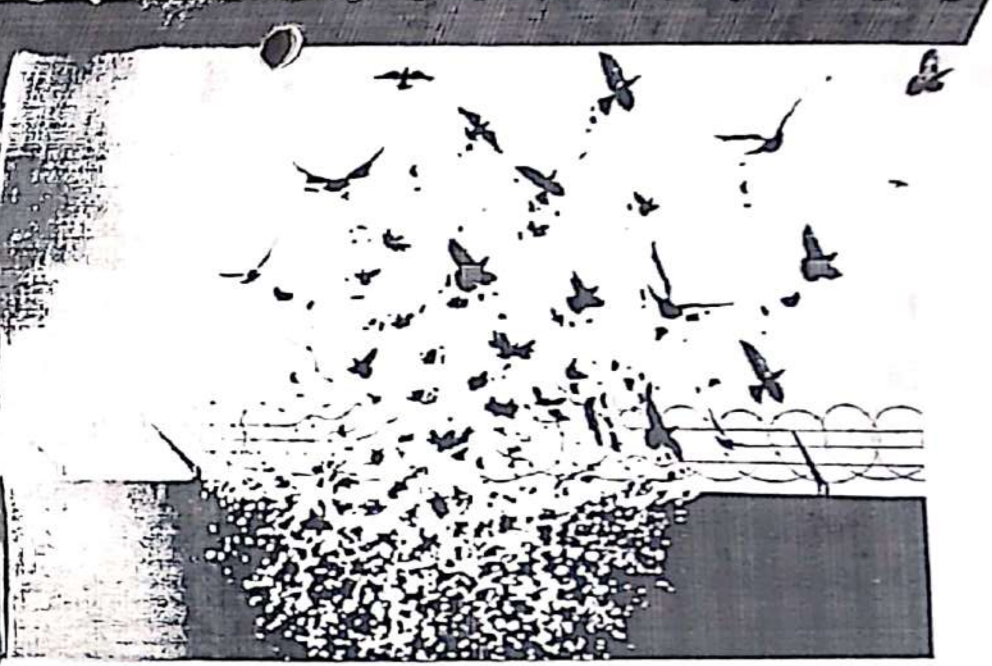

Mallikarjun Karajgi
Sangmeshwar Morge

Politics of Partition: A Critical Study

(with special reference to Chaman Nahal, Bhisham Sahani, Bapsi Sidhwa, Khushwant Singh and Salman Rushdie's novels)

LAP LAMBERT Academic Publishing

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

Directorate of Distance Education

Master of Arts I Year

❋ English ❋

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

Block 2: Structure of Modern English Grammar

Scanned with OKEN Scanner

Index

Unit No.	Name of Block	Name of Writer	Page No.
1	Elements of Grammar	Dr. L. V. Padmarani Rao	01
2	Nouns & Noun Phrase	Dr. Mallikarjun Karajgi	27
3	Verbs & Verb Phrase	Dr. Mahebubkhan Pathan	59
4	Other Phrases in English	Dr. L. V. Padmarani Rao	110
5	Compound and Complex Sentences	Dr. Ramakant Kasture	153
6	Word Formation (Morphology)	Dr. Laxman Jogdand	173

LATUR

Scanned with OKEN Scanner

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

Directorate of Distance Education

Master of Arts I Year

LATUR

* English *

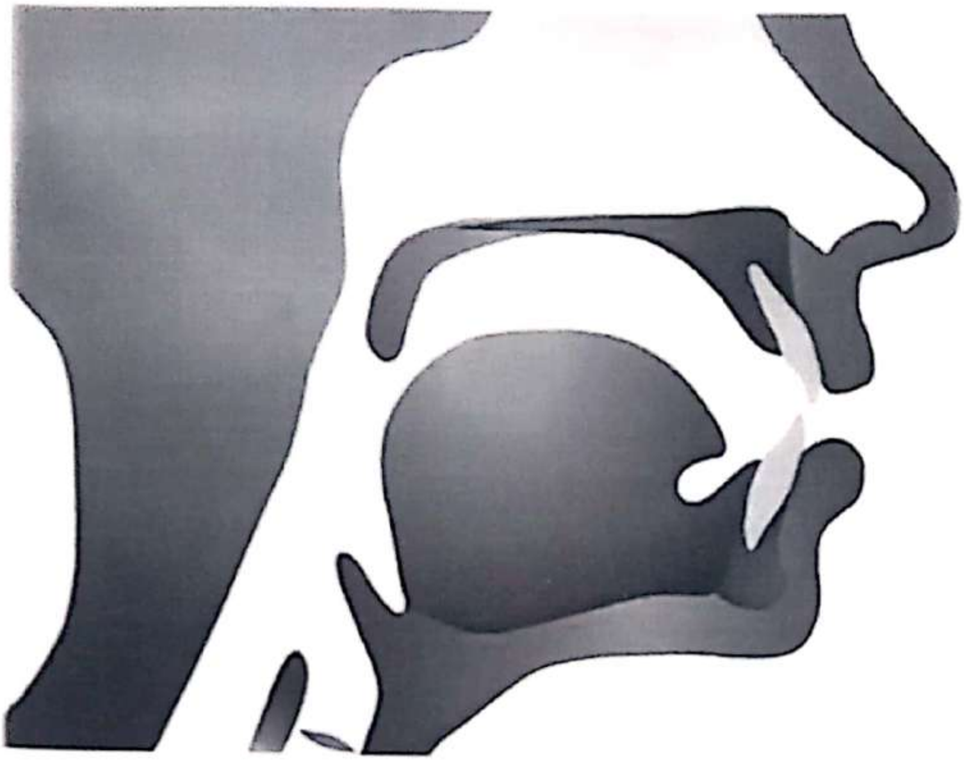

Block 1: Phonetics and Spoken English

Scanned with OKEN Scanner

Index

Unit No.	Name of Block	Name of Writer	Page No.
1	Speech Mechanism Language and Communication	Dr. Dayanand Mane	01
2	Note on Phonology & Phonetic Transcription	Dr. Mahebubkhan Pathan	36
3	The Syllable & Syllable Strength	Dr. L. V. Padmarani Rao	68
4	Accent & Rhythm in Connected Speech	Dr. Mallikarjun Karajgi	90
5	Intonation	Dr. L. V. Padmarani Rao	108
6	The Words in Connected Speech	Dr. Mahebubkhan Pathan	123

LATUR

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded
Directorate of Distance Education, Vishnupuri, Nanded 431606 (MH)
Phone: 02462&229144| E-mail: decsrtmun@gmail.com
Website: www.srtmun.ac.in

9 788194 109907

SOUTH ASIAN STUDIES

Issues and Themes

difor

ian W. Gutte

INDEX

1.	Liberated and Self-Determined Women in Shobha De's Snapshots **Dr. Mantha Padmabandhavi Prakashrao**	01
2.	Postcolonial Feminist Literary Theory and South Asian Studies **Dr. Kamlakar Gavane / Dr. Sheetal Gunjate**	05
3.	Social Realism in "The Tale of a Mother Feeding Her Child" **Dr. Deepmala Marotrao Patode**	09
4.	Religious Radicalism in Taslima Nasrin's Lajja: A Critical Study **Dr. MallikarjunB. Karajgi / Dr. Vijayanand P. Bansode**	13
5.	Diaspora, Alienation, Nostalgia and Memory: A search for Home in Chandani Lokuge's *Turtle Nest* **Basavaraja C**	18
6.	Configuration of History and Politics in Shashi Tharoor's *The Great Indian Novel:* A Critical Study **Dr. S.T. Haibatpure**	24
7.	Reflection of Diasporic Angst in Sunetra Gupta's *Memories of Rain* **Dr. Vijaykumar Ganpatrao Pawar**	29
8.	A Comparative Study of South Asian Diaspora and Western (African) Diaspora **Sadhana Kallappa Patil**	32
9.	Representation of Socio-Political Issues of Immigrants-Gorkhas and Nepales in Kiran Desai's *Inheritance of Loss* **Kiran W. Gutte**	35
10.	Socio-cultural Implications of Feminine Consciousness in the Fictional Works of Shashi Deshpande **Dr. Gunjate Sheetal Vinayakrao / Dr. Kamlakar Gavane**	38
11.	Understanding the Fabric of Sexuality: A Study of Bama's novel *Sangati* **Shubhangi Sudhakar Girbide / Dr. Sachin L. Patki**	43
12.	The changing status of Literature and films in Asian studies **Nandkishor Madhavrao Moghekar**	47

Scanned with OKEN Scanner

Religious Radicalism in Taslima Nasrin's Lajja: A Critical Study

Dr. MallikarjunB. Karajgi
Associate Professorand Head,
Department of English,
Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College
Latur.

Dr. Vijayanand P. Bansode
Assistant Professor in English
Aanasheb Vartak College of Arts,
Vasai West, Mumbai.

Introduction: Taslima Nasrin is one of the most powerful voices in the literary domains o the world. She reveals suppressed voices of the minority communities in Bangladesh. *Lajja* i a remarkable novel that underlines religious radicalism. The people who fought against wes Pakistan collectively for the Bengali pride, now they had blatantly divided on the basis o religious line. *Lajja* puts the harsh reality of Bangladesh society upfronts and it made the reader retrospect over the religious radicalism. *Lajja* lights on the Post-colonial reflections in the society and how society bitterly divided and surged the dissonance between twc communities due to colonial legacy. Amicable relations between two communities started tc be hostile and it simmered further at the backdrop of Babri demolition and after that, it exploded badly.

After the attainment of independence, Bangladesh emerged as a sovereign, secular democratic republic nation. But the secular spell of the government would not get further and it turned in to religious nation with the 8th amendment. The tension between the two communities heightens when demolition of the sixteen-century edifice Babri Mosque in India. The seed of separation had been sown by the British empire for their smooth conduct of administration. by executing partition of Bengal. Divide and rule policy exponential the rift between the community further and the minority Hindu community has been devasted by religious nationalism. Forceful eviction, confiscation of property, rape, molestation and abduction of the women were largely orchestrated by fundamentalists to terrorise the minority community. Even the system was not impartial; it had been given high handed treatment to vulnerable communities. System intentionally connived the real issues of vulnerable sections of society.

This novel is important to understand the psychology of oppressors, for sustaining dominance, they use various tools. It draws attention to the humanitarian issue: the main intention of the novel is that people should understand the need of humanity and it should be prioritised first requirement and religion should be treated secondary part of the process of human civilisation.

This research paper, it is explored the spirit of Bangla, a sense of fear among the minority community, a struggle for survival, power dimensions and an urgent need to enshrine the principle of humanity to avoid a humanitarian crisis in Bangladesh.

Lajja defined the trajectory of the Dutta family in Bangladesh. Sukumar Dutta head of the family, Kiranmoyee is the caretaking wife, Suranjan is the very smart and active son and Maya is a hardworking daughter. Their struggle in the midst of religious enmity, they lost everything their ancestral property, identity, and many more things. Daughter of Sukumar and Kiranmoyee and sister of Suranjan abducted by fundamentalists. At the backdrop of

Scanned with OKEN Scanner

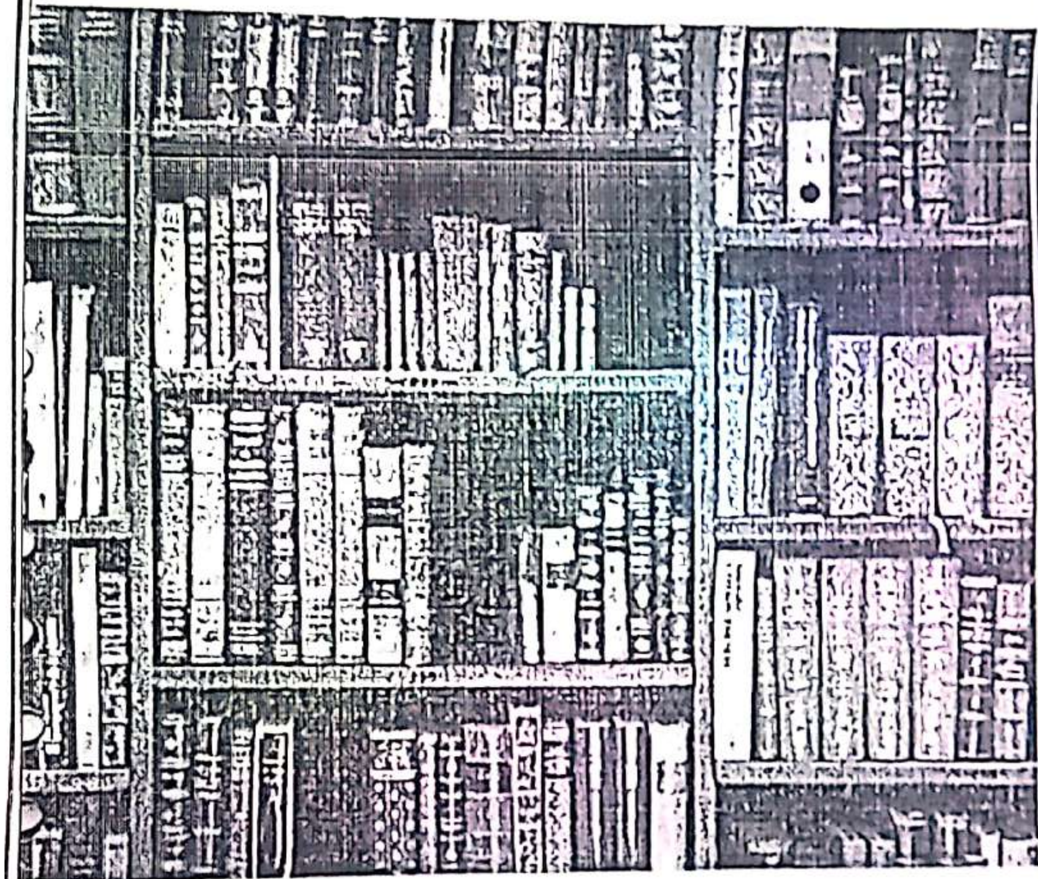

ISSN 2454-7905
SJIF 2021 - Impact Factor 6.91

Worldwide International Inter Disciplinary Research Journal

(A Peer Reviewed)

Year - 7, Vol.I, Issue-XLI, 18 December 2021

Swami Ramanand Teerth Marathwada University Nanded

and

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Udgir

Mahatma Phule Mahavidyalaya, Ahmedpur

Dist. Latur - 413515

(NAAC Accredited 'B' Grade)

One Day National Seminar (Online) on

"Reflection of Society and Culture in Indian Literature in English"

Edited by

Asst. Prof. Atish Akade

Address for Correspondence

ISSN: 2454 – 7905

SJIF Impact Factor: 6 . 91

Worldwide International Inter Disciplinary Research Journal

A Peer Reviewed Referred Journal

Quarterly Research Journal

(Arts-Humanities-Social Sciences- Sports, Commerce, Science, Education, Agriculture, Management, Law, Engineering, Medical-Ayurveda, Pharmaceutical, MSW, Journalism, Mass Communication, Library sci., Faculty's)

www.wiidrj.com

Vol. I ISSUE – XL Year – 7 15 December 2021

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded.

and

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Udgir

Mahatma Phule Mahavidyalaya, Ahmedpur Dist. Latur – 431515

(NAAC Accredited 'B' Grade)

One Day National Seminar (Online) On

Department of English

Reflection of Society and Culture in Indian Leterature in English

Shri Deshmukh Sushiladevi Senior College LATUR

:: Editor ::

Mr. Atish Akade

Assit. Prof. & Head, Department of English
Mahatma Phule Mahavidyalaya, Ahmedpur.

Address for Correspondence

Mrs. Pallavi Laxman Shete

Principal, Sanskrti Public School, Nanded.(MH. India)

Website: www.wiidrj.com

House No.624 - Belanagar, Near Maruti Temple, Taroda (KH), Nanded – 431605 (India - Maharashtra) Email: Shrishprakashan2009@gmil.com umbarkar.rajesh@yahoo.com

Dr. Rajesh G. Umbarkar Mob. No: +91-9623979067

Scanned with OKEN Scanner

70.	REFLECTION OF INTERCULTURAL MARRIAGE AND SOCIAL INCOHERENCE IN E M FORSTER'S WHERE ANGELS FEARS TO TREAD	Dilip Babulal Agarwal	252
71.	REFLECTION OF INDIAN PHYLOSOPHY THROUGH ANCIENT SCRIPTURES	Dr. Dete Sachin	255
72.	PORTRAYAL OF AUTONOMOUS INDIVIDUALITY AND EMBARRASSMENT BY RELIGIOUS POLITICS IN 'THE 3 MISTAKES OF MY LIFE'	Mangesh Bhaurao Shamkure Dr. Mangesh R. Adgokar	267
73.	REFLECTION OF CULTURE IN A.K. RAMANUJAN'S POEM "PRAYERS TO LORD MURUGAN"	Dr. Sachin S. Ghuge	272
74.	CULTURAL REFLECTIONS THROUGH TRANSLATIONS: A BRIEF SURVEY OF TROPES IN INDIAN CONTEXT	Nitin Anand Anbhule	274
75.	STUDY OF THE AMITAV GHOSH'S SEA OF POPPIES : FEMINIST PERSPECTIVE	Dr. Mallikarjun B. Karajgi	276
76.	PATRIARCHAL SOCIETY AND PREDICAMENT OF A WOMAN AS PORTRAYED IN RABINDRANATH TAGORE'S SHORT STORY, 'THE SUPREME NIGHT'	Dr. Rajiv N. Aherkar	279

Dr. Shinde Sushiladevi Senior College LATUR

Scanned with OKEN Scanner

STUDY OF THE AMITAV GHOSH'S SEA OF POPPIES : FEMINIST PERSPECTIVE

Dr. Mallikarjun B. Karajgi
Associate Professor, Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur

ABSTRACT

Amitav Ghosh's ocean of Poppies talks concerning women's characters and their perspective concerning male dominated society. It in brief exposes character of every lady with special specialise in Deeti. She is a normal village lady. She suffers from gender bias since her childhood within the novel. Her wedding with content Singh is fastened while not her consent as this proposal is seen as higher than marrying a person a lot of older than Deeti. The equality of girls has been conferred by Ghosh, within the portrayal of Deeti. She tried to uplift the family and helps it financially. This story presents a vivid image of subjugation of girls. Amitav Ghosh's ocean of Poppies reveals the traditional history, opium war, colonial Asian country with its patriarchic culture and therefore the subaltern; the marginal or the subjection of the ladies.

KEYWORDS: Feminism, Subjection, Women's Role in Family, Gender bias

According to Spivak a girl in colonial Era cannot speak as she remains double subaltern at the patriarchic level and at the extent of the colonial regime. however this story illustrates a vivid presentation of characters. ladies square measure troubled in a very patriarchic society. Finally they get eliminate subjugation and prove their ability. Ghosh derived sufferings {of ladies|of girls|of ladies} in each section of the society (higher and lower) the narrative offers suggestions for autonomy and a brand new life to all or any women. He has given importance to women's sensibilities education, authorisation. Women's sufferings, their nature and authorisation take center stage. Deeti is that the protagonist alternative among ladies characters during this novel. Ghosh explored however unfree system affected the role and condition of girls within the society in nineteenth century. He explicit bright however ladies were a lot of neglected within the society. The novel challenges the incorrect image created by the male dominated society.

The novel identifies the foot print left by the colonial power and its result on totally different sections of the society, ladies square measure drawn as settled objects instead of subjects in patriarchic societies. "The oppression of women", therein society are inflated and that they are a lot of affected (124) below such a scenario the ladies need to tolerate the oppression from numerous forces. Deeti, as flower ladies may putting your all into to assist her husband and enhance develop family financial gain.

She proves that woman's support is extremely a lot of a required to family and for the society. She was raped by her brother in law with the assistance of her mother in law. Her mother in law says Deeti as Draupati ,bears the youngsters of her husband's brother .she confronted the unblushing request of her brother in law for having a relationship along with her. however she doesn't wish to be a toy within the family hand. whereas his husband is in his death bed she is physically raped by her brother in law. And to defend herself him she says "listen to me" i'll burn on my husband's funeral pyre instead of provide myself to you,"(154).

The protagonist calling it off of social tradition, that paves the means for the liberty of girls. whereas Deeti's husband had died; Deeti is socially hated as a result of she was expected to kill

Scanned with OKEN Scanner

education

PRUDENCE

BOARD OF EDITORS

A Textbook prescribed by S.R.T.M University, Nanded as per CBCS Pattern

Scanned with OKEN Scanner

PRUDENCE

Ability Enhancement Compulsory Course (AECC)
for English Communication

A Textbook
Prepared as per CBCS Pattern for UG Second Year

Prescribed by
Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded
Maharashtra, India

Smt Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

Content Developers

Mr Nandkishor M Moghekar — Unit I (A)
Assistant Professor, Nagnath Arts, Commerce and Science College, Aundha Nagnath

Dr Mallikarjun B Karajgi — Unit I (B)
Associate Professor, Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur

Dr Manisha B Gahelot — Unit II (A & B)
Professor, Department of English, People's College, Nanded

Dr Syed Nisar Karim — Unit III (A)
Assistant Professor, Azad Mahavidyalaya, Ausa

Mrs Mamata K Jonipelliwar — Unit III (B)
Assistant Professor, Baliram Patil College, Kinwat

Dr Datta G Sawant — Unit IV (A)
Assistant Professor, Toshniwal Arts, Commerce and Science College, Sengaon

Dr Vitthal G Gore — Unit IV (B)
Assistant Professor, Shri Havagiswami Mahavidyalaya, Udgir

Dr Dnyaneshwar S Choudhari — Unit V (A)
Assistant Professor, Maharashtra Mahavidyalaya, Nilanga

Dr Durgesh B Rawande — Unit V (B)
Associate Professor, KKM College, Manwath

Dr Sanjay T Haibatpure — Unit VI (A)
Assistant Professor, Pandit Deendayal Upadhyaya Mahavidyalaya, Deoni

Mr Mohammad Nasiruddin — Unit VI (B)
Assistant Professor, Shri Renukadevi Arts, Commerce and Science College, Mahur

Scanned with OKEN Scanner

Azadi Ka Amrit Mahotsav

EAGLE LEAP
PRINTERS AND PUBLISHER PVT. LTD.

INFORMATION TECHNOLOGY

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

A collection of articles

Lecturer
Smt.S.D.Senior College
LATUR

PUBLISHED : APRIL 2023

INDEX

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

Sr. No.	Title	Author	Pg. No.
01	A Study Of The Economic Effects On India's Cashless Economy	Dr Dattaraya Kharatmol	07
02	Amalgam Of Information Technology And Human Life	Dr. Sandip Pandurangrao Chavan	16
03	Library Automation Using SOUL Software	Dr. Lathkar Ravindra Anilrao	23
04	A Study of Cashless Economy in India	Dr. S.N.Ghongade	32
05	Library Networks Strategic Planning	Dr. Giri Vikram V.	43
06	Impact Of Information Technology On Public Administration	Dr. Deepak Subhash Waghmare	50
07	Information Technology Application In Sports Science	Dr. Suhas Dnyaneshwar Yadav	60
08	E- Rupee	Sapana Siddheshwar Musale	68
09	Role of E-commerce in Indian Business Market	Dr. Vijaykumar Babarao Mekewad	75
10	Information Technology Act, 2000: A Study	Rushi P. Upadhyay	83
11	Digital libraries : Need, Development and Services	Dr. Ratnabai Devrao Palkar	102
12	Information Technology Act Provisions Relating To E-banking And E-commerce	Adv. Komal Namdevrao Khajone	113

Lecturer
Smt.S.D.Senior College
LATUR.

160

Scanned with OKEN Scanner

09

Role of E-commerce in Indian Business Market

Dr. Vijaykumar Babarao Mekewad,
Department of History
Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur

Introduction:

In the age of Technology, Mankind Evolve with Technology and makes too much development in their lifestyle. In the old Days humans trade their goods and services in specific market yard or in shops. But In the Country Like India There is too much diversity in culture by change in region and state. So, if someone in northern side of India wants specific goods from south India there is difficult to buy such good in minimum time. But In modern Ages We Achieve Such Services with the Help of Technology in our hand. Goods And Services delivered everywhere in world within Some days with Securities of Payment and guarantee of products. The advent of smartphones and growth of the internet has completely transformed shopping experience. Online shopping is a rapidly growing phenomenon in India, enabling customers to shop at their convenience. To ensure continued growth of online shopping, understanding factors which influence customer satisfaction becomes paramount. The purpose of this research is to explore the key factors which influence consumers' online shopping behaviour.This all are possible by with help of one of the leading Business Platform in the sector of technology and trade is known as 'E-Commerce'

Lecturer
Smt.S.D.Senior College
LATUR

Scanned with OKEN Scanner

Shri Swami Vivekanand Babu-Uddeshiya Vikas Mandal's

Shivjagruti Senior College, Nalegaon

Tq. Chakur, Dist. Latur - 413524 (M.S.)

In Collaboration with

Indian Council of Social Science Research, Mumbai &

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

One Day Interdisciplinary National Seminar on

Research Methodology in Social Sciences and New Trends

22nd August 2018

PROCEEDINGS BOOK OF NATIONAL SEMINAR

संशोधन पद्धती

Research Methodology

डॉ.संजय वाघमारे
(प्राचार्य)

डॉ.ओमशिवा लिगाडे
(समन्वयक)

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, LATUR

संपादक

प्रा.अमोल पगार
डॉ.लहू वाघमारे
डॉ.विनोद सोनवणे
डॉ.अरविंद कदम
डॉ.चंद्रशेखर ढोले
प्रा.रामराव चव्हाण

अरुणा प्रकाशन, लातूर

Scanned with OKEN Scanner

३७.

संशोधनात प्रश्नावली तंत्राचे महत्त्व

प्रा.डॉ. वेदप्रकाश अविनाश मलवाडे
समाजशास्त्र विभाग प्रमुख,
श्रीमती सुशिलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर (महाराष्ट्र)

प्रस्तावना :- कोणत्याही संशोधनासाठी तथ्य संकलनाची आवश्यकता असते. संशोधन कार्यात समस्या सूत्रण, गृहितकृत्याची मांडणी, संशोधन आराखडा असे विविध टप्पे संशोधनकर्त्याने पूर्ण केल्यानंतर तथ्य संकलन करणे हा संशोधन प्रक्रियेतील सर्वात महत्त्वाचा टप्पा आहे. त्यामुळे सामाजिक संशोधनात तथ्य संकलनास विशेष असे महत्त्व आहे. कोणत्याही प्रकारच्या संशोधनाची सुरुवात ही तथ्य संकलनापासूनच होते. म्हणून तथ्य संकलन हा संशोधनाचा खरा आत्मा आहे. संशोधनकर्ता आपल्या संशोधन समस्येच्या संदर्भात प्रामुख्याने प्राथमिक आणि दुय्यम स्त्रोतांचा वापर करुन आवश्यक व नेमकी तथ्ये संकलित करत असतो. ज्यावेळी संशोधनकर्ता स्वतः संशोधनाच्या क्षेत्रात जावून प्रत्यक्षपणे समस्येच्या संबंधात आवश्यक माहिती किंवा तथ्य गोळा करतो त्या पध्दतीला प्राथमिक स्त्रोत किंवा तंत्र असे म्हणतात. तथ्य संकलनाच्या या प्राथमिक स्त्रोतांमध्ये निरीक्षण,मुलाखत, अनुसूची आणि प्रश्नावली या तंत्राचा समोवश होतो.

प्रश्नावली हे प्राथमिक तथ्य संकलित करण्याचे महत्वाचे एक प्रभावी असे तंत्र आहे. संशोधनासाठी निवडलेले अध्ययन क्षेत्र अमर्यादित किंवा मोठे असल्यास आवश्यक तथ्य संकलनासाठी प्रश्नावली तंत्राचा वापर केला जातो. प्राथमिक तथ्य संकलन करण्याच्या इतर पध्दतीपेक्षा प्रश्नावली तंत्राचे स्वरुप मात्र वेगळे आहे. प्रश्नावली तंत्राच्या अनुषंगाने तथ्य संकलित करण्यापूर्वी संशोधनकर्ता संशोधन विषयाच्या संदर्भात प्रश्नांची एक यादी तयार करतो. प्रश्नावली तंत्रामध्ये संशोधक आणि उत्तरदाता यांच्यात कोणताच प्रत्यक्ष संबंध येत नाही. संशोधनकर्त्याला तथ्य संकलन करण्यासाठी अध्ययन क्षेत्रात जाण्याची आवश्यकता नसते. तर संशोधक ज्यांना उत्तरे देता येणे शक्य आहे अशा संबंधीत साक्षर उत्तरदात्यांकडे प्रश्नावली पोस्टाने पाठविते किंवा काही वेळेस प्रत्यक्ष उत्तरदात्यांना दिली जाते. उत्तरदाते ती प्रश्नावली भरुन पोस्टाने संशोधकाकडे पाठवून देतात. संशोधनकर्ता प्रश्नावलीमार्फत प्राप्त माहितीच्या आधारे संशोधन समस्येचा अभ्यास करुन निष्कर्ष काढतो. संशोधनकर्ता प्रश्नावलीच्या साहाय्याने मोठ्या अध्ययन क्षेत्रातून उत्तरदात्यांशी प्रत्यक्ष संपर्क न करता अगदी कमीत कमी खर्चात तथ्य संकलित करतो. त्यामुळे सामाजिक संशोधनात प्रश्नावली तंत्राला फार महत्त्वाचे स्थान आहे.

प्रश्नावलीच्या व्याख्या :- प्रश्नावली तंत्राचा अर्थ समजून घेण्यासाठी काही समाजशास्त्रज्ञांनी दिलेल्या व्याख्या लक्षात घेणे आवश्यक आहे.

१) **जोहॅन गॅल्टूंग :-** लेखी प्रश्न आणि त्याचे लेखी प्रत्युत्तर म्हणजे प्रश्नावली होय.

२) **ई. एस. बोगार्डस :-** ज्या प्रश्नांची उत्तरे असंख्य निवेदकांनी स्वतःच भरावयाची असतात त्या प्रश्नांची यादी म्हणजे प्रश्नावली होय.

३) **विल्सन :-** विस्तृत क्षेत्रात मोठ्या संख्येने पसरलेल्या किंवा एखाद्या निवडलेल्या विशिष्ट क्षेत्रात पसरलेल्या लोकांकडून मर्यादित प्रमाणात तथ्य संकलन करण्याची सोपी पध्दत म्हणजे प्रश्नावली होय.

४) **गुड आणि हॅट :-** सामान्य रुपात प्रश्नावली म्हणजे प्रश्नांची उत्तरे प्राप्त करुन घेण्याची पध्दती असून तिच्यात प्रश्नपत्रिकेचा उपयोग केला जातो. आणि जी उत्तरदाता स्वतः भरतो.

संशोधनात प्रश्नावलीचे महत्त्व :- सामाजिक संशोधनात आवश्यक माहिती मिळविण्यासाठी प्रश्नावली पध्दत महत्त्वाची आहे. संशोधनात प्रश्नावली तंत्राचे महत्त्व पुढीलप्रमाणे आहे.

१) **विस्तृत क्षेत्राचे अध्ययन करणे :-** सामाजिक संशोधनाचे क्षेत्र अतिशय व्यापक व विस्तृत असते. त्यावेळी तथ्य संकलन करताना संपूर्ण अध्ययन क्षेत्राचा विचार करावा लागतो. प्रश्नावली तंत्रामुळे विशाल आणि विस्तृत क्षेत्रात असणाऱ्या उत्तरदात्यांकडून आपल्या संशोधनास आवश्यक असणारी तथ्य संकलित करता येते. त्यामुळे इतर तंत्रापेक्षा प्रश्नावली हे तंत्र मोठ्या क्षेत्राचे अध्ययन करण्याच्या दृष्टीने अत्यंत महत्वाचे आहे.

२) **वेळ व पैशाची बचत :-** संशोधनकर्ता प्रश्नावली तंत्राच्या माध्यमातून निरनिराळया क्षेत्रात असणाऱ्या उतरदात्यांकडून कमी वेळेत अधिक माहिती संकलित करतो. प्रश्नावली तंत्र हे इतर तंत्रापेक्षा कमी खर्चीक आहे. कारण प्रश्नावलीमार्फत तथ्य संकलित करण्यासाठी संशोधकाला अध्ययन क्षेत्रात जाण्याची आवश्यकता नाही. संशोधक प्रश्नावली सर्व उत्तरदात्यांना एकाच वेळेस पोस्टाने पाठवितो. त्यामुळे अत्यंत कमी वेळेत व कमी खर्चात संशोधनासाठी आवश्यक असणारी तथ्य संकलन करण्यासाठी प्रश्नावली हे तंत्र अतिशय उपयुक्त ठरते.

३) **माहिती लवकर प्राप्त होते :-** संशोधकाला संशोधन कार्यासाठी आवश्यक लागणारी माहिती गोळा करावी लागते. म्हणून तथ्य संकलन करणे महत्त्वाचे आहे. संशोधनकर्ता प्रश्नावलीद्वारे अगदी कमित कमी वेळेत व लवकर दुरवर भागात असलेल्या उत्तरदात्यांकडून माहितीचे संकलन करीत असतो. प्रश्नावली ही प्रश्नांची यादी असते. संशोषक संबंधित साक्षर उत्तरदात्यांना पोस्टाद्वारे प्रश्नावली पाठवितो. उत्तरदाते प्रश्नावली भरुन दहा ते पंधरा दिवसात पोस्टाने संशोधकाकडे परत पाठवितात. त्यामुळे संशोधकाला संशोधन कार्यास लागणारी महत्वपूर्ण माहिती प्रश्नावली तंत्रामुळे लवकरात लवकर प्राप्त होत असते. म्हणून प्रश्नावली त्वरीत माहिती प्राप्त करण्याचे प्रभावी तंत्र आहे.

४) **उत्तरदात्यांकडून योग्य प्रतिसाद मिळतो :-** प्रश्नावली तंत्रामार्फत तथ्य संकलन करताना संशोधकाला उत्तरदात्यांकडून चांगला व उत्स्फुर्त असा प्रतिसाद मिळत असतो. कारण संशोधनकर्ता प्रश्नावली भरताना प्रत्यक्षपणे उत्तरदात्यांसमोर हजर नसतो. त्यामुळे उत्तरदात्यांवर कोणाचेही दडपण नसते तसेच प्रश्नावली तावडतोब भरुन द्यावी असे बंधन नसल्यामुळे तो प्रश्नावली भरण्यासाठी टाळाटाळ करत नाही. उत्तरदात्यांवर कोणाचाही दबाव नसल्यामुळे अगदी शांतपणे, व्यवस्थित व विचारपूर्वक प्रश्नावली भरतो. त्यामुळे प्रश्नावली तंत्र उत्तदात्यांकडून

2022-2023

Azadi ka Amrit Mahotsav

EAGLE LEAP
PRINTERS AND PUBLISHER PVT. LTD.

INFORMATION TECHNOLOGY

Sushiladevi Deshmukh Senior College, LATUR

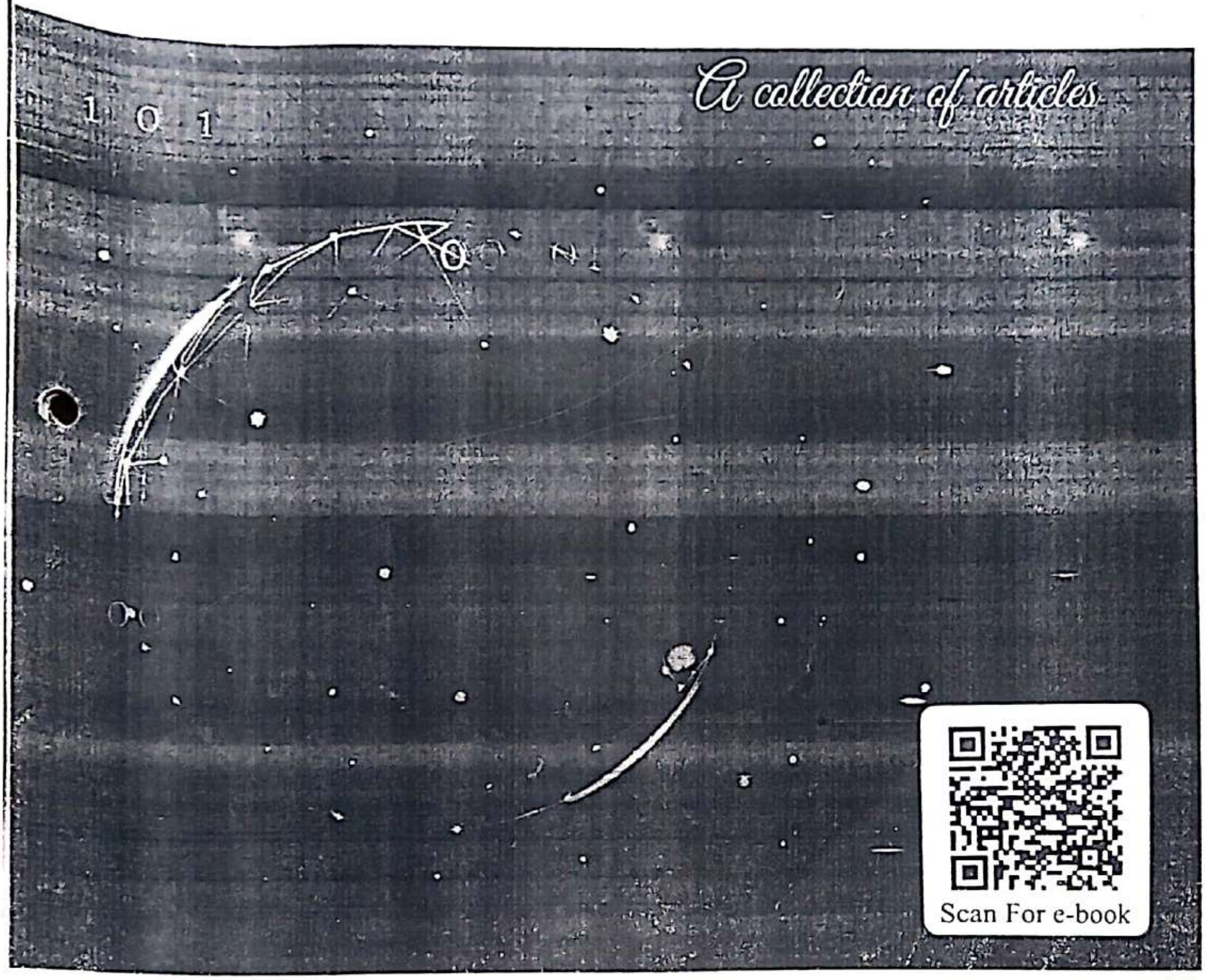

PUBLISHED : APRIL 2023

Scanned with OKEN Scanner

13	Significance Of Information Communication Technology In Good Governance	Dr. Santosh Choubey	125
14	E-education	Gauri Kondane	138
15	Revolutionizing Law Enforcement : The Role of Information Technologyin Modern Police Work	Sharon Rajendra Manmothe	146
16	The Role of Information Technology in Good and Developmental Administration	Raju Sitaram Nandkar	158
17	Impact of Information Technology on Disaster Management	Mrs. Anam Mehandikar	172
18	Impact of information technology in Tourism sector	Dr. Ashlesha Baburao Birajdar	186
19	E-Governance in Public Administration.	Dr. Santosh B. Kurhe	193
20	The Impact of Digitalisation on Governance in Labour Market	Dr. Swapnaja Pathak	202
21	Implication of Information Technology for Social Sciences	Dr. Vedprakash A. Malwade	218
22	Impact of E- learning	Prof. Tanmayee G. Padmane	226
23	ई-पंचायत	डॉ. अजय बी. पाटील	233
24	ग्रंथालयांचे डिझिटायझेशन व तंत्रज्ञान	डॉ. पसारकर अपर्णा श्रीकांत	241
25	भौगोलिक माहिती प्रणाली (GIS)-भूगोलातील स्थान	डॉ. दैवशाला शिवाजी नागदे	246

LATUR

21 Implication of Information Technology for Social Sciences

Dr. Vedprakash A. Malwade,
(Prof. and Head dept. of Sociology)
Smt. Sushiladevi Deshmukh Sr. College, Latur
E-mail: vedprakashmalwade@gmail.com
Mo: 9422964573

Abstract:-

The whole world has become a global village because of information technology. In the past few decades mainly information technology or internet has revolutionized the whole world. This thing has also affected the behaviour of social scientists, researchers, students about seeking information. Information has significance importance for social research in social sciences. Today many social scientists, researchers, teachers and students use internet regularly. In this changing era of globalization today academics, students and research scholars have particular learning needs and require a number of skills and capabilities to achieve success. Social scientists, researchers, students uses different types of information and communication technology tools for social science research for example:- Shodhganga website, Plagiarism Detection, Journal Manuscripts Submission, Distance learning via the Internet, Article and Thesis/Dissertation's Discussion, References and Bibliography, Literature Tracking, Statistical Package for Social Science(SPSS) Text Analytics etc.

Key words: - Information Technology, Social Sciences,

EAGLE LEAP
PRINTERS AND PUBLISHER PVT. LTD.

INFORMATION TECHNOLOGY

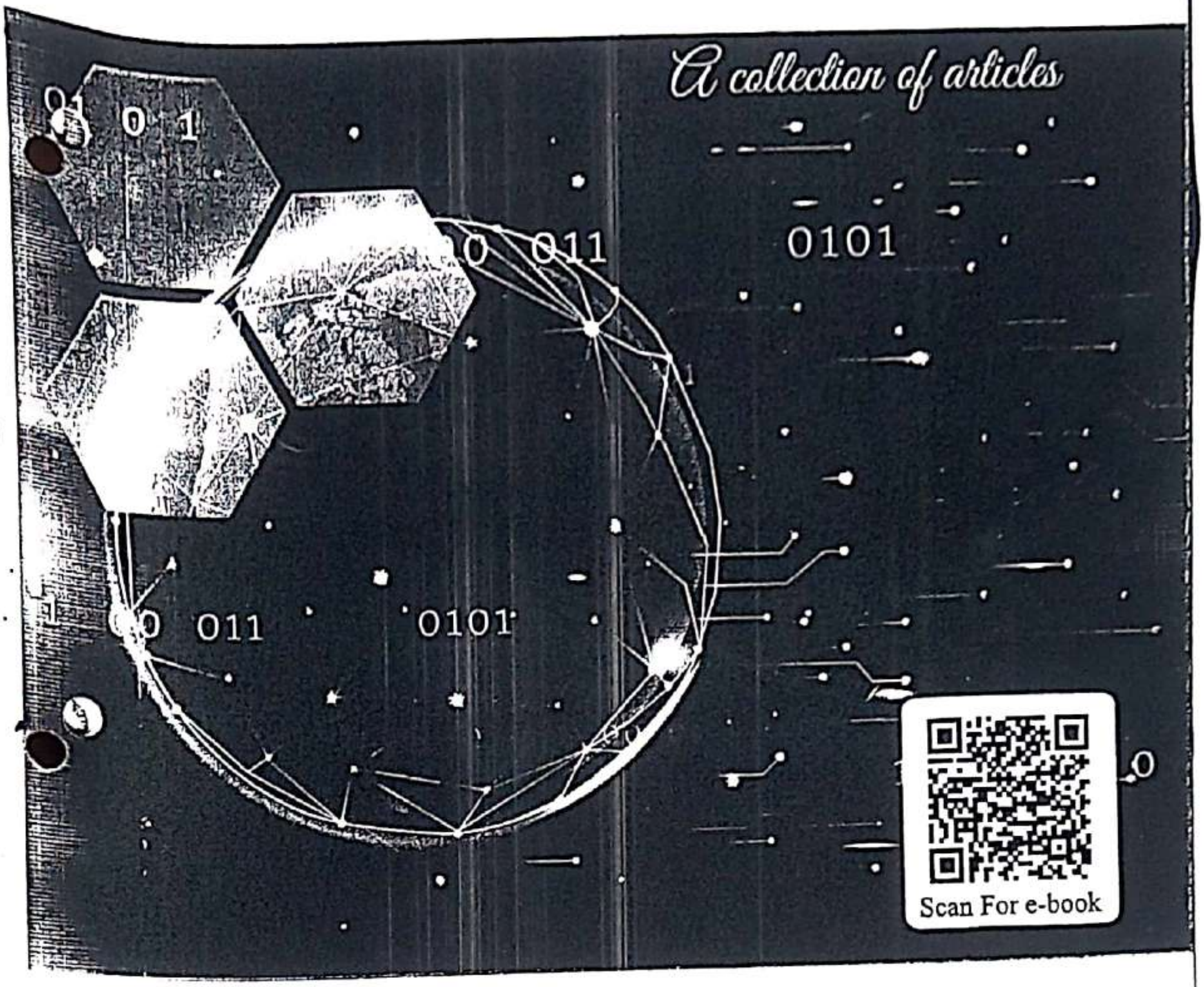

PUBLISHED : APRIL 2023

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

Scanned with OKEN Scanner

35

प्रसार माध्यमे : महिला

प्रा.अनिता एस. गायकवाड,
समाजशास्त्रे विभाग
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय
खाडगाव रोड लातूर
No: 9881826161
Email:anitagkwd18@gmail.com

प्रस्तावना:-

प्रसार माध्यमे व्यक्तीच्या दैनंदिन जीवनाचा अविभाज्य भाग बनले आहे. वृत्त रेडिओ, टीव्ही, इंटरनेट, चित्रपट यांच्या जोडीला अलीकडचा सोशल मीडिया सर्व आकर्षित करत आहे. माध्यमांच्या सानिध्यात आपला एकही दिवस जात नाही कधी होत नाही किंवा माध्यमांच्या सानिध्यापासून दूर असणारा असा एकही व्य समाजात आपल्याला मिळणार नाही आज ग्रामीण भाग ते विदेशात कानाकोपऱ्यातील माहिती क्षणात आपल्यापर्यंत पोहोचते याचे सर्व श्रेय प्र माध्यमांना जाते म्हणूनच समाज जीवन या माध्यमांकडे आकर्षित झाले आहे. समाज खूप मोठी छाप प्रसार माध्यमांची आहे म्हणूनच प्रा. डेनिस मॅकेल प्रसार माध्यम समाजाचे इंजिन असे संबोधतात. म्हणजेच हे इंजिन ज्या दिशेला जाईल त्या दि समाज रुपी डबे प्रवास करणार आहेत समाजात जो काही चांगला वाईट बदल असेल ती प्रसार माध्यमांची देणगी होय.

मात्र अति तिथे माती या युक्तीप्रमाणे सध्या परिस्थिती समाजात दिसून येत अ प्रसार माध्यमांच्या उनिवासमोर येत आहे या समाज माध्यमावर खूप सारी माहिती असते माहितीच्या स्पर्धेत काही खोट्या माहितीचे प्रमाण अधिक प्रमाणात दिसून विशिष्ट विधान विशिष्ट नेत्याच्या नावाने फ्रोटोसह पाठवले जाते बऱ्याच वेळेला एक विधान अनेक नेत्यांच्या नावे खपवली जाते त्यामुळे माहितीच्या सत्यतेवर अ विश्वासार्हतेवर प्रश्नचिन्ह निर्माण होत आहे. या माध्यमांवर सातत्याने असे निर्मिती असते बऱ्याच वेळेला या आशयाचा निर्माता सांगणे अवघड होऊन बसते. एकंद

संपादक परिचय -

प्रा.डॉ. शिवशंकर दगडू कसबे

पत्ता : मु. क्रांतीनगर, खाडगाव रोड, लातूर
ता.जि. लातूर (महाराष्ट्र)

भ्रमणभाष् : 9960654842

ई-मेल : kasbe_shiv@rediffmail.com

शिक्षण : एम.ए., पीएच.डी., नेट, सेट (लोकप्रशासन)

अध्यापन कार्य : दयानंद कला महाविद्यालय, लातूर

प्रकाशित ग्रंथ : • लोकप्रशासनाची मूलतत्त्वे
साहित्यप्रतिभेचा सूर्य : अण्णा भाऊ साठे (संपादित)

संपादक परिचय -

प्रा.डॉ. संग्राम मदन टेकले

पत्ता : मु. कोयाजीवाडी, पो.सावरी,
ता.निलंगा, जि. लातूर (महाराष्ट्र)

भ्रमणभाष् : 9767475537

ई-मेल : sangramtekale39@gmail. com

शिक्षण : एम.ए., बी.एड., एम.फिल., पीएच.डी., सेट, नेट (मराठी)

अध्यापन कार्य : श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख महिला महाविद्यालय, लातूर

प्रकाशित ग्रंथ : मराठी कादंबरीतील भूकंपग्रस्तांचे चित्रण
मराठी ग्रामीण कादंबरी : आस्वाद आणि समीक्षा (संपादित)
फेसाटी : चिंतन आणि मंथन (संपादित)
साहित्यप्रतिभेचा सूर्य : अण्णा भाऊ साठे (संपादित)

Shushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

ISBN - 978-81-948515-5-4

SHAURYA PUBLICATION
Latur
Publisher
Shaurya Publication

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य अण्णा भाऊ साठे

संपादक : डॉ. शिवशंकर कसबे, डॉ. संग्राम टेकले

ISBN - 978-81-948515-5-4

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य

अण्णा भाऊ साठे

संपादक
डॉ.शिवशंकर कसबे
डॉ.संग्राम टेकले

चिंचोले, डॉ. सौदागर निंगुळे, श्री गोविंद सोमवंशी, डॉ. सहदेव रसाळ, संतोष गोंजरटे, महेश देशपांडे, दिनकर मस्के, संतोष पटनुरे, चंद्रकांत गोढाळकर, डॉ. गोपाळ गवळी, विलास जाधव, सुरेश गवळी डॉ. दयाराम मस्के, डॉ. मोहन कांबळे, संतोष खवळे, अमर कसबे, वसंत गायकवाड, दशरथ मस्के, आनंद वैरागे, संतोष गादेकर, अजय खलसे, सुदाम समुखराव आदींचे मनपूर्वक आभार.

ज्यांच्या ऋणातून मुक्त होणे कदापी शक्य नाही असे आमचे कुटुंबीय, आप्तेष्ट मित्र परिवारांच्या सहकार्य व मौलिक मार्गदर्शनाशिवाय सदरील ग्रंथ सिध्द होणे शक्य नसल्यामुळे सर्वांच्याच ऋणात राहणे आम्ही उचित समजतो.

प्रस्तुत ग्रंथाला मूर्त रूप देण्यासाठी अहोरात्र परिश्रम करणारे शौर्य प्रकाशनाचे संचालक आमचे स्नेही मित्र श्री अरूण गोदाम, टंकलेखन करणारे डॉ. वितेश निकते, या ग्रंथाचे मुखपृष्ठ अतिशय सुरेख आकर्षकपणे करणारे श्री व्यंकटेश रेड्डी या सर्वांचे आम्ही आभार मानतो.

'साहित्यप्रतिभेचा सूर्य : अण्णा भाऊ साठे' या संपादित ग्रंथाचे अभ्यासक, संशोधक, समीक्षक, सामाजिक कार्यकर्ते, मित्र परिवार निश्चितपणाने स्वागत करतील. या ग्रंथामध्ये आपल्या अभ्यासाअंती ज्या उणिवा त्रुटी निदर्शनास आल्यास त्या त्रुटी व सूचनांचे स्वागत करून प्रस्तुत ग्रंथाच्या पुढील आवृत्तीमध्ये दुरूस्त केले जाईल.

संपादक
डॉ. शिवशंकर कसबे
डॉ. संग्राम टेकले

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य: अण्णा भाऊ साठे

अनुक्रमणिका

विभाग पहिला
अण्णा भाऊ साठे यांचे जीवन आणि साहित्य

१. पहिले दलित साहित्य संमेलन व अण्णा भाऊ साठे — ०२
प्राचार्य डॉ. माधव गादेकर

२. अण्णा भाऊ साठे यांचा जीवनप्रवास व कार्यकर्तृत्व — ०८
डॉ. ज्योती परब

३. अण्णा भाऊ साठे : व्यक्तीत्त्व आणि विचार — १९
डॉ. श्रीकांत गायकवाड

४. अण्णा भाऊ साठे - चरित्र आणि साहित्य — २६
प्रा. शिंदे अलका विठ्ठल

५. साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे : एक आकलन — ३१
डॉ. संग्राम टेकले

६. अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्य : प्रेरणा आणि संदर्भ — ४१
डॉ. प्रदीप औजेकर

७. अण्णा भाऊ साठे : व्यक्तिमत्त्व आणि विचार — ४७
प्रा. अनिता गायकवाड,

विभाग दुसरा
अण्णा भाऊ साठे यांचे कादंबरी वाङ्मय

८. मराठी कादंबरी आणि अण्णा भाऊ साठे यांचे कादंबरी वाङ्मयः एक अभ्यास — ५३
प्रा. डॉ. शरद गायकवाड,

९. अण्णा भाऊ साठे यांचे कादंबरीविश्व — ७३
डॉ. माधव बसवंते

तळागाळाशी असलेल्या समाजाशी बांधिलकीचे नाते, पारंपारिक लोक-आविष्कारांशी असलेले आंतरिक संबंध या विशेषांमुळे त्यांच्या कादंबऱ्या मराठी कादंबरीच्या परंपरेत वेगळ्या वाटतात. (हरिश्चंद्र थोरात, मसाप खंड७, पृ. ३७) अण्णा भाऊ यांची निरिक्षण शक्ती विलक्षण होती. माणसाचे बोलणे, वागणे यावर त्यांचे बारिक लक्ष असे. माझा रशियाचा प्रवास या त्यांच्या प्रवासवर्णनात ते अनेक लोकांना भेटले. त्यांच्या त्यांच्या विशेषणाची ते मोजक्याच शब्दात वर्णन करतात. परंतु कोणालाही विद्रूप करत नाही. अत्यंत संयमी आणि मोजक्या शब्दात ते प्रत्येकाचे गुणविशेष सांगातात. माझा रशियाचा प्रवास या प्रवास वर्णनामध्ये त्यांच्या निरिक्षण शक्तीची कल्पना येते. त्याचप्रमाणे त्यांचा माणसाकडे पाहण्याचा धनात्म दृष्टीकोन लगेच दिसतो. हाच मानवतावादी दृष्टिकोण त्यांच्या साहित्यात जागोजागी दिसतो.

अण्णा भाऊंचे आयुष्य खडतर होते. वाटेगावला असताना शासनाच्या नजरेत गुन्हेगारी जात आणि गावगाड्यात खालची जात. असे माणूसपण ज्या व्यवस्थेने नाकारले त्या व्यवस्थेचे अनुभव. क्रांतीसींह नाना पाटील यांच्या भेटीनंतर स्वातंत्र्य लढ्यातील सहभाग. त्यामुळे सोडावे लागलेले गाव. वाटेगाव ते मुंबई २२७ कि.मी. चा पायी प्रवास. भायखळ्यातील चाँदबीबी चाळीतील संसार, माटुंगा लेबर कॅम्प, चिराग नगर झोपडपट्टीतील वास्तव्य. पोटासाठी कापड विक्री, गिरणी कामगार, पत्रकारिता, लाल बावटाची चळवळ, बाबासाहेबांची मानवमुक्तीची चळवळ, संयुक्त महाराष्ट्राची चळवळ या ढवळून निघालेले संपूर्ण वातावरण या परिस्थितीत जिथे माणसाला मानवतेच्या पातळीवर जीवन जगणे असह्य होते.अशा परिस्थितीत आपल्या साहित्यातील नायक आशावादी आणि जातिनिरीपेक्ष युगाची कल्पना अण्णा भाऊ करतात; तेव्हा खऱ्या अर्थाने अण्णा भाऊ साठे हे सामान्यातले असामान्य लेखक ठरतात.

आधारभूत ग्रंथः

१. अण्णा, भाऊ साठे. फकीरा. श्रमिक प्रतिष्ठान:कोल्हापूर, २०११.
२. अण्णा, भाऊ साठे. माझा रशियाचा प्रवास.सुरेश एजन्सी:पुणे, २०१३.
३. अण्णा भाऊ साठे गौरव ग्रंथ. बार्टी:मुंबई, २०१५.
४. कुंभार, राजेंद्र. साहित्यरत्न लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे निवडक वाङ्मय कादंबरी खंड-२.शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय:मुबई, २०१७.
५. कोरडे, बजरंग. भारतीय साहित्याचे निर्माते:अणा भाऊ साठे. साहित्य अकादमी:दिल्ली
६. मनोहर, यशवंत. प्रतिभावंत साहित्यिक अण्णा भाऊ साठे.सनय प्रकाशन:नारायणगाव, २०१९.

७. अण्णा भाऊ साठे : व्यक्तिमत्त्व आणि विचार

प्रा. अनिता गायकवाड,
सहयोगी प्राध्यापक, समाजशास्त्र विभाग, श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

माणूस हा समाजशील प्राणी आहे तो समाजाशिवाय जगू शकत नाही. प्रत्येकाची समाजाशी एक बांधिलकी असते. ज्या समाजात आपण जन्मलो, वाढलो त्या समाजाबद्दल कृतज्ञता, आस्था आपल्याला असणे क्रमप्राप्त असते. अशा आस्थेपोटी त्या समाजाच्या प्रगतीला हितकर व उपयुक्त अशी कृती करण्याची तीव्र इच्छा म्हणजे सामाजिक बांधिलकी होय. अशा सामाजिक बांधिलकीने ओतपोत भरलेले व्यक्तिमत्त्व म्हणजे लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे होय. संपूर्ण मानवजातीच्या हिताची मनिषा बाळगणारे अण्णा भाऊ आपल्या साहित्यातून सृजनशील बीजे समाजात पेरताना दिसून येतात. येशू ख्रिस्त, भगवान बुध्द, संत ज्ञानेश्वर यांच्या मानवहिताच्या उपदेशाचा अंश अण्णा भाऊंच्या साहित्यातून साकारताना दिसतो.

अण्णा भाऊ साठे यांचे मूळ नाव तुकाराम भाऊराव साठे सह्याद्रीच्या कुशीत असलेले वाटेगाव ता. वाळवा, जि. सांगली येथे एका मातंग समाजातील अशिक्षित व गरीब कुटुंबात झाला. १ ऑगस्ट १९२० रोजी जन्मास आलेले अण्णा भाऊ जन्मापासूनच दारिद्र्याशी कडवी झुंज देत होते. वयाच्या १५-१६ वर्षांपर्यंत साधी अक्षर ओळख नसताना अण्णा भाऊंनी मराठी साहित्यात मान सन्मान मिळवला. देवदेवतांचे उत्सव, सण, समारंभ अशी उत्सवी वातावरणात त्यांचे बालपण गेले. हलगी, ढोलकी, कडी वाजवण्यापासून दांडपट्ट्यासारख्या मर्दानी खेळातही ते अग्रेसर होते.

अगदी कोवळ्या वयात दारिद्र्य अनुभवले. समाजाकडून झालेली उपेक्षा, वेठबिगारीतील अमानूष पिळवणूक, गिरणी कामगार म्हणून हाल अपेष्टा तसेच झोपडपट्टीतील बकालपण या सर्व अनुभवातून जीवन व्यतीत करणारे अण्णा भाऊ अतिशय शांत व संयमी स्वभावाचे होते. म्हणूनच त्यांच्या कुठल्याही साहित्यातून आक्रस्ताळपणा, तळतळाट शिवीसराप किंवा हिंसात्मक भाव निदर्शनास येत नाही.

अन्यय सहन करणारा हा अन्यायबाबत चीड तरी व्यक्त करतो किंवा जशासतसे अशी रणनीति तरी अवलंबतो परंतु अण्णा भाऊ चे व्यक्तित्त्व यापेक्षा निराळे होते. अन्याय

Bharat Shikshan Prasarak Mandal, Latur

Jaikranti Arts and Commerce Senior College, Latur

(Maharashtra)

In Collaboration With

Marathwada Association of Geographers, Latur. *and*

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded.

One-Day National Seminar

Present Scenario of Geographical Perspectives on Environment & Sustainable Development

On 20th Sept. 2019

CERTIFICATE

This is to certify that Anita Shrikant Gaikwad of Smt. S. D. Deshmukh Mahavidyalaya, Latur Participated / Presented / Published her/his Research Paper entitled "पर्यावरण संवर्धन काळाची गरज" in one day National Seminar on **Present Scenario of Geographical Perspectives on Environment & Sustainable Development** held on **20th Sept. 2019** organized by Department of Geography (UG & PG) of the College.

Dr. R.D.Khakre Convener **Head Dept. of Geography**	**Dr. S. J. Phule** President, MAG	**Dr. P. N. Sagar** Principal Chief Organizer

Scanned with OKEN Scanner

पर्यावरण संवर्धन : काळाची गरज

प्रा. अनिता एस. गायकवाड
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख महाविद्यालय,
लातूर, मो. नं. ९८८१८२६१६१

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

प्रस्तावना :-

२० व्या शतकात दुसरे जागतिक महायुध्द संपल्यानंतर पुढच्या दोन दशकात नव स्वतंत्र राष्ट्रांमध्ये दारिद्रय, कुपोषण, बेरोजगारी, निरक्षरता, उपासमार इ. गंभीर समस्या व अनेक प्रश्न निर्माण झाले. या प्रश्नांची उकल करण्याच्या प्रयत्नातून मानवी बुध्दी अधिकाधिक विकसीत होत गेली. परंतू या विकासाने मानवी पर्यावरण मात्र धोक्यात आले. आपल्या अमर्याद गरजा, भौतिक सुख-सुविधा मिळविण्याच्या हेतूने मानवाने पर्यावरणाचा उपयोग मोठ्या प्रमाणात केला. परंतू पर्यावरण संवर्धन, संरक्षणाकडे मात्र दुर्लक्ष केले परिणामी पर्यावरण जतन व संरक्षण आज काळाची गरज बनली.

आजच्या स्थितीत मानवी विकासाच्या नावाखाली होत असलेला नैसर्गिक साधन संपत्तीचा अतेरेकी, अमर्याद वापर व त्यातून साधला जाणारा विकास हा पर्यावरणाच्या ऱ्हासावर आधारलेला आहे. आपल्या बौध्दिकतेच्या बळावर पर्यावरणात ढवळाढवळ मानवाने मोठ्या प्रमाणात केली. म्हणूनच आजच्या स्थितीत पर्यावरणाची ज्वलंत समस्या निर्माण झाली. त्याचाच परिणाम म्हणून २१ व्या शतकात जागतिक पातळीवर पर्यावरण संवर्धनाची चळवळ सक्रिय झालेली दिसून येते.

पर्यावरण संवंर्धन ही काळाची गरज कशी बनली आहे या बाबत आढावा घेण्याच्या अनुषंगाने दुय्यम तथ्यसंकलना आधारे प्रस्तूत शोधनिबंध लिहिण्याचा प्रयत्न केला आहे.

उद्दिष्ट्येः-
१. पर्यावरणाविषयी सद्यःस्थितीत जाणून घेणे.
२. पर्यावरण व मानवी जीवन यांच्यातील सहसंबंध जाणून घेणे.
३. पर्यावरण जाणिवा विकसित करण्याच्या उपाययोजना शोधणे.

पर्यारणासंबंधीची सद्यःस्थिती पाहिली तर निसर्गातील मानवाचा वाजवीपेक्षा जास्त हस्तपेक्ष पर्यावरणाच्या ऱ्हासास कारणीभूत ठरत आहे. मानवाला दररोज सरासरी दोन लिटर पाणी पिण्यासाठी लागते. तर एकूण वापरासाठी दिडशे ते दोनशे लिटर पाण्याची गरज असते. प्रत्येकास श्वसनास दररोज दहा घनमीटर किंवा सरासरी १४ किलोग्रॅम शुध्द हवा लागते. पर्यावरणाच्या या प्राकृतिक घटकाबरोबर व्यक्ती, मैत्री, सहकार्य, प्रोत्साहन, वैचारिक स्वातंत्र्य इ. घटक व्यक्तीच्या व समाजाच्या विकासासाठी आवश्यक असतात.

Scanned with OKEN Scanner

College with Potential for Excellence : 2016-2021

NAAC Reaccredited 'A' Grade (CGPA 3.23)

Rayat Shikshan Sanstha's

Laxmibai Bhaurao Patil Mahila Mahavidyalaya, Solapur.

An ISO 9001 : 2015 Certified College

Departments of History, Economics, Education, Sociology & IQAC

organizes

ONE DAY INTERDISCIPLINARY NATIONAL CONFERENCE

On

Recent Trends and Issues in Social Sciences

On 25th February 2020

CERTIFICATE

This is to certify that Dr./Mr./Mrs. प्रा. अनिता गायकवाड

of श्रीमती सुशिलादेवी देशमुख महाविद्यालय, लातूर. *has actively participated as a Resource person/Chairperson / Member of the Organizing Committee/ attended / Presented Paper entitled*

स्त्री-पुरुष असमानता : एक समाजशास्त्रीय विवेचन.

in one day Interdisciplinary National Conference on **'Recent Trends and Issues in Social Sciences'**

On 25th February 2020 *at Laxmibai Bhaurao Patil Mahila Mahavidyalaya, Solapur.*

Dr. Raosaheb Dhawan
Convenor

Prin. Dr. Dadasaheb Salunkhe
Chairman

Shri Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

Scanned with OKEN Scanner

25 Feb 2020

National Conference 'Recent Trends and Issues in Social Sciences'

स्त्री - पुरूष असमानता : एक समाजशास्त्रीय विवेचन

LATUR

प्रा. अनिता गायकवाड
श्रीमती सुशिलादेवी देशमुख
महाविद्यालय, लातूर

आजच्या आधुनिक काळात आपल्या समाजात स्त्रीची समानता काही प्रमाणात अभासीच आहे. जे काही स्वातंत्र्य, समता, न्याय स्त्रीला दिलेले असते ते शिक्षणाने आलेल्या समाजभानामुळे, स्त्रीला प्राप्त झालेल्या तिच्या मानवी हक्काच्या जाणीवेमुळे, कायद्यामुळे आणि एकंदर जगात प्रभाव निर्माण करणाऱ्या स्वातंत्र्य, समता, न्याय इत्यादी तत्वांच्या विचारप्रवाहाचा परिणाम आहे. परंतु जेव्हा आपण मूळात जाऊन पाहतो तेव्हा सरंजामी वृत्तीतून येणारी ही पुरूषी वर्चस्वाची मानसिकता व त्यातून निपजणारी विवेकहीनता फारशी बदललेली दिसत नाही. उलट अंत:करण हेलावून टाकणाऱ्या प्रसंगी ती अधिकच वाढलेली दिसते आणि आज तर ती काही प्रमाणात पशुवत हिंसेचे रुप धारण करीत आहे.

समताप्रधान समाज निर्माण करणे हे अखिल मानव जातीचे अंतिम उद्दिष्ट आहे. परंतु वास्तविकता पाहिली असता असे लक्षात येते की, जागतिक स्तरावर समाजात लिंग, जात, वंश, वर्ण, धर्म, प्रांत, भाषा इत्यादींच्या आधारावर असमानता प्रचलित असलेली आढळते. स्त्रीचे ढासळणारे आत्मबल, कमी केला जाणारा आत्मविश्वास, परावलंबी जीवन यामुळे वारंवार तिचे खच्चीकरण होत आहे. समाजाचे एक महत्वाचे अंग असणाऱ्या स्त्रीची अवहेलना कशी होते हे दर्शविण्याच्या अनुषंगाने प्रस्तुत विवेचन, निरीक्षण, संबंधित संदर्भग्रंथ, नियतकलिके, वृत्तपत्रे, मासिके, इंटरनेट व विविध अहवाल इत्यादी दुय्यम सामग्रीच्या आधारे पुढील उद्दिष्टयांना अनुसरून केले आहे.

१) स्त्रियांचा समाजातील सामाजिक दर्जा अभ्यासणे.

२) स्त्री - पुरूष असमानतेची सामाजिक क्षेत्रे अभ्यासणे.

३) स्त्री - पुरूष असमानतेची कारणे शोधणे.

Scanned with OKEN Scanner

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार" – शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur'

TULJABHAVANI MAHAVIDYALAYA, TULJAPUR,

Tal- Tuljapur, Dist.Osmanabad-413601 (Maharashtra)

(Affiliated to Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad)

Birth Centenary Year of Dr. Bapuji Salunkhe 2018-19

One Day Interdisciplinary National Seminar on

"Social, Economical, Political and Commercial Challenges in the Post Globalization India"

CERTIFICATE

This is to certify that Prof./Dr./Shri./Smt. Amita S Gaikwad. of Smt. Sushiladevi Deshmukh M. Latur *has participated in One Day Interdisciplinary National Seminar on Saturday, 9th February, 2019 as a Key Note Addressee/Chair Person /Resource Person / Participant. He/She has presented the paper entitled,"* जागतिकीकरणानंतर लिंगभेदाची समस्या *."*

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

Dr. T. L. Barbole
Coordinator

Principal Dr. S. M. Maner
Convener

Scanned with OKEN Scanner

जागतिकीकरणानंतर लिंगभेदाची समस्या

प्रा. अनिता एस. गायकवाड
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख महाविद्यालय, लातूर
मो. ९८८१८२६१६१
E-mail - anitagkwd18@gmail.com

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

प्रस्तावना :

लिंगभेदानुसार स्त्री व पुरूष असे समाजाचे दोन घटक आहेत. हे घटक स्त्री व पुरूषांमधील शारिरिक भेदांवर अवलंबून आहेत. पण तरीही परंपरा आणि संस्कृतीच्या दंडकानुसार बायकी व पुरूषी या दोन विशेषणांना शरीरभेदाव्यतिरिक्त सांस्कृतिक अर्थ चिकटलेले दिसतात. संस्कृतीने दोघांनाही समान मर्यादा न ठेवता स्त्रियांवरच अधिक मर्यादा लादलेल्या दिसून येतात. शिवाय दोघांना समान दर्जा न देता पुरूषांना श्रेष्ठ तर स्त्रियांना कनिष्ठ दर्जा दिला आहे. सिमॉन द वोव्हान म्हणतात, "कोणी बाई म्हणून जन्माला येत नाही पण नंतर ती बाई बनवली जाते." म्हणजे केवळ लिंगवैशिष्ट्यामुळे एखाद्या व्यक्तीवर बाईपणाच्या कल्पना लादल्या जातात. उदा. बाई ही शारिरिकदृष्ट्या दुर्बल असते. स्वभावाने चंचल असते. शरीरसौंदर्याचे प्रतिक असते. स्त्रीमध्ये भित्रेपणा, गोडवा, नम्रता, विनय, दया हे जन्मजात गुण असतात. उलट पुरूष हा शरीराने पराक्रमी, बुध्दिमान, धीट, रांगडा, धसमुसळा, अहंकारी असतो. अशा प्रकारे संस्कृतीने बायकी व पुरूषी साचे बनवले आहेत. जन्माला येणारी प्रत्येक व्यक्ती तिच्या लिंगवैशिष्ट्यानुसार त्या-त्या साच्यात बसवली जाते व ती तशी न बसल्यास विकृती समजली जाते. आज जागतिकीकरणाच्या स्पर्धेत लिंगभेदाची समस्या कोणत्या स्वरूपात आहे. हे स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न या शोधनिबंधाद्वारे केला आहे.

उद्दिष्ट्ये:

१) जागतिकीकरणात भारतीय स्त्रियांचा दर्जा अभ्यासणे.

२) जागतिकीकरणात स्त्रीविषयक दृष्टिकोन अभ्यासणे.

३) जागतिकीकरणात लिंगभेदची समस्या अभ्यासणे.

मानवी जीवनातील प्रत्येक पाऊल हे लिंगभेदाने घडते. लिंगभावामुळे लिंगभेद घडतो. असा संदर्भ डॉ. विद्युत भागवत यांच्या विचारशलाकामधील एका लेखामध्ये आढळतो. या संदर्भानुसार खरोखरच मूल जन्माला आले की ते पुरूष जातीचे आहे की स्त्रीजातीचे आहे हे पाहिले जाते. तिथूनच त्याला त्या-त्या पध्दतीने घडविण्याचा प्रयत्न केला जातो. जन्मापासूनच तू मुलगी आहेस किंवा तु मूलगा आहेस हे त्याच्यावर बिंबवून त्याला संस्कार व संस्कृती दिली जाते. लिंगभाव संवेदनाची सुरूवात ही बाळाच्या जन्मापासूनच सुरू होते. ही व्यवस्थात्मक विचारप्रणाली आणि संरचना लिंगभाव भेदास कारणीभूत ठरते. म्हणून अगोदर ही व्यवस्थात्मक व संरचनात्मक विचारप्रणाली बदलण्याची गरज आहे. अन्यथा जागतिकीकरणात सुध्दा ही समस्या मोठ्या प्रमाणावर त्रासदायक ठरत आहे.

पोलिस दल, मिलेटरी, पायलट, सैन्यभरती अशा सर्व क्षेत्रात स्त्रियांचा सहभाग वाढला आहे. शिवाय काही ठिकाणी स्त्रियांना रात्रपाळीसाठीही उत्तेजन दिले जाते. आता शासनाने रात्रपाळीवरील बंदी उठवली आहे. ही शासनाची भूमिका उदार स्वरूपाची आहे काय? असे प्रश्नचिन्ह निर्माण होत आहे. रात्रपाळीचे काम करणारी बाई अतिशय कष्टदायी व चांगले काम करू शकते. पुन्हा घर तर ती सांभाळणारच आहे. म्हणजे जी स्त्री घरकाम, बालसंगोपन, वृध्दांची सेवा या बाबीत निपुण असेल आणि अशा स्त्रीचे श्रम रात्रपाळीसाठी मिळाले तर चांगलेच. हा एक दृष्टिकोन. तर दुसरा एक दृष्टिकोन असा आहे जी स्त्री रात्रपाळीसाठी काम करते तिला संरक्षण मिळाले पाहिजे. मग तिथे पोलिस दल असले पाहिजे. शासनाच्या या भूमिकेवरून सिध्द होते की, स्त्री ही रक्षणीय वस्तू आहे. तिला आपल्या पित्याच्या, भावाच्या, पतीच्या किंवा मुलाच्या संरक्षणाखालीच राहावे लागते. हा प्रस्थापित विचार आज जागतिकीकरणाच्या काळात लिंगभाव

Scanned with OKEN Scanner

Maharashtra State Commission for Women & Department of Sociology

Late Ramesh Warpudkar Arts, Commerce & Science College, Sonpeth, Dist. Parbhani -431516

Jointly organize

One Day State Level Workshop on

Problems and Challenges before the Working Women

|| ज्ञानात् परं सतः सुखम् ||

Certificate

This is to certify that Mr./ Mrs./Ms./ Dr. Gayakwad Anita

Sushiladevi Deshmukh mahavidyalaya, Latur

Participated in one day state level workshop on '*Problems and Challenges before the Working Women*' jointly organized by *Maharashtra State Commission for Women* and Dept. of Sociology, *Late Ramesh Warpudkar Arts, Commerce and Science College, Sonpeth* on 30 November, 2018.

He / She delivered a lecture / chaired a session / presented a paper entitled ______ at the workshop

Sushiladevi Deshmukh Senior College ★ LATUR

Dr. M. B. Patil
Co-ordinator, IQAC

Dr. Sunita Tengse
Co-ordinator

Dr. Vasant Satpute
Principal

Scanned with OKEN Scanner

Est. Sept 1991 — Hanuman Shikshan Prasarak Mandal Sonpeth — 20 F 12(b) March 2006

LATE RAMESH WARPUDKAR ARTS COMMERCE & SCIENCE COLLEGE, SONPETH DIST PARBHANI 431516 (MS)

NAAC Accredited with Grade B

(Affiliated to Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded)

Ph (02453) 240 112 Fax (02453) 240 112 Principal 09423 779 000

Web www.warpudkarcollege.com Email lrwcsonpeth@gmail.com

Shri. P.R. Kadam
President

Dr. V.D. Satpute
Principal

No.LRWCS/2018-19/

Date / 10 /2018

30 नोव्हेंबर 2018

प्रति,

मा.प्राचार्य / कार्यालय प्रमुख

....

विषय :– कामकाजी महिलांपुढील समस्या व आव्हाणे 'Problems & Challenges Before the Working Women' या विषयावर राज्य महिला आयोग प्रायोजित एकदिवसीय कार्यशाळेच्या आयोजना बाबत...

महोदय / महोदया,

आज महिला मोठया प्रमाणात शिक्षित होत असुन नोकरीच्या माध्यमातुन 'स्त्री सक्षमीकरणाचा' नवीन मार्ग तयार झालेला आहे. या नवीन संधी सोबतच काही समस्या सुध्दा निर्माण झालेल्या आहेत. नोकरीच्या ठिकाणी निर्माण होणाऱ्या विविध समस्या हा विषय आज समाजात उग्ररूप धारण करत असून त्याकडे सर्वांनी गांर्भियाने पाहण्याची गरज निर्माण झाली आहे. कामाच्या ठिकाणी होणाऱ्या अत्याचाराच्या, छळवणूकीच्या वाढत्या घटना वर्तमान पत्रातून प्रसारीत होत असून ती आपल्या भविष्याच्या दृष्टीने धोक्याची घंटा आहे. आज सर्वत्र लिंगभाव समानतेच्या बाबत बोलले जाते परंतु प्रत्यक्षात किती प्रमाणात समानता अस्तित्वात आहे याविषयी फार मोठे प्रश्नचिन्ह आपल्या समोर उभे राहते. घटनेने स्त्री पुरूषांना समान अधिकार दिलेले असून सर्वांना समान संधी उपलब्ध आहेत. संघटीत आणि असंघटीत क्षेत्रात खूप मोठया प्रमाणात महिला नोकरी करत असून असंख्य कुटुंबाचा त्या मुख्य आधार ठरत आहेत. प्रत्येक क्षेत्रात पुरूषांच्या बरोबरीने कार्य करून महिलांनी आपण सक्षम असल्याचे सिध्द केलेले आहे. कार्यालयीन जबाबदारी सोबतच कामकाजी महिलांना एक मुलगी,बहिण,पत्नी,आई,सासू ई. भूमिका पार पाडत असताना तारेवरची कसरत करावी लागते. शरीर भर म्हणून दुर्दैवाने आज लैगिंग अत्याचाराच्या असंख्य घटना कामाच्या ठिकाणी घडत आहेत. या समस्याना तोंड देण्यासाठी 'मी–टू' सारख्या मोहिमेव्दारे महिलांनी कामाच्या ठिकाणी होणाऱ्या लैंगिक अत्याचारा विरोधात आवाज उठवण्यास सुरुवात केलेली आहे. कामकाजी महिलांना प्रामुख्याने विविध समस्यांचा सामना करावा लागतो. सदरील कार्यशाळेत खालील विषयाच्या अनुषंगाने अभ्यासकांचे मार्गदर्शन लाभणार आहे.

- कामकाजी महिलांच्या कार्यालयीन व कौटुंबिक समस्या
- कामकाजी महिला व वेळेचे व्यवस्थापन
- कामकाजी महिलांच्या आरोग्य विषयक समस्या
- कामकाजी महिला व बाल संगोपन
- 'मी–टू' मोहीम आणी कामकाजी महिला
- कामकाजी महिला व पुरुषसत्ताक मानसिकता
- कार्यालयीन ठिकाणी कामकाजाबाबत होणारा स्त्री पुरुष भेद
- कामकाजी महिलांच्या वैयक्तीक प्रगतीतील अडचणी
- कौटुंबिक हिंसाचार अधिनियम 2005,
- सायबर क्राईम अधिनियम 2015
- कामाच्या ठिकाणी होणारा महिलांचा लैंगिक छळ अधिनियम 2013
- प्रसुतीपुर्व लिंगनिदान प्रतिबंधक कायदा 1994 (PCPNDT)
- भारतीय दंड संहितेतील महिला विषयक कायदे (IPC)
- कामकाजी महिला सुरक्षेत महिला आयोगाची भूमिका
- कामकाजी महिलांच्या सुरक्षेत 'विशाखा' समितीची भूमीका
- कामकाजी महिलांच्या विविध समस्यावरील संभाव्य उपाययोजना

वरील समस्यांच्या संदर्भाने चर्चा होवून कांही ठोस उपाययोजना सुचवण्याच्या अनुषंगाने राज्य महिला आयोग मुंबई प्रायोजित, IQAC पुरस्कृत व समाजशास्त्र विभाग आयोजित एक दिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन दिनांक 30.11.2018 रोजी केलेले आहे. सदरील कार्यशाळेत उपरोक्त विषयाच्या अनुषंगाने काही निवडक शोध निबंध / लेखाचे वाचन / सादरीकरण करण्यात येणार असून मराठी, हिन्दीतील आपले शोधनिबंध DVBTT Surekh या font मधील Size 16 तर इंग्रजीतील Times New Roman मध्ये मुद्रित करून tengesunita1@gmail.com या मेलवर दिनांक 15.11.2018 पुर्वी पाठवावेत. आपले शोध निबंध Peer Reviewed Journal अथवा ISBN पुस्तकांमध्ये प्रकाशित करण्यासाठी लेख प्राप्त झाल्यानंतर लेखकांशी प्रत्यक्ष संपर्क केला जाईल.

तरी विनंती की आपल्या महाविद्यालयातील प्राध्यापकांना कार्यशाळेत सहभागी होण्यासाठी पाठवून सहकार्य करावे.

नोंदणी शुल्क :– 200 रूपये (प्रकाशन मुल्य वगळून)
दिनांक – 30 नोव्हेंबर 2018
वेळ – सकाळी ठिक 10.00 वाजता
स्थळ :– सांस्कृतिक सभागृह, कै. रमेश वरपूडकर महाविद्यालय सोनपेठ जि.परभणी

IQAC समन्वयक	कार्यशाळा संयोजक	प्राचार्य
प्रा.डॉ.मुकुंदराज पाटील	प्रा.डॉ.सुनिता टेंगसे	डॉ.वसंत सातपुते
09657700237	09923776077	09423779000

Scanned with OKEN Scanner

30/11/18

महिला सबलीकरण आणि समाज दृष्टिकोन

प्रा. अनिता एस. गायकवाड

श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख महाविद्यालय, लातूर

समाजशास्त्र विभाग

भारतीय संस्कृती ही एक प्राचीन संस्कृती म्हणून आळखली जाते. परंतू प्राचीन संस्कृती हे एक वैशिष्ट्य म्हणावे की एक कलंक. कारण जेवढी ही प्राचीन संस्कृती आहे तेवढ्याच प्रमाणात जातीयता, विषमता, वर्णव्यवस्था, स्त्रियावरील अत्याचार आणि पराकोटीचे शोषण या समस्या प्राचीन आहेत. आज २१ व्या शतकात देखील समाज, विकास, परिवर्तन यापेक्षा या समस्यांचे निराकरण कसे करावे यावर उपाययोजना म्हणून संशोधन करावे लागत आहे. जागतिकीकरणाच्या स्पर्धेत आज देखील आपण आपल्यास समस्यांमध्ये गुंतून बसलो आहोत

"फुलं हवीत वेलीला मग नकार का?

प्रकाश हवा पणतीचा मग धिक्कार का?"

आम्हास अंधाराकडून प्रकाशाकडे घेऊन चला, असत्याकडून सत्याकडे घेऊन चला. नकली 'मी' पणापासून शाश्वत 'मी' पणापर्यंत घेऊन चला अशी आर्जव करणा-या नम्रपणे शतकानुशतके चालणा-या स्त्रियांच्या संघर्षाला २१ व्या शतकात आरक्षणाचा मुद्दा पुढे करून न्याय दिला जात आहे. स्त्री विकासाचे चित्र राजकीय, सामाजिक वर्तुळात निर्माण केले जात आहे. अशा पार्श्वभूमीवर आयुष्यभर नकारात्मक साथ लाभलेल्या स्त्रिया होकारात्मक दृष्टिकोनातून विचार करत आहेत. परंतू स्त्रियांच्या या वैचारिक परिवर्तनाबाबत समाज दृष्टीकोन काय आहे. या बाबतचे विवेचन या शोधनिबंधात केले आहे.

- **संशोधनाची उद्दिष्टये :**
  - भारतीय स्त्रियांच्या बदलाला सकारात्मक दृष्टिकोनाचा आढावा घेणे.
  - पुरूषसत्ताक दृष्टिकोनातून स्त्री दर्जा अभ्यासणे
  - आधुनिक स्त्री व समाज दृष्टीकोन अभ्यासणे.
- **संशोधन पध्दती :**

प्रस्तुत शोधनिबंध लिहिण्यासाठी प्रामुख्याने द्वितीय स्त्रोताद्वारे मिळणा-या माहिती व आकडेवारीचा आधार घेतला आहे. उदा. संदर्भ ग्रंथ, नियतकालिके, शोधनिबंध इ

New Latur Xerox Nandi Stop

Scanned with OKEN Scanner

वर्ष : 2022-23

ISBN : 978-93-8516

ज्योतीचंद्र पब्लिकेशन

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे यांचा जन्म ७ फेब्रुवारी १९६७ साली झाला. या श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय येथे सहयोगी प्राध्यापक म्हणून कार्यरत आहेत. यांनी आजपर्यंत विविध महाविद्यालयामध्ये काम केले आहेत. त्यापैकी १९९२-९३ साली राजर्षी शाहू महाविद्यालय लातूर. १९९३-९४ संभाजी महाविद्यालय लातूर त्यानंतर १९९४-९५ पासून आजतायागत श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर येथे कार्यरत आहेत. या पर्यटन आणि पर्यावरण यागध्ये विशेषतज्ञ व अभिरुची आहे. १९९० साली बी. एड, १९९२ साली एम. ए, २००२ साली स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ नांदेड येथून एम.फिल केले आहे. त्यांना ३२ वर्षांचा अध्यापनाचा अनुभव आहे.

सामाजिक कार्यामध्ये सतत अग्रेसर असल्यामुळे त्या लायन्स क्लबच्या सदस्या देखील आहेत. या व्यतिरिक्त ग्रामीण विकास, महिला सक्षमीकरण, पर्यावरण संवर्धन, वृक्ष लागवड अशा विविध क्षेत्रात सामाजिकरित्या सक्रिय आहेत आणि त्यांच्या सामाजिक कार्यासाठी त्यांना अनेक राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले आहे. २०१९ साली पर्यावरण रत्न पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.

त्यांनी ७१ हून अधिक आंतरराष्ट्रीय जर्नल्समध्ये प्रकाशित झाले. तसेच २०१७ साली पर्यावरण अभ्यास, आणि २०१८ साली पर्यावरण आणि मानवी जीवन तसेच २०१९-२० साली महाराष्ट्रातील लेण्या हे पुस्तक आणि दरवळ कविता प्रसिद्ध झाली. त्यामुळे त्या लेखिका आणि कवयित्री म्हणून ओळखले जातात. आणि २०२०-२१ साली महाराष्ट्र पर्यटन हे पुस्तक प्रकाशित झाले. तथापि त्यांनी आपले शोधनिबंध विविध परिषदांमध्ये/सेमिनारमध्ये सादर केले आहेत. त्यांचे शोधनिबंध विविध राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय नियतकालिके आणि पुस्तकांमध्ये प्रकाशित झाले आहेत.

ज्योतीचंद्र पब्लिकेशन प्रा.लि. लातूर

ISBN 978-93-85162-15-2

पर्यटन विकास   प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे

पर्यटन विकास

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे

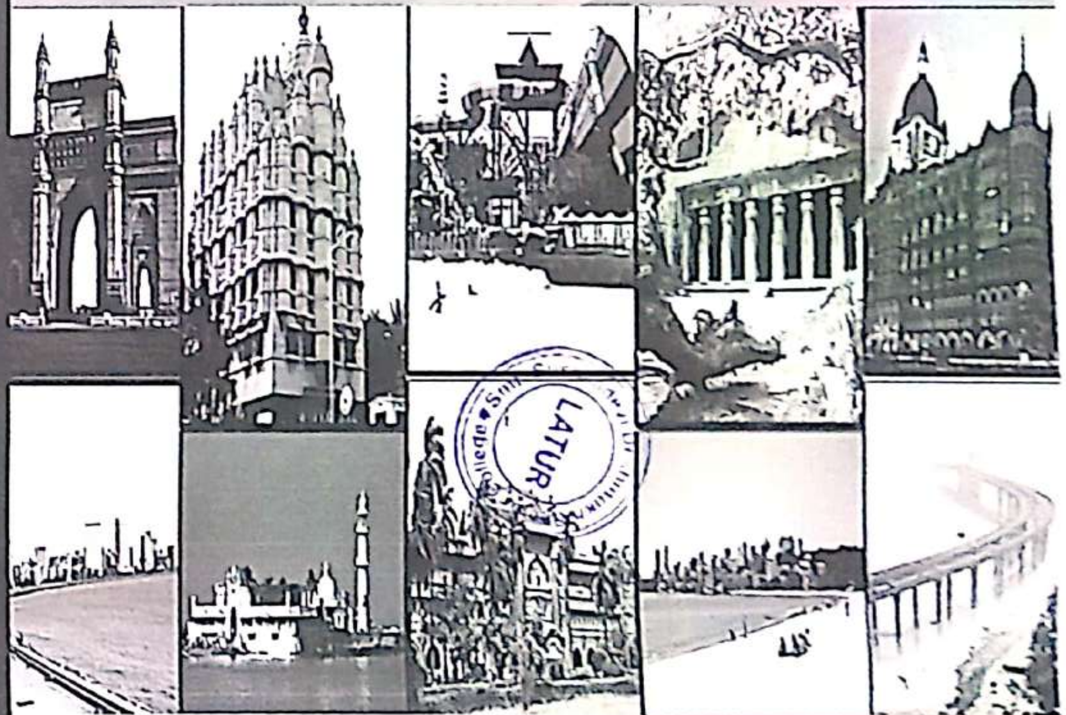

LATUR

वर्ष: 2018-19 ISBN: 978-93-85162-84

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे यांचा जन्म ७ फेब्रुवारी १९६७ साली झाला. या श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय येथे सहयोगी प्राध्यापक म्हणून कार्यरत आहेत. यांनी आजपर्यंत विविध महाविद्यालयामध्ये काम केले आहेत. त्यापैकी १९९२-९३ साली राजर्षी शाहू महाविद्यालय लातूर. १९९३-९४ संभाजी महाविद्यालय लातूर त्यानंतर १९९४-९५ पासून आजतायागत श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर येथे कार्यरत आहेत. या पर्यटन आणि पर्यावरण यामध्ये विशेषतज्ञ व अभिरुची आहे. १९९० साली बी. एड, १९९२ साली एम. ए, २००२ साली स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ नांदेड येथून एम.फिल केले आहे. त्यांना ३१ वर्षांचा अध्यापनाचा अनुभव आहे.

सामाजिक कार्यामध्ये सतत अग्रेसर असल्यामुळे त्या लायन्स क्लबच्या सदस्या देखील आहेत. या व्यतिरिक्त ग्रामीण विकास, महिला सक्षमीकरण, पर्यावरण संवर्धन, वृक्ष लागवड अशा विविध क्षेत्रात सामाजिकरित्या सक्रिय आहेत आणि त्यांच्या सामाजिक कार्यासाठी त्यांना अनेक राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले आहे.

त्यांनी ७१ हून अधिक आंतरराष्ट्रीय जर्नल्समध्ये प्रकाशित झाले. तसेच २०१७ साली पर्यावरण अभ्यास हे पुस्तक प्रकाशित झाले. तथापि त्यांनी आपले शोधनिबंध विविध परिषदांमध्ये/सेमिनारमध्ये सादर केले आहेत. त्यांचे शोधनिबंध विविध राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय नियतकालिके आणि पुस्तकांमध्ये प्रकाशित झाले आहेत.

ज्योतिचंद्र पब्लिकेशन प्रा.लि. लातूर

ISBN 978-93-85162-84-8

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

पर्यावरण आणि मानवी जीवन

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे

पर्यावरण आणि मानवी जीवन

ज्योतिचंद्र पब्लिकेशन

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे

LATUR

पर्यावरण आणि मानवी जीवन

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे
सहयोगी प्राध्यापक, भुगोल विभाग
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय,
लातूर, जि. लातूर

ज्योतीचंद्र पब्लिकेशन

Scanned with OKEN Scanner

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे यांचा जन्म ५ फेब्रुवारी १९६७ साली झाला. या श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय येथे सहयोगी प्राध्यापक म्हणून कार्यरत आहेत. यांनी आजपर्यंत विविध महाविद्यालयामध्ये काम केले आहेत. त्यापैकी १९९२-९३ साली राजर्षी शाहू महाविद्यालय लातूर. १९९३-९४ संभाजी महाविद्यालय लातूर त्यानंतर १९९४-९५ पासून आजतायागत श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर येथे कार्यरत आहेत. या पर्यटन आणि पर्यावरण यामध्ये विशेषतज्ञ व अभिरुची आहे. १९९० साली बी. एड, १९९२ साली एम. ए, २००२ साली स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ नांदेड येथून एम.फिल केले आहे. त्यांना ३२ वर्षांचा अध्यापनाचा अनुभव आहे.

सामाजिक कार्यामध्ये सतत अग्रेसर असल्यामुळे त्या लायन्स क्लबच्या सदस्या देखील आहेत. या व्यतिरिक्त ग्रामीण विकास, महिला सक्षमीकरण, पर्यावरण संवर्धन, वृक्ष लागवड अशा विविध क्षेत्रात सामाजिकरित्या सक्रिय आहेत आणि त्यांच्या सामाजिक कार्यासाठी त्यांना अनेक राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले आहे. २०१९ साली पर्यावरण रत्न पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.

त्यांनी ५२ हून अधिक आंतरराष्ट्रीय जर्नल्समध्ये प्रकाशित झाले. तसेच २०१७ साली पर्यावरण अभ्यास, आणि २०१८ साली पर्यावरण आणि मानवी जीवन तसेच २०१९-२० साली महाराष्ट्रातील लेण्या हे पुस्तक आणि दरवळ कविता प्रसिद्ध झाली. त्यामुळे त्या लेखिका आणि कवयित्री म्हणून ओळखले जातात. तथापि त्यांनी आपले शोधनिबंध विविध परिषदांमध्ये/सेमिनारमध्ये सादर केले आहेत. त्यांचे शोधनिबंध विविध राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय नियतकालिके आणि पुस्तकांमध्ये प्रकाशित झाले आहेत.

ISBN 978-81-928882-3-1

IVPL

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, LATUR

महाराष्ट्र पर्यटन

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे

वर्ष : 2021-22 ISBN 978-81-928882-3-1 इंडोव्हिजन पब्लिकेशन

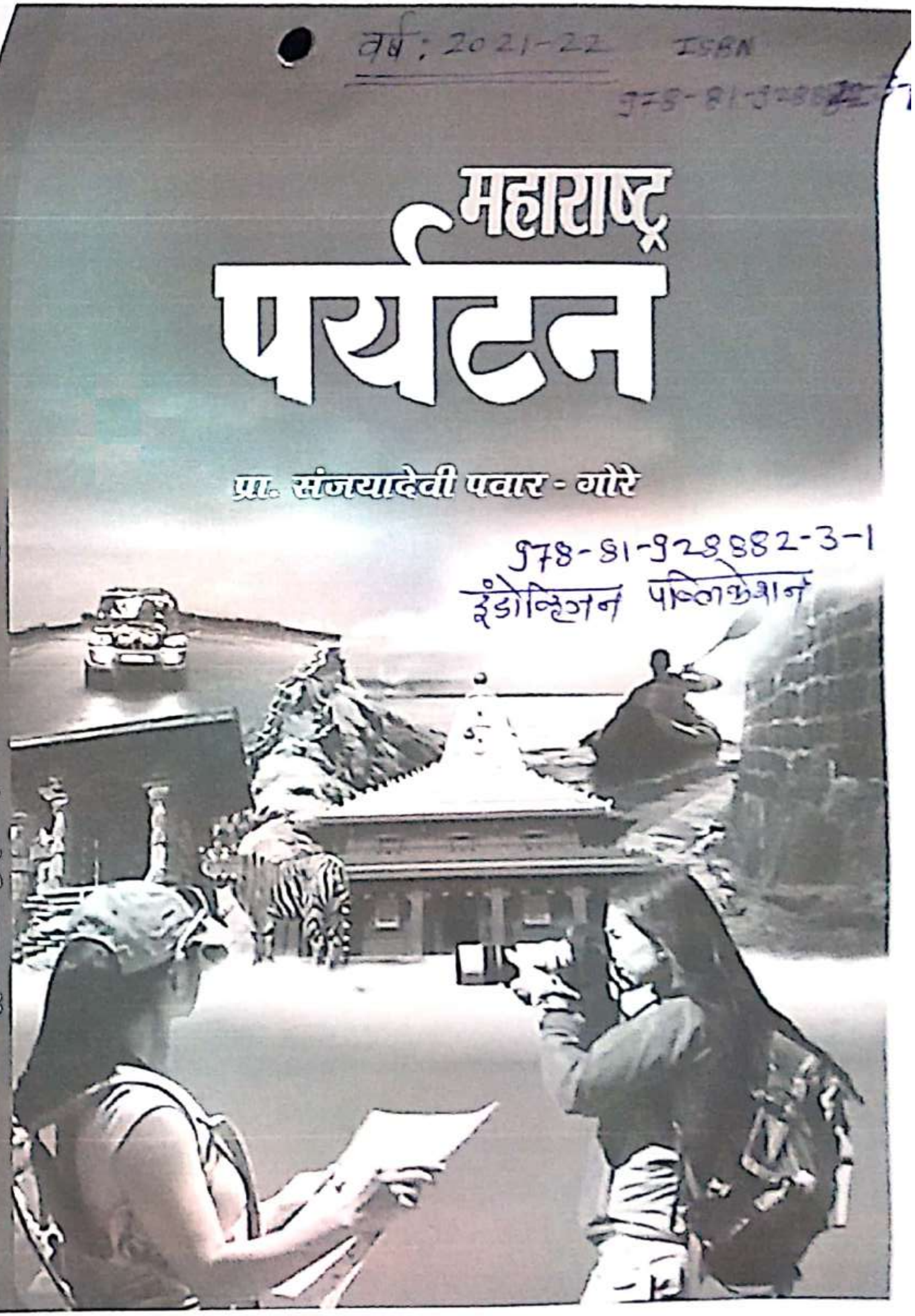

वर्ष: 2019-20
ISBN: 978-81-945997-3-9
ग्लोबल पब्लिकेशन

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे यांचा जन्म ७ फेब्रुवारी १९६७ साली झाला. या श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय येथे सहयोगी प्राध्यापक म्हणून कार्यरत आहेत. यांनी आजपर्यंत विविध महाविद्यालयामध्ये काम केले आहेत. त्यापैकी १९९२-९३ साली राजर्षी शाहू महाविद्यालय लातूर. १९९३-९४ संभाजी महाविद्यालय लातूर त्यानंतर १९९४-९५ पासून आजतागायत श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर येथे कार्यरत आहेत. या पर्यटन आणि पर्यावरण यामध्ये विशेषतज्ञ व अभिरुची आहे. १९९० साली बी. एड, १९९२ साली एम. ए, २००२ साली स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ नांदेड येथून एम.फिल केले आहे. त्यांना ३२ वर्षांचा अध्यापनाचा अनुभव आहे.

सामाजिक कार्यामध्ये सतत अग्रेसर असल्यामुळे त्या लायन्स क्लबच्या सदस्या देखील आहेत. या व्यतिरिक्त ग्रामीण विकास, महिला सक्षमीकरण, पर्यावरण संवर्धन, वृक्ष लागवड अशा विविध क्षेत्रात सामाजिकरित्या सक्रिय आहेत आणि त्यांच्या सामाजिक कार्यासाठी त्यांना अनेक राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले आहे.

त्यांनी ५२ हून अधिक आंतरराष्ट्रीय जर्नल्समध्ये प्रकाशित झाले. तसेच २०१७ साली पर्यावरण अभ्यास, आणि २०१८ साली पर्यावरण आणि मानवी जीवन पुस्तक प्रकाशित झाले. तथापि त्यांनी आपले शोधनिबंध विविध परिषदांमध्ये/सेमिनारमध्ये सादर केले आहेत. त्यांचे शोधनिबंध विविध राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय नियतकालिके आणि पुस्तकांमध्ये प्रकाशित झाले आहेत.

ग्लोबल पब्लिकेशन
ISBN 978-81-945997-3-9

महाराष्ट्रातील लेण्या
प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे

महाराष्ट्रातील लेण्या

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे

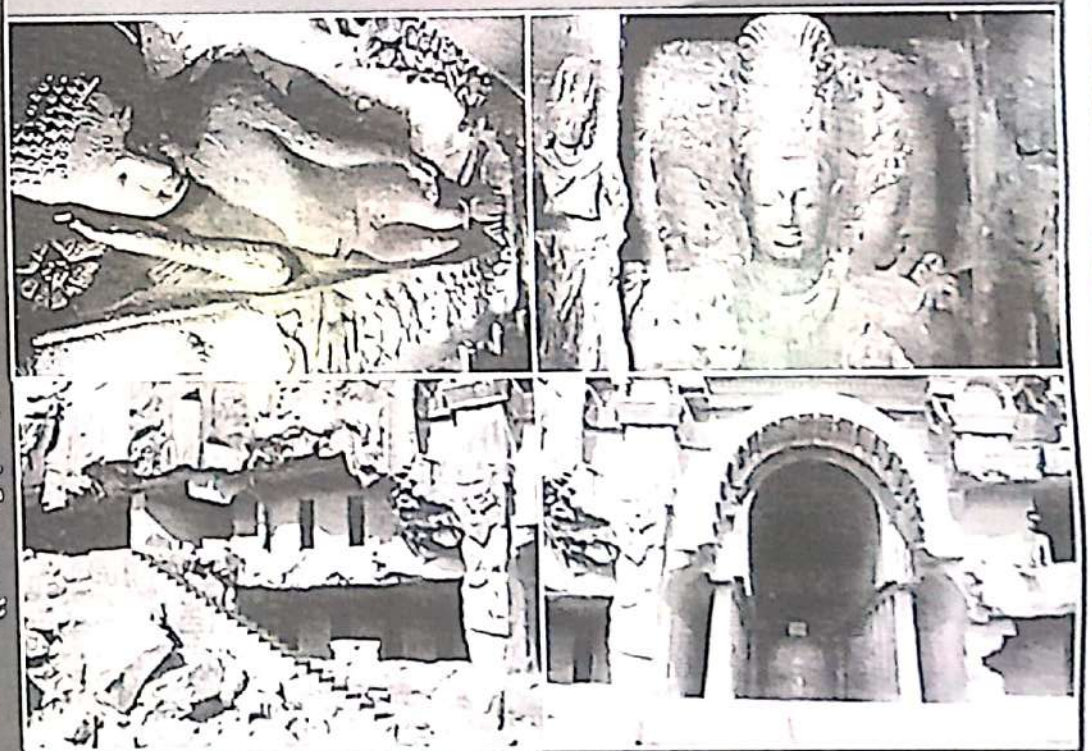

LATUR

महाराष्ट्रातील लेण्या

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे
सहयोगी प्राध्यापक, भुगोल विभाग
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय,
लातूर, जि. लातूर

ग्लोबल पब्लिकेशन

Scanned with OKEN Scanner

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	प्रकरणाचे नांव	पृष्ठ क्र.
१	लेणी	१
२	लेण्यांचे वैशिष्ट्ये आणि वैभव	५
३	भारतीय लेणीकलेचा आरंभ	७
४	महाराष्ट्रातील लेण्यांचे वर्गीकरण	८
५	जैन - लेणी	१०
६	विहार	१२
७	चोत्यगृह	१५
८	अंकाई लेणी	१८
९	अगाशिव लेणी	२३
१०	अजंठा	२५
११	औरंगाबाद (संभाजीनगर) येथील कोरीव लेणी	३३
१२	कान्हेरी लेणी	३९
१३	कार्ले लेणी (जि. पुणे)	४१
१४	कुडे - लेणी	४४
१५	कोंदिवटी लेणी	४९
१६	खरोसा लेणी (जि. लातूर)	५१
१७	गजपंथ लेणी अथवा चांभार लेणी	५२
१८	घटोत्कच लेणी	५३
१९	घारापुरी लेणी	५६
२०	घोरवडेश्वर अथवा शेलारवाडीची लेणी	६०
२१	जुन्नर लेणी	६२
२२	तेर : एक ऐतिहासिक नगरी	६४
२३	त्रिंगलवाडी लेणे	६८
२४	धाराशिव लेणी	६९
२५	नाणेघाटाची लेणी	७१
२६	नाशिकची पांडव लेणी	७५
२७	पन्हाळे लेणी (जि. रत्नागिरी)	७८

LATUR

Scanned with OKEN Scanner

ISBN : 978-93-913-05-62-8

गो. सी. टोम्पे महाविद्यालय सार्वजनिक ट्रस्ट द्वारा संचालित
(रजि. नं. ई १८२)

गो. सी. टोम्पे कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

चांदूर बाजार, जि.अमरावती–४४४७०४ (महाराष्ट्र)
नॅक 'ब'++ श्रेणी अधिस्विकृत (CGPA-2.89)
आयोजित

मराठी अर्थशास्त्र परिषद

४४ वे राष्ट्रीय अधिवेशन

दि. ११, १२ व १३ मार्च २०२२

LATUR

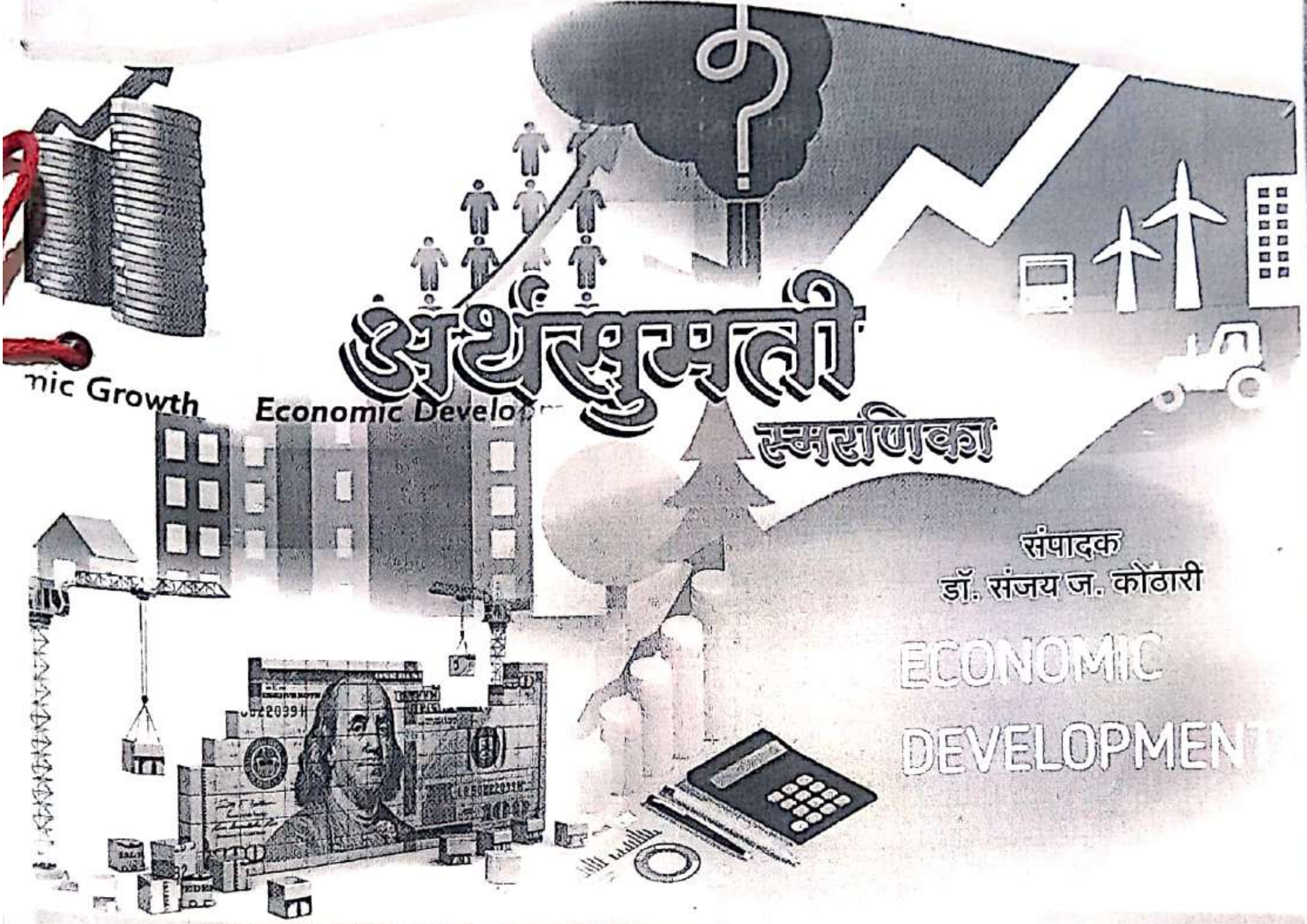

अर्थसुमती

स्मरणिका

संपादक
डॉ. संजय ज. कोठारी

भारतीय सामाजिक विज्ञान संशोधन परिषद, नवी दिल्ली (ICSSR)

अर्थसुमती

स्मरणिका

Smt. S... Senior College LATUR

मराठी अर्थशास्त्र परिषद ४४ वे राष्ट्रीय अधिवेशन

दि. ११, १२ व १३ मार्च २०२२

• संपादक •
डॉ.संजय ज. कोठारी
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख
गो.सी. टोम्पे कला,वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,
चांदूर बाजार, जि. अमरावती.

• आयोजक •

स्थापना वर्ष १९६८

गो.सी. टोम्पे कला,वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय
चांदूर बाजार, जि. अमरावती.

Scanned with OKEN Scanner

४८	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	डॉ. रामेश्वर मा. भिसे डॉ. प्राजक्ता वि. पोहरे	४८
४९	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	डॉ. राजेंद्रकुमार रामराव गव्हाळे डॉ. सचिन भाष्कर कुंभार	४९
५०	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	प्रा.डॉ. रावसाहेब पिराजी इंगळे	५०
५१	अण्णभाऊ साठे यांच्या कृष्णाकाठच्या कथा या कथासंग्रहातील निवडक कथांमधील त्यांचे आर्थिक विचार	प्रा.डॉ. करमसिंग राजपूत	५१
५२	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	प्रा.डॉ. अनिल जी. सोनवणे	५२
५३	आर्थिक विषमतेच्या परिणामांविषयी अण्णाभाऊ साठे यांचे विचार	डॉ. सिध्दार्थ हरिदास मेश्राम	५३
५४	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	डॉ. विष्णु घुमटकर	५४
५५	अण्णाभाऊ साठे यांचे वास्तविक आर्थिक तत्वज्ञान विषयक विचार	डॉ. दत्ता उत्तमराव कुंटेवाड डॉ. पलमटे माधव पांडुरंगराव	५५
५६	अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील अर्थ विचार	प्राचार्य डॉ. राजू कथ्थू शिंदे श्री. कमलेश भिमराज विसपुते	५६
५७	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	प्रा. डॉ. मनिषकुमार कायरकर	५७
५८	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार आणि २१ वे शतक	प्रा. संजय दादासाहेब ठिगळे	५८
५९	अण्णाभाऊ साठे यांचा जीवन प्रवास जागतिकीकरणाच्या काळात आर्थिक अरिष्ठावर मात - एक अवलोकन	डॉ. संजय ज. कोठारी डॉ. जयंत एम. बनसोड	५९
६०	साहित्यरत्न कॉम्रेड अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील मार्क्सवादी व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचा मागोवा	डॉ. प्रविण प्रकाश डांगे डॉ. विजयकुमार आ. पाटील	६०

Scanned with OKEN Scanner

ISBN 978-93-913-05-62-8

आण्णाभाऊ साठे यांचे वास्तविक आर्थिक तत्वज्ञान विषयक विचार

डॉ. दत्ता उत्तमराव कुंटेवाड
सहाद्दयक प्राध्यापक व
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
द.ग.तटकरे कला व वाणिज्य
महाविद्यालय, तळा, जि. रायगड
भ्रमणध्वणी नं. ९४०५२३९६३५
ई–मेल : kdudatta@gmail.com

डॉ. पलमंटे माधव पांडूरंगराव
सहयोगी प्राध्यापक व
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ
महाविद्यालय, जि. लातूर
भ्रमणध्वणी नं. ९४२३३४६९३०
ई–मेल pmadhav2015@gmail.com

LATUR

गोषवारा

लोकशाहीर आण्णाभाऊ साठे यांच्या जन्मशताब्दी वर्षाच्या निमीत्तानें अनेक संस्था व संघटनानी त्यांच्या जीवन व कार्याला उजाळा देणाऱ्या कार्यक्रमाची रूपरेखा आखली आहे. तशाचप्रकारे मराठी अर्थशास्त्र परिषदेने आयोजित केलेल्या अधिवेशनात आण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार हा विषय चर्चेकरीता खुला केला ही बाब एक अर्थशास्त्राचा अभ्यासक आणि महाराष्ट्राचा रहिवासी म्हणून आनंद देणारी आहे.

आण्णाभाऊ साठे यांचे वास्तविक आर्थिक तत्वज्ञान विषयक विचार हा शोधनिबंध आण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील आर्थिक बाबी, तसेच दु:ख, दारिद्रय, दयनियता आणि जातियतेमुळे होणारे शोषण हा त्यांच्या साहित्याचा अभ्यास विषय राहिला आहे. जातीय तणाव आणि आर्थिक शोषण यांच्याविरूद्ध झगडणारा शोषित माणूस त्यांच्या साहित्याच्या केंद्रस्थानी राहिला आहे.

आण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यात केंद्रस्थानी माणूस आहे. तो लाचार नाही. कष्टाची भाखरी खाणारा आहे. तो केवळ वतनावर जमणारा, भीक मागणारा, आपले स्वास्थ गहाण टाकून याचणा करणारा माणूस ते चित्रित करत नाहीत, जगणे हा माणसाचा जन्मसिद्ध अधिकार आहे. जगण्याचा आड येईल त्याला संपवित जाणारा माणूस आण्णाभाऊंनी मांडला जो अर्थशास्त्राचा केंद्रबिंदू मानला जातो.

प्रस्तूत शोधनिबंधात भांडवलदारा विरूद्धची हाक म्हणजेच समतेचा केलेला पुरस्कार यावर प्रकाश टाकला आहे. तसेच मजूर या उत्पादणाच्या घटकाचा शोषित या अर्थाने अभ्यास केला आहे. आणि शेवटी कल्याणकारी राज्य या संकल्पनेला अनुसरून छोट्या राज्यांची निर्मीती करत असताना झालेला त्रास, वेदणा संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीच्या माध्यमातून मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे.

Scanned with OKEN Scanner

स्थूल अर्थशास्त्र

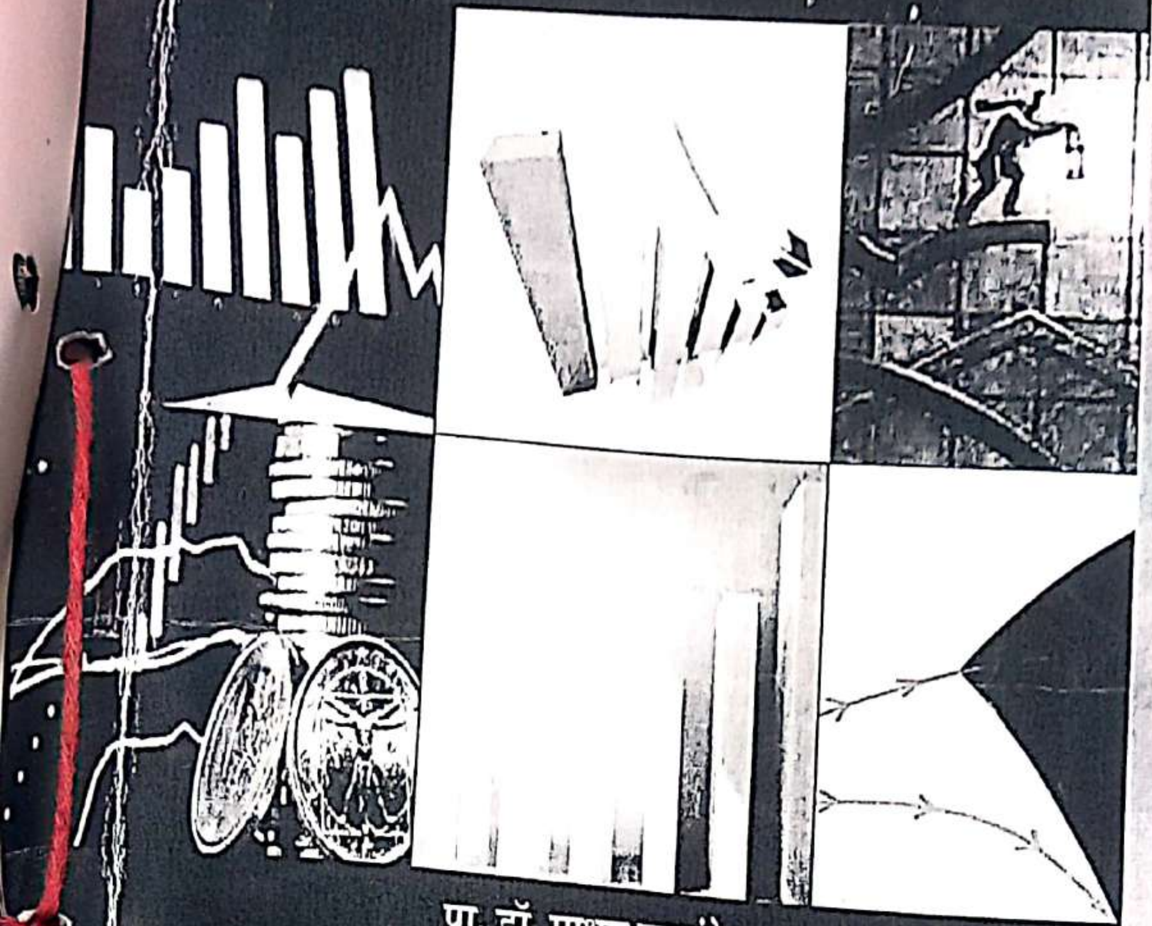

प्रा. डॉ. माधव पलमंटे

LATUR

Scanned with OKEN Scanner

भारतीय अर्थव्यवस्था

प्रा. डॉ. माधव पी. पलमटे

REDMI NOTE 5 PRO
MI DUAL CAMERA

Smt. Sushila ... Deshmukh Senior College
LATUR

ps://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#inbox?projector=1

Scanned with OKEN Scanner

Proceedings Book of National Seminar

संशोधन पद्धती

Research Methodology

डॉ.संजय वाघमारे
(प्राचार्य)

डॉ.ओमशिवा लिगाडे
(समन्वयक)

संपादक
प्रा.अमोल पगार
डॉ.लहू वाघमारे
डॉ.विनोद सोनवणे
डॉ.अरविंद कदम
डॉ.चंद्रशेखर ढोले
प्रा.कृष्णराव चव्हाण

ISBN 978-93-5240-186-4
978-93-5240-186-4

अरुणा प्रकाशन, लातूर
१०३,ओंकार कॉम्प्लेक्स - अ, खडेकर स्टॉप,
औसा रोड, लातूर-४१३५१२ मो.९४२१४८६

Shri Swami Vivekanand Bahu-Uddeshiya Vikas Mandal's

Shivjagruti Senior College, Nalegaon

Tq. Chakur, Dist. Latur - 413524 (M.S.)

In Collaboration with

Indian Council of Social Science Research, Mumbai &

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

One Day Interdisciplinary National Seminar on

Research Methodology in Social Sciences and New Trends

22nd August 2018

PROCEEDINGS BOOK OF NATIONAL SEMINAR

संशोधन पद्धती

Research Methodology

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

डॉ.संजय वाघमारे
(प्राचार्य)

डॉ.ओमशिवा लिगाडे
(समन्वयक)

संपादक

प्रा.अमोल पगार
डॉ.लहू वाघमारे
डॉ.विनोद सोनवणे
डॉ.अरविंद कदम
डॉ.चंद्रशेखर ढोले
प्रा.रामराव चव्हाण

अरुणा प्रकाशन, लातूर

Scanned with OKEN Scanner

146. शोध–कार्य के स्त्रोतों के रूप में साहित्यिक एवं अभिलेखीय स्त्रोतों की प्रासंगिकता ५८५
कोमल कुमारी, कमल शिवकान्त हरि,

147. समाज विज्ञान संकाय में शोध–प्रविधि ५८८
Dr. Ravi Shankar Kr. Choudhary

१४८. आजच्या संशोधनातील समस्या आणि उपाययोजना ५९४
आरती वेशवराव गायकवाड

१४९. सामाजिक संशोधनासाठी समस्यासुत्रण एक अभ्यास ५९६
प्रा. माने एल.आर.

१५०. सामाजिक शास्त्रातील संशोधनाच्या नव्या संधी ६००
डॉ. संजय सुरेवाड

१५१. संशोधनात कार्ड पध्दतीचा उपयोग ६०३
प्रा.डॉ.प्रशांत देशमुख

152. *Types of Research in Social Sciences* ६०८
Mr. Mahavir Katke

153. *Research Methodology* ६११
Prof. S.V.Panchagalle, Dr. R.D.Gaikwad

154. *PRODUCT ORIENTED RESEARCH METHOD IN EDUCATIONAL RESEARCH* ६१६
Dr. Mahadeo Sadashiv Disale

१५५. *संशोधनाची उपकल्पना एक . अभ्यास* ६१९
थायगुडे रोहिणी अंगद

156. *Basic Challenges of Social Science Research in India* ६२१
Dr. Dhole Chandrashekhar S.

१५७. तौलनिक साहित्याभ्यास : आंतरविद्याशाखीय संशोधन पद्धती ६२६
प्रा.डॉ. रत्नाकर बेडगे, प्रा. अश्विनी रोडे

१५८. संशोधन : अर्थ व गरज ६३४
श्रीमती कानडे सुरेखा मल्लिकार्जून

१५९. सामाजिक संशोधनात सांख्यिकीचे महत्त्व ६३९
लता मल्लिकार्जुन कमलापुरे

१६०. संशोधन विषय निवड प्रक्रिया : एक अभ्यास ६४२
डॉ. उन्मेष शेकडे

161. SOCIAL RESEARCH AND RESEARCH PROPOSALS: ६४४
A STUDY ON PREPARATION OF A RESEARCH PROPOSAL
Dr. Manashi Gogoi Borgohain .

१६२. बिदर जिल्हयातील शासकीय आरोग्य धोरणानुसार आवश्यक प्राथमिक आरोग्य केंद्र ६५०
डॉ.ए.ए.काळगापुरे, पाटील भाग्यश्री शंकरराव

१६३. संशोधनाचे प्रकार ६५३
रोहिणी बळवंत जाधव

१६४. संशोधन पध्दतीमधील सर्वेक्षणाचे महत्त्व ६५६
रूपाली नारायण जाधव

१६५. सामाजिक संशोधन में प्रश्नावली की भूमिका ६५८
प्रा.डॉ. शहाजहान शेख

१६६. अनुसंधान प्रक्रिया ६६२
श्रीमंडळे वैशाली शिवाजीराव

१६७. सामाजिक संशोधनात प्रश्नावली तंत्र : एक अभ्यास ६६६
प्रा.डॉ.एस.जी. अन्सारी

१६८. सामाजिक दृष्टिकोनातून साहित्याचा शोध ६६९
डॉ. सौ. जयदेवी पवार

१६९. मराठी साहित्य व समाजशास्त्रीय संशोधन ६७३
प्रा.डॉ. रामकिशन दहिफळे

१७०. शोधकर्ता के बहाने प्रबंध लेखन : समस्याएं और समाधान ६७६
डॉ. बालाजी भुरे

171. Objectives of Literary Research ६८१
Dr. Vinod Sidram Sonwane

172. Sources of Data Collection ६८४
Dr. A. P. Wadwale

173. Types of Research ६९०
Dr. Pradeep Dnyanoba Shelke, Dr. Prakash R. Shinde

१७४. 'संशोधनात मांडलेल्या गृहितकृत्याचा एक चिकित्सक अभ्यास' ६९४
प्रा.डॉ बामणे एम.एम.

175. Assessment of Level of Development in Thane District ६९६
Dr. N. T. Deshmukh, Mr. Morge Dilip Kashinath

१७६. सामाजिक शास्त्रातील संशोधकांचे संशोधन शोध व बोध ७००
डॉ. पलमटे माधव पांडुरंग

177. BASIC STEPS IN THE RESEARCH PROCESS ७०३
DR. RAOSAHEB PIRAJI INGLE

Scanned with OKEN Scanner

१७६.

सामाजिक शास्त्रातील संशोधकांचे संशोधन शोध व बोध

डॉ. पलमटे माधव पांडुरंग
श्रीमती सुशिलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय,लातूर

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

प्रस्तावना -

मानव ससाधन विकास मंत्रालय शिक्षणातील अपेक्षित वदल आपल्या शिक्षणिक धोरणाच्या माध्यमातून वेळोवेळी व्यक्त करत असते. या धोरणाला योग्य दिशा देण्याचे व अमलबजावणी करण्याचे काम भारतातील अनेक विद्यापीठे व शिक्षणसंस्था अविरतपणे करत आहेत. नॅशनल ॲक्रीडीटेश अँड असेसमेंट कौन्सिल अर्थात नॅक या संस्थेने घालून दिलेल्या अनेक टप्प्यांमध्ये प्रथम अध्यापन नंतर विस्तार कार्य आणि शेवटी संशोधन असा क्रम ठरवून दिला आहे. यातील तिसरा टप्पा एक प्राध्यापक व संशोधन मार्गदर्शक या नात्याने आजच्या सेमिनारच्या विषयाला सुसंगत म्हणून मला महत्वाचा वाटतो. मी स्वतः सामाजिक शास्त्रातील अग्रगण्य मानला जाणारा व समाजातील लोकांच्या जगण्याचा, जिव्हाळ्याचा विषय अर्थशास्त्र या विषयातील संशोधन मार्गदर्शक आहे. म्हणून या विषयावर आधिकार वाणीने व अर्थपूर्ण लेखणीने लिहित आहे

सुरुवातीलाच मी एक गोष्ट या ठिकाणी नमूद करू इच्छितो कि या लेखाचा उद्देश संशोधकांच्या संशोधनातील चुका शोधणे हा मुळीच नाही. मी असे म्हणेन कि जे संशोधन होत आहे ते खरोखरच स्तुत्य आहे यातून संशोधकाला एक दिशा मिळवी हीच माफक अपेक्षा.जो लेख मी आज आपणासमोर ठेवतोय त्याचे केवळ तीन उद्देश आहेत ते पुढील प्रमाणे.

संशोधनपर लेखनाचे वैशिष्ट्ये-

आजकाल जे लिखाण संशोधन पत्रिका व संशोधन साहित्यासाठी केले जाते ते ढोवळमानाने अशास्त्रीय भाषेत नसावे कारण आपण एक गोष्ट कायम लक्ष्यात ठेवली पाहिजे कि अर्थशास्त्र हे एक शास्त्र आहे. तेव्हा त्याच्या विषयीच्या लेखनाची भाषा ही शास्त्रीय स्वरुपाची असावी. कथा,कादंबरी किंवा वर्तमानपत्रातील लेखनाच्या स्वरूपातील नसावी. विषयाच्या निरूपणासाठी योग्य तोच शब्द संकल्पना वापरणे,भाषा सुसंघटीत असणे, निरुपनातील विचारधारेत सुसंगती असणे, वस्तुनिष्ठ व तटस्थतेने लिखाण करणे हो संशोधनपर लेखनाची लक्षणे आहेत. तेव्हा अशा प्रकारच्या लेखनाच्या प्रसंगी ही लक्षणे टिकवण्यात कोणत्याही परिस्थितीत वदल होणार नाही याची दाखल घ्यावी. लिखाणाची भाषा ही सुसंघटीत असावी एकच विचार दोन - तीन वाक्यात सांगण्याचा प्रयत्न टाळावा.संघटीत भाषेची सवय अवगत करण्यासाठी शब्द संग्रहाच्या संवर्धनासोबतच शब्दसामर्थ्यांची जोड द्यायला हवी.

संशोधनपर लिखाणाच्या निरुपनातील विचारधारेत सुसंगती असावी कारण अशा प्रकारचे लेखन हे तर्कसंगत विचारांचा प्रवाह असतो.जो मुलभूत विचार मध्यभागी ठेऊन लेखनाचा प्रवास चालू होतो. त्याने मध्यंतरी कोठेच आपल्या विचारापासून फारकत घेऊ नये. उदा. शेतीचे आकारमान छोटे असल्याने सखोल शेती करता येते असे विधान केलेले असते.तर पुढील कांही परिच्छेदात शेतजमिनीचे सतत विभाजन होत गेल्याने शेतीच्या उत्पादकतेत घट होत गेली आहे असा संदर्भ सापडतो तेव्हा एकाच विषयाच्या संदर्भात एकाच वेळी परस्पर विधाने होणार नाहीत याची दक्षता घ्यावी यात अत्यंत काळजीने पुराव्यासहित विधाने पक्की करून घेऊनच मांडावीत. लेखकाला कोणते विधान करावयाचे आहे. ते कोणत्या पार्श्वभूमीवर करावयाचे आहे याचा शास्त्रशुद्ध मांडणीवर आपले विधान खरे उतरावयास हवे.

संशोधक आणखी एक प्रश्न नेहमी विचारतात तो म्हणजे संशोधननिबंध किंवा संशोधन प्रकल्प किती पृष्ठसंख्येचा असावा. संशोधनपर लेखनाला पृष्ठसंख्येची मर्यादा नसावी. संशोधकाने समाधानास प्राधान्य द्यायला हवे.

संशोधकाची भूमिका -

एखाद्या विशिष्ट विचारधारेतून झालेल्या लेखनाला संशोधनपर लेखन म्हणावे का नाही हा चर्चेचा विषय होऊ शकतो परंतु अशी चर्चा निरर्थक असेल कारण वस्तुनिष्ठता आणि तटस्थता हे सर्व संशोधनाचे अंगभूत गुण असताना एखाद्या विशिष्ट विचारसरनितून जन्मलेल्या लेखात हे गुण दिसणे अपेक्षित नाही कारण त्याचा विचाराचा पायाच पंथ असल्यामुळे त्या पंथाला छेद देणारे निष्कर्ष जर त्या लेखातून निघणार असतील तर तो लेखक ते विचार कदापीही मान्य करणार नाही,कारण त्या लेखाकाची भूमिका याठिकाणी लेखकाची नसून पंथवाद्याची असते. तेव्हा शेतकरी संघटना, कामगार संघटना, भटक्या विमुक्त किंवा वंचीताच्या संघटना, ऊसतोड कामगार, शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या या सारख्या विषयासंबंधी संशोधनपर लेखन करतेवेळी लेखकाला कार्यकर्त्यांच्या भूमिक्त न राहता संशोधकाची भूमिका निभवावी लागते. तेव्हा संशोधक व कार्यकर्ता यांच्यातील सुक्ष्म सीमारेषा लेखकाला ओळखता आली पाहिजे

संशोधन विषयाची निवड -

सर्वप्रथम संशोधनासाठी विषय निवडतेवेळी विशेषत्वाने कांही काळजी घेणे आवश्यक आहे. विषय घाईघाईने निवड करू नये. संशोधकाने यापूर्वी संबंधित विषयावर कांही लेखन केले असेल,त्यातुल कांही पैलूवर अधिक प्रकाश टाकण्याच्या निकडीतून विषय निवडले गेले तर त्याला अधिक न्याय देता येईल कांही संशोधपर लेख व ग्रंथ वाचताना कांही अभ्यासू व्यक्तीशी चर्चा करताना, सभोवतालच्या आर्थिक घडामोडीचे निरिक्षण करताना त्यातील

ISBN - 978-93-5290-186-04

Proceedings Book of National Seminar

संशोधन पद्धती

Research Methodology

डॉ.संजय वाघमारे
(प्राचार्य)

डॉ.ओमशिवा लिगाडे
(समन्वयक)

संपादक
प्रा.अमोल पवार
डॉ.लहू वाघमारे
डॉ.विनोद सोनवणे
डॉ.अरविंद कदम
डॉ.चंद्रशेखर ठोंबे
प्रा.रामराव चव्हाण

Scanned with OKEN Scanner

४९. Characterization of Research Topic in Social Sciences २१५
Ranjeet R. Patil

५०. संशोधन आणि सांख्यिकीय विश्लेषणाची वैशिष्टे २२०
प्रा.दुरगे मधुकान्त, श्री मालिंग गौड

५१. सामाजिक संशोधनाच्या दृष्टिकोनातून गृहीतके व प्रश्नावली पद्धतीचा चिकित्सक अभ्यास २२३
डॉ. संजीव एम. कोळवे, प्रा. एन.एस. भेंडेकर

52. Types of Educational Research २३०
Dr. Sucheta J. Sankpal.

५३. ऐतिहासिक संशोधन आणि कार्यकारणभाव २३३
कु. हसनाबादे कोमल, कु. घटके वर्षाराणी

54. "Hypothesis of Research" २३७
Neeta R. Patil

५५. संशोधनासाठी संदर्भ ग्रंथांचे महत्त्व २४३
इंदिरा अशोक सोळंके

५६. संशोधन पद्धतीत प्रश्नावलीची मांडणी २४७
प्रा.डॉ.एम.डी. कच्छवे

५७. संशोधनातील गृहितकृत्ये संशोधन प्रक्रियेतील : एक धागा २५०
प्रा. डॉ. बाबू आत्माराम कांबळे

५८. सामाजिक संशोधनात गृहितकृत्याचे महत्त्व २५३
घडके सुरेखा बाबुराव

५९. संशोधनात मुलाखतीची भूमिका २५५
डॉ. किसन आर.पानके

६०. समाजशास्त्रीय संशोधनातील तथ्य संकलनाच्या पद्धती २५७
सूर्यवंशी किशोर जळबा

६१. तथ्य संकलन २६२
प्रा. संगोळे प्रदीप मारोती

62. Types of Research २६५
R. R. Borse

६३. सामाजिक संशोधनातील तथ्यसंकलन आणि प्रश्नावली २६८
प्रा. [illegible]

64. Importance of Questionnaires in Historical Research २७१
Dr. Rambhau R. Mutkule

65. TECHNIQUES OF DATA COLLECTION IN RESEARCH २७३
Dr. Baswaraj Nagnathrao Nagalgave

६६. सामाजिक शास्त्रातील संशोधन प्रक्रिया : प्रमुख टप्पे २७६
प्रा. डॉ. सदाशिव बा. दंदे

६७. पालम तालुक्यातील ज्वारी पिकाखालील क्षेत्राचे बदलते स्वरूप : एक भौगोलिक अभ्यास २८२
डॉ.विश्वराज श्रीरामराव चिमणगुंडे

६८. संशोधनात संगणकाचे महत्व २८७
प्रा. नंदवे तातेराव जगन्नाथराव

69. Use of Statistics in Social Research २९१
Mrs. Sadhana Sarmah, Mr. Bhagwan Sah

७०. संशोधन अहवाल लेखन आणि अंतर्भूत घटक २९५
प्रा. बोळेगावे निळकंठ शिवाजी

७१. संशोधनातील प्रश्नावली तंत्र : रचना आणि गुण-दोष २९८
श्रीमती रत्नाबाई पालकर

७२. गृहितकृत्यांचे परिक्षण ३०३
प्रा.पवार मनोजकुमार आर.

७३. अर्थशास्त्रीय संशोधनात सांख्यिकीय साधनांचा उपयोग ३०६
डॉ.ई.डी. कोरपकवाड, एस.ए. मुळे, पाटील संतोष बालाजी

७४. संशोधन अहवालातील घटक ३११
डॉ. अल्का बाबाराव सोमवंशी

७५. संशोधन अहवाल लेखन ३१५
प्रा.पाटील एस.एन.

७६. संशोधन पद्धतीतील संशोधन अहवाल लेखन ३१९
प्रा.डॉ. वाघमारे हरी सापू

७७. माढा तालुक्यातील लिंग रचनेचा भौगोलिक अभ्यास ३२४
वंड अर्चना महादेव

78. Role of GIS In Social Science Research ३२७
Mrs.Kalwade Swati Subhash, Dr.N.G Mali.

७९. सामाजिक शास्त्र संशोधनातील गृहितकाचे महत्त्व ३३२
साकोळे संगमेश्वर देविदास

८०. समाजमिती ३३५
आदावळे गोविंद व्यंकटराव

८१. संशोधन क्षेत्रातील गृहितकल्पनांचे महत्त्व ३३८
गायकवाड प्रतिमा बाळासाहेब

८२. साहित्य संशोधन पध्दतीचा उगम आणि विकास ३४३
डॉ. डिगोळे बी.व्ही.

७१.

संशोधनातील प्रश्नावली तंत्र : रचना आणि गुण-दोष

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

श्रीमती रत्नाबाई पालकर
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

प्रस्तावना :

संशोधन हा सत्याकडे प्रवास करणारा अभ्यासपूर्ण मार्ग आहे. कष्ट आणि विशिष्ट प्रकारच्या नियोजनामुळे संशोधनाच्या माध्यमातून सत्यापर्यंत पोहचता येते. विविध शास्त्राच्या चिकित्सापुर्ण अभ्यासातून संशोधनाचे समाधान मिळविता येते.

तथ्य संकलन हे संशोधनाशी अतिशय निगडीत संज्ञा आहे. संशोधन प्रक्रियेत तथ्य संकलन करण्यावर संशोधकाला आपले लक्ष केंद्रीत करावे लागते. कारण तथ्य हा संशोधनाचा आत्मा आहे. तथ्य नसेल तर सामाजिक संशोधनाला कसलाही अर्थ शिल्लक राहत नाही. संशोधन करीत असताना तथ्य संकलनाला व तथ्य संकलनाच्या पध्दती व तंत्रे यांना अतिशय महत्त्व आहे. संशोधन कार्यात तथ्य संकलनाच्या अनेक पध्दतीचा उपयोग करण्यात येतो त्यापैकी प्रश्नावली या साधनाचा अभ्यास करावयाचा आहे.

प्रश्नावलीचा अर्थ :

सामाजिक शास्त्रातील संशोधनात प्रश्नावलीचे स्थाने मोठे आहे. अणुबॉंब निर्मितीबाबतची मते आजमावण्यासाठी, ग्राहकांची बदलणारी कापडासंबधीची अभिरूची पाहण्यासाठी, नेत्याबद्दलच्या प्रतिक्रियांचा अंदाज घेण्यासाठी, राज्यपध्दती व सध्याच्या प्रशासन संबधीची मते जापून घेण्यासाठी इत्यादी विविध विषय समजून घेण्यासाठी संबंधीतांना प्रश्न विचारवे लागतात. तेव्हा विशिष्ट समस्येचा अभ्यास करण्यासाठी संबंधीताकडून त्या संबंधी माहिती मिळावी म्हणून समस्येच्या संदर्भात एक प्रश्नांची यादी तयार केली जाते. त्यालाच प्रश्नावली म्हणतात.

थोडक्यात प्रश्नावली म्हणजे निश्चित समस्यांशी संबंधित असलेल्या व्यक्तीकडून पुर्वीच तयार केलेल्या प्रश्नांच्या क्रमबध्द तालिकेची पोस्टाद्वारे मागविलेली उत्तरे होय.

प्रश्नावलीच्या व्याख्या :

१. गुड आणि हॅट यांच्यामते, प्रश्नावली म्हणजे उत्तरे प्राप्त करून घेण्याची पध्दती असून तिच्यात प्रश्नपत्रिकेचा उपयोग केला जातो व त्या प्रश्नांची उत्तरे उत्तरदात्याला स्वत: द्यावी लागतात.

२. बोगार्डस यांच्यामते, प्रश्नावली म्हणजे भिन्न-भिन्न व्यक्तीकडून ज्यांची उत्तरे मागविली

जातात. अशा प्रश्नाची तालिका होय. ह्यामुळे प्रमाणित उत्तरे प्राप्त होतात. ज्यांचा उपयोग सारणीयन किंवा सांख्यकीसाठी होतो.

प्रश्नावलीची रचना / बांधणी : स्थूलमानाने प्रश्नावली तयार करताना खालील मुद्यांचा विशेष विचार अभ्यासकांने केला पाहिजे.

१. प्रश्नावलीचा आकार : प्रश्नावलींची रचना निवेदकांचा प्रतिसाद मिळविण्याच्या दृष्टिने तयार केली पाहिजे. त्यासाठी अभ्यासकाने प्रश्नानवलींचा आकार मर्यादित ठेवणे आवश्यक आहे. प्रश्नावलीच जर मोठी असेल तर निवेदक ती प्रश्नावली वाचण्यास धजत नाही. प्रश्नावलीच्या आकारामुळे निवेदकाच्या मनात सहाकार्याची भावना निर्माण झाली पाहिजे. त्यासाठी प्रश्नावलीत मर्यादित प्रश्न असावेत.

२. आकर्षक स्वरूप : प्रश्नावलीचे स्वरूप आकर्षक ठेवण्याची दक्षता अभ्यासकाने घेतली पाहिजे. प्रश्नावलीसाठी प्रश्नांची संख्या मर्यादित, उत्तमप्रतिचा कागद, स्पष्ट आणि सुबक छपाई, प्रत्येक प्रश्नांमध्ये योग्य ते अंतर, डाव्या व उजव्या बाजूला अपेक्षित मोकळी जागा म्हणजे समास, छपाईसाठी चांगली शाई वगैरे बाबी दर्जात्मक असतील तर प्रश्नावीचे स्वरूप आकर्षक बनते.

३. स्पष्टता : प्रश्नावलीत असलेल्या प्रश्नांचे स्वरूप स्पष्ट असायला पाहिजे. प्रश्न जर संदिग्ध आणि बोजड असतील तर निवेदकाला ते समजत नसतात. निवेदकाला प्रश्नाचा रोख समजण्यासाठी त्यात स्पष्टता असावी.

प्रश्नावलीची स्पष्टता पुढील बाबींवर अवलंबून असते.

१. शब्दयोजना : प्रश्नावलीत ज्या प्रश्नांची मांडणी केलेली असते त्या प्रश्नांची शब्द योजना साधी, सोपी असायला पाहिजे. ग्रंथिक भाषचा वापर करून प्रश्नांची मांडणी केली तर निवेदकाच्या दृष्टीने असे प्रश्न निव्वळ टाकावू असतात. तांत्रिक व ग्रंथिक शब्द वापरून निर्माण केलेली वाक्यरचना ही फक्त संशोधकालाच उपयुक्त असते.

२. वाक्य : प्रश्नावलीत बोजड वाक्य वापरून निवेदकाची सहनशीलता आजमावण्यात कसलाही शहानपणा नसतो. कारण नसताना पल्लेदार आणि लांबलचक वाक्य वापरून निवेदकाकडून सत्य माहिती प्राप्त होईलच याची खात्री नसते. म्हणजेच निवेदकाला समजेल असेच वाक्य प्रश्नावलीत समाविष्ठ करायला पाहिजेत.

३. दिशा : प्रश्नाचे उत्तर निवेदकाला विचार करायला लावणारे असावे लागते. समजा प्रश्नातच त्याचे उत्तर असेल तर निवेदकाच्या स्वतंत्र बुध्दीला अजिबात स्थान राहत नाही. याचाच अर्थ असा की उत्तर सुचित करणारे प्रश्न असू नयेत.

४. पर्यायी उत्तर : प्रश्नावलीची अचूकता साधावयाची असेल तर पर्यायी उत्तराची व्यवस्था करायला पाहिजे. पर्यायी उत्तरे असतील तर निवेदकला जे पर्यायी उत्तर योग्य वाटेल त्यावर खूण करण्याची सूचना द्यायला पाहिजे. निवेदकासमोर पर्याय असेल तर [illegible]

फेसाटी

चिंतन आणि मंथन

संपादक
प्राचार्य डॉ.आशा मुंडे
डॉ.संग्राम टेकले

5-जून-2019

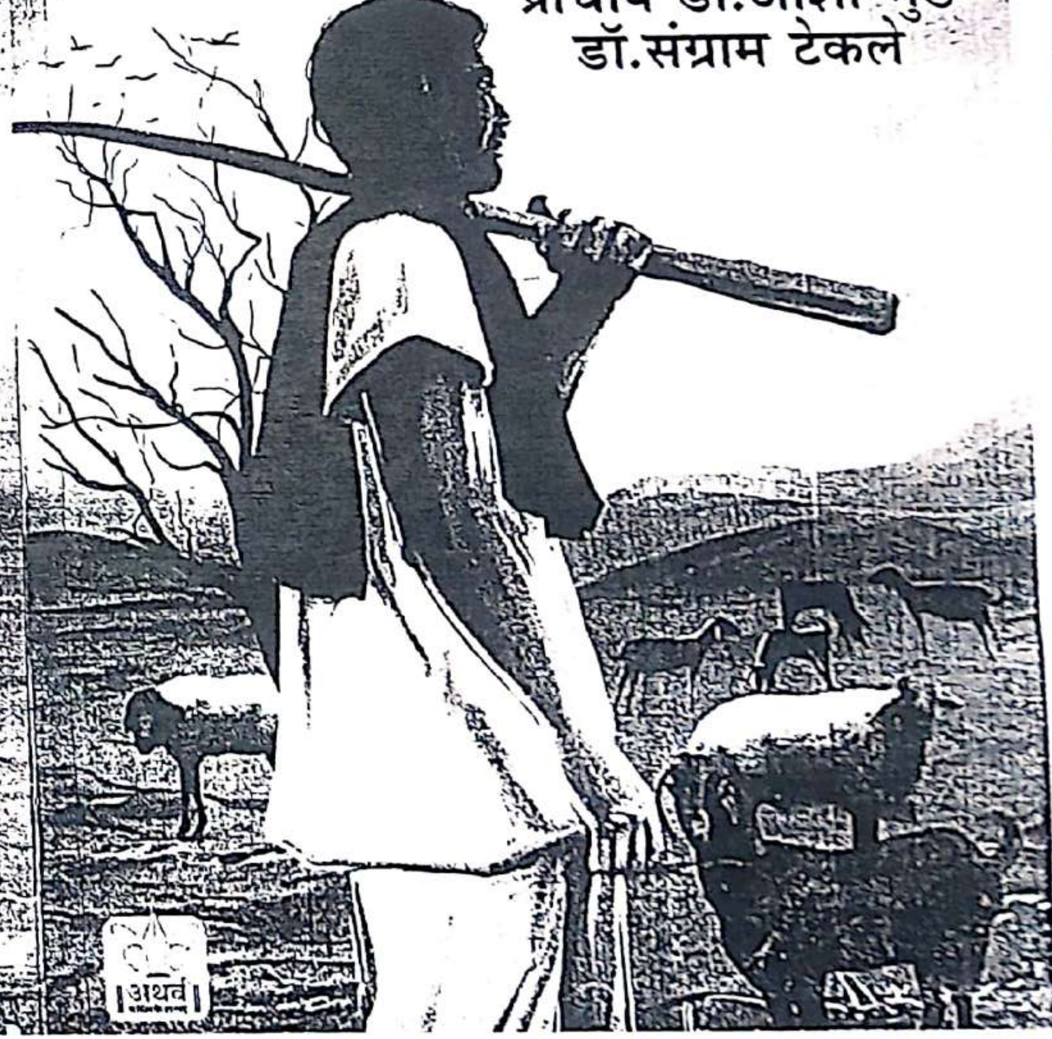

फेसाटी : चिंतन आणि मंथन

प्राचार्य डॉ. आशा मुंडे
प्रा.डॉ. संग्राम टेकले

978-93-88544-30-6

वाङ्मयीन गुणवत्ता हा एकमेव निकष मानून साहित्यकृतीला प्रदान करण्यात येणारे जे मोजके पुरस्कार आहेत त्यापैकी साहित्य अकादमीचा युवा साहित्य पुरस्कार हा एक पुरस्कार आहे, आणि म्हणून श्री. नवनाथ गोरे यांच्या फेसाटी या आत्मकथनात्मक कादंबरीला मिळालेल्या पुरस्काराला विशेष महत्त्व आहे.

मराठी साहित्यक्षेत्रात सध्या जात, धर्म, पंथ, गट, तट आदी साहित्यबाह्य घटकांचा शिरकाव झालेला आहे; त्यामुळे आजच्या जाती धर्मातील गटा-तटातील कुण्या साहित्यकृतीला मान सन्मान, पुरस्कार मिळाला की, संबंधीत घटकातील लेखक त्या साहित्यिकाची अलाबद्ध करण्यासाठी पुढं सरसावतात पण श्री. नवनाथ गोरे याला अपवाद राहिले आहेत. फेसाटीला साहित्य अकादमीचा युवा पुरस्कार जाहिर झाल्यानंतर महाराष्ट्रभर फेसाटीच भरभरुन स्वागत झालं, फेसाटीवर भरभरुन लिहिलं गेलं.

फेसाटीवर लिहिलेल्या लेखाचं प्राचार्य डॉ. आशा मुंडे व डॉ. संग्राम टेकले यांनी संपादन केलेला फेसाटी : चिंतन आणि मंथन हा एक मौलिक ग्रंथ आहे.

फेसाटी या आत्मकथनात केवळ श्री. नवनाथ गोरे यांच्या जगण्याचं वास्तव अभिव्यक्त झालेलं नाही, तर सांगली जिल्ह्यातील जत तालुक्यातील कायम अवर्षणप्रवण असलेल्या परिसरातील माणसांच, पर्यायान नवनाथच्या गावाचं, या गावातील माणसाचं, त्यांच्या घराचं, या घरातील आई वडीलांच, भाऊ बहिणींच वास्तव जगणं अभिव्यक्त झालं आहे. हे वास्तव भयाण व सुन्न करणारं आहे.

– रा.रं.बोराडे

Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College LATUR

134

अथर्व पब्लिकेशन्स
www.atharvapublications.com
₹ 450/-

विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचला पाहिजे यासाठी प्रेरणा व मार्गदर्शन [illegible]रे महाराष्ट्र शासनाच्या विश्वकोश निर्मिती मंडळाचे सदस्य, सुप्रसिद्ध व्याख्याते, लेखक, समीक्षक प्रा. डॉ. राजशेखर सोलापुरे यांचे विशेष मन:पूर्वक आभार मानतो.

ज्यांच्या ऋणातून मुक्त होणे कधीच शक्य होणार नाही, असे आमचे कुटुंबीय, आप्तेष्ट, मित्र परिवारांच्या सहकार्य व मार्गदर्शनाशिवाय प्रस्तुत ग्रंथ पूर्णत्वास जाणे शक्य नसल्यामुळे सर्वांच्या ऋणात राहणे उचित समजतो.

प्रस्तुत ग्रंथाला मूर्त रूप देण्यासाठी अथर्व पब्लिकेशन्स, जळगाव येथील प्रकाशक मा. युवराज माळी, टंकलेखन करणारे गोपाळ एम. गढीकर, डॉ. मुकुंद काळे या ग्रंथाचे मुखपृष्ठ अतिशय सुबक, आकर्षक पद्धतीने बनविणारे श्री. शिवाजी हांडे, प्रस्तुत कादंबरीचे लेखक नवनाथ गोरे या सर्वांचे आम्ही मन:पूर्वक आभार मानतो. 'फेसाटी : चिंतन आणि मंथन' या संपादित ग्रंथाचे संशोधक, समीक्षक, विद्यार्थी निश्चितपणाने स्वागत करतील या अपेक्षेसह....

– संपादक

प्राचार्य डॉ. आशा मुंडे

प्रा. डॉ. संग्राम टेकले

135

LATUR

- नवनाथ गोरेचे गोठलेले जग... /११
  – आनंद विंगकर
- नाथाची संघर्षकथा /१५
  – डॉ. रणधीर शिंदे
- 'फेसाटी'तील शिक्षक आणि शिक्षण /२८
  – डॉ. मधु सावंत
- नाथाची संघर्षगाथा : 'फेसाटी' /४२
  – प्राचार्य डॉ. आशा मुंडे
- 'फेसाटी'चे मनोविश्लेषण /५०
  – डॉ. राजशेखर सोलापुरे
- अल्पभूधारक शेतकरी कुटुंबातील तरूणाच्या संघर्षाची कहाणी : 'फेसाटी' /५८
  – डॉ. बालाजी विठ्ठलराव डिगोळे
- 'फेसाटी' कादंबरीची भाषाशैली /७०
  – प्रा.डॉ. आबासाहेब शामराव शिंदे
- कृषिजनसमुहाच्या जगण्याचा आरसा : 'फेसाटी' /७८
  – डॉ. गोविंद काळे
- वर्तमान पिढीतील तरुणाचं संघर्षमय सुंबरानाख्यान : 'फेसाटी' /८५
  – डॉ. संग्राम टेकले
- अल्पभूधारक शेतकऱ्याच्या पडझडीची करुण कहाणी : 'फेसाटी' /१००
  – उमेश मोहिते
- 'फेसाटी' : चर्चा आणि समालोचन /१०३
  – डॉ. सतेज दणाणे

Scanned with OKEN Scanner

मातृत्वाचे प्रत्ययकारी चित्रण 'फेसाटी'

– प्रा. रत्नाबाई पालकर

कादंबरीतील नायक नाथा गोरे यांच्याबरोबरच त्यांच्या कुटुंबातील व्यक्ती करुणादायी भोगवटेतून नात्यानात्यातील एकबंधाने हेलावून टाकणाऱ्या आहेत. यामधील दुःखाचे आभाळ ठरणारी व्यक्ती म्हणजे काकू, तिची मुले तिला काकू म्हणूनच संबोधतात. काकू नाथाच्या जीवनाची सावली बनून राहते आणि मायेच्या पंकाखाली सर्वांनाच उब देते. कुटुंबाचा गाडा ओढणारी आणि संकटातून खंबीरपणे बाहेर काढणारीहीतीच आहे. आदिबंधात्मकतेचे मातृत्त्व लाभलेल्या काकूचे मन निरक्षर, परंपरावादी, श्रध्दाळू असूनती कारूण्याची मूर्ती आहे. तिची देवदेवतावर अपारश्रद्धाहोती. सिद्धनाथ, मलकारीसह, म्हाकुआई, मरीआईही तिचीश्रद्धास्थानेहोती. सतत होणाऱ्या मुली आणि एक अपंग असणारा मुलगा यामुळेती सिद्धनाथाला नवस कते. सिद्धनाथाच्या कृपादृष्टीने झालेल्या मुलाचे नाव नाथाबाबा ठेवते. मुले आजारी पडली अथवा घरावदारावर संकटे आली कीती देवाचा धावा करायची देवाची मऱ्याआयचं राखाणं म्हणून म्या वाचली ये मायबाय पोराचा पायं वसरूदी, तुला पुढल्या वरसाला पाय घालती. (पृ. ७१) तिच्या बोलण्यावरुन तिचा श्रद्धाभावाला अनन्यसाधारण महत्त्व असून आजही आहे.

बारमाही भणभणता दुष्काळा असलेल्या सांगली जिल्हयातील जत तालुक्यातील चार मुली आणि दोन मुलंत्यामधील एक मुलगा जन्मताच अपंग अशी कौटुंबिक पार्श्वभूमी असलेल्या अल्पभूधारक आणि निसर्गाच्या वक्रदृष्टीने बेजार झालेल्या कुटुंबाच्या जगण्याच्या संघर्षाच्या 'सुंबरानाला' सुरुवात होते. आर्थिक परिस्थिती बेताची, मिळकतीचे दरवाजे मर्यादित, जे उघडेते निसर्गाच्या भरवशावर, शेळया मेढयांवर आणि रोजंदारीच्या मिळकतीवर कुटुंबाची गुजराण खाणारीतोंड जास्त आणि कमावरणार हात कमी वाताहत ठरलेलीत्यातूनही लेखकाचे वडील मार्ग काढत कुटुंबाचां गाडा हाकत आहेत. लेखक स्वत:कादंबरी मधून स्वत:चं करूणादायी बालपण मांडत आहे. घरात घउणाऱ्या प्रत्येक हालाकीच्या प्रसंगाचं वर्णन करत आहे. दुष्काळामुळं रोजगाराची वाणवा, घरचं अठराविश्व दारिद्रय, घरप्रमुखाची उपासमार, वारंवार होणारी कुटुंबाची उपासमार, होरपळत असलेलं लेखकाचं बालपण वाचणारा अस्वस्थ होतोय. जेवढी जमिन आहेत्यातही भावबंदकी आडवी येते. चलत् चित्रासारखी कादंबरी प्रवाहीत होणारी

आहे दिवस आन् दि...या दुःखाचा मागोवा कादंबरीतून समोर येतं. ... स्वप्नं किती मर्यादित असतात, याच मन सुन्न करणारं वर्णन समोर येतं.

मुलींनातर कधीच नवे कपडे मिळू शकत नाहीत. सणावारालासुध्दा पोटभर साधं जेवणही मिळत नाहीतर पक्कान्नाचा प्रश्नचं नाही. सगळया जगात जरी सण चालू असला तरी यांच्या घरात मात्र आठराविश्वे दारिद्रय चणचण उपासमार आणि उद्याचा दिवस हाताल काम मिळणार का?एखादातरी घास घरच्यांना खाऊ घालता येईल का?याची सतावणारी चिंताच जळत असते. हे फार दुःखप्रद आहे. बाजाराला गेलेली आई काहीतरी खायला कपडे घेऊन येणार या आशेने आतुरतेने वाट पाहणाऱ्या मुलाला नेहमी, बाजार केला. दवाखान्याला पैसं गेलं, पैसं संपलं, माझ्या बाळाला पुढच्या आईत्वारी वक्कळ खायला आणती. हेच उत्तर जन्मभर मिळत राहतं यातलं दैन्य, यातलं दु:ख फार मोठं आहे.

अकरावी – बारावीच्या वर्षात कधी कॉलेज केलं दुसऱ्यच्या शेतावर काम. असं करत शिक्षण चालू ठेवलं मग परीक्षेला वसायची भीती वाटू लागलीत्यामुळे दारु पिऊन पेपर लिहिले. इंग्रजी विषयात नापास होतो. वर्षे असंच काम करत कष्ट करत राहतो. सुमाताईच्या मुलीबरोबर लग्न करुन ऊसतोडणी करायला जायचं असा विचार नाथा करत असतो. तेव्हा आंघामामा त्याचा घरचे मुलगी द्यायला तयारही असततात. मात्र स्वत:ची वहीण सुमाताई काकुला म्हणते, 'नाथा काय काम करतो? माझ्या लेकीला चारवेळा जेवायची सवय आहे, तुमच्याघरी दोन वेळा तरी मिळेल का?'हा अपमान काकू–काकाच्या फारच जिव्हारी लागतो कारण इथे त्यांच्या गरिबीची थट्टा स्वत:ची मुलगीच करत असते. ज्याचं त्यांना फार वाईट वाटतं तेव्हा काकू नाथाला खूप शिक असं म्हणते आणि त्याच काळात त्याला शेतात काबाड कष्ट करताना बघून त्याचे काही मित्र त्याला सल्ला देतात. इंग्रजीविषय काढण्यासाठी जतला ये, शिकवणी लाव पास हो असं समजावून सांगतात, तेव्हा जतला जाऊनतो इंग्रजी विषयाची शिकवणी वर्ग लावतो. तिथेच जया या मुलीसोबत एक असफल हळवी प्रेमकहाणी आकाराला आलेली असते. पण पराकोटीच्या गरिबीतून आलेल्या हतबलतेमुळे ती पूर्णत्वास जात नाही. जया नाथासाठी सर्वस्वाचा त्याग करायलातयार झालीहोती पण आपल्याच प्रश्नांच्या शोधात अधांतरी लोंबकळत असणाऱ्या नाथाला तेव्हा प्रेमविवाह करण्याचेही धाडस झाले नाही.

पुढील पदव्युत्तर शिक्षणासाठी शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर येथे प्रवेश मिळविला. हलाकीच्या परिस्थितीशी दोनहात करत विद्यापीठिय शिक्षणाला सुरूवात झाली आणि नवनाथच्या सुंबरान. . . अध्यानाला कलाटणी मिळाली. वर्गमित्रांचा सहवास आणि साहित्यकांची मांदियाळी यामुळे नवनाथला वाचनाची

Smt. Sushila... Deshmukh ... Senior College LATUR

1 जानेवारी 2021

978-81-94851-5-5-4

LATUR

Scanned with OKEN Scanner

५९. अण्णा भाऊ साठे यांचे शाहिरी वाङ्मय

डॉ. रत्नाबाई पालकर
ग्रंथालय विभाग प्रमुख, श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

अण्णा भाऊ साठे यांनी शाहिरी वाङ्मयाच्या माध्यमातून समाजाचे उद्बोधन व प्रबोधन करण्याचे अलौकिक कार्य त्यांनी केले आहे अण्णा भाऊ म्हणतात की,

जग बदल घालुनी घाव सांगून गेले मला भीमराव। गुलामगिरीच्या या चिखलात।
रूतून बसला का ऐरावत। अंग झाडुनी निघ बाहेरी।
घे बिनीवरती घाव।। धनवंतानी अखंड पिळले। धर्मांधाने तसेच छळले।
मगराने जणु माणक गिळिले। चोर झाले साव।।१
ठरवून आम्ही हीन कलंकित। जन्मोजन्मी करून अंकित।
जिणे लादुनी वर अवमानित। निर्मून हा भेदभाव।
एकजुटीच्या या रथावरती । आरुढ होऊनी चल बा पुढती।।
नव महाराष्ट्र निर्मून जगती। करी प्रकट निज नाव।।

वर्णीय विषमता आणि वर्ण जातीय विषमतेविरुध्द बंडाची हाक देणारे आमचे थोर साथीदार सच्चे कम्युनिस्ट होते गाणी लिहित होते. गात होते संघर्ष करीत होते आणि आमच्या बरोबर तुरुंगाच्या वाऱ्याही करीत होते. नुसतेच लिहित व गात नव्हते स्वत: लढत होते आणि इतरांना लढण्याची प्रेरणा देत होते.

उभारू ऐक्याची भिंत । महाराष्ट्र करूनी संयुक्त।
दु:ख दैन्य दिसेना जिथे ।
लोकशाहीचे नंदनवनाचि करण्या भूला महाराष्ट्राची परंपरा पुढती नेण्याला।।

अशा पद्धतीने अण्णा भाऊ साठे यांनी वरील गीतामधून महाराष्ट्रातील व्यक्तींना प्रेरणा देण्याचे मौलिक कार्य केले आहे. या संदर्भात रतनलाल सोनाग्रा मत प्रतिपादन करतात की, महाराष्ट्राच्या रणझुंजार परंपरेतील दलित समाजात जन्म घेऊन आम्हाला दांडपट्टयाचे लेखणीत रूपांतर करून समग्र मानव समाजाच्या वेदना आणि संवेदना लिहिणारे शाहीर अण्णा भाऊ साठे यांनी कोणतेही शिक्षण न घेता समाजाच्या व्यवस्थेमध्ये अनुभव, बुध्दीमत्ता, प्रतिभाशक्तीच्या बळावर मराठी वाङ्मयाच्या इतिहासामध्ये सुवर्णअक्षराने नोंद व्हावी असे मौलिक व अलौकिक कार्य अण्णा भाऊ साठे यांचे आहे.

विश्वव्यापी जनगणा, तुज करूनी वंदना
काल तमाशाचा मुनि अर्पिला हा जी।
टिळक गांधी, आगरकर, म. फुले, सावरकर
आंबेडकर आले उदयाला। हा जी।
आम्ही कलेचे हो दास। करू अज्ञानाचा नाश।
वाहुनी कलाकार्याला। हा जी।
अण्णा भाऊ साठे । भूषवि लोकनाट्याला हा जी।

अशा रीतीने वरील गीतातून अण्णा भाऊ साठे यांनी महापुरुषाविषयी त्यांच्या कार्याविषयीची प्रेरणा मांडली आहे. एकूणच जग वदल घालुनी घाव। सांगून गेले मला भीमराव। शाहिरीच्या माध्यमातून त्यांनी समाजाचे उद्बोधन, प्रबोधन करण्याचे कार्य केले आहे.

महाराष्ट्रात शाहिरांची व शाहिरी काव्याची परपरा फार जुनी व तेजस्वी आहे. शाहीर राम जोशी, प्रभाकर, होनाजी बाळा, सगनभाऊ पासून चालत आलेली परंपरा अलिकडील शाहीर अमर शेख, गव्हाणकर, नानिवडेकर, खांडीलकर, अण्णा भाऊ साठे हे या परंपरेतील एक बुलंद नाव त्याचे व्यक्तिमत्त्व हे बहुविध होते. त्यांचा जीवन संघर्ष चकित करणारा होता. शाहिरी वाङ्मयाचा एक भाग म्हणून यापूर्वी लोकनाट्याचा विचार केला. या लोकनाट्याशिवाय पद्य स्वरूपाची जी रचना अण्णा भाऊ साठे यांनी केली. त्यात गण, गौळण, लावणी, पोवाडा यांचा समावेश आहे. अण्णा भाऊंच्या अस्सल कसदार लेखनाची सर्व वैशिष्ट्ये त्यांच्या शाहिरी रचनेतून प्रकट होतात. अण्णा भाऊ साठे यांच्या शाहिरी काव्याच्या त्यांच्या चरणाचरणात विद्रोही आणि क्रांतिकारी विचार आहे. कष्टकरी जनता, दलित जनता ही दास्यातून, गुलामगिरीतून मुक्त झाली पाहिजे. या विचाराशी अण्णाभाऊंच्या शाहिरी वाङ्मयाची बांधिलकी आहे. म्हणजे जनतेशी बांधिलकी पत्कारून समाजामध्ये प्रबोधन घडविणे हेच अण्णाभाऊंच्या शाहिरी वाङमयाचे विशेष आहे. अण्णा भाऊ साठे हे मुंबईत गिरणीत नोकरी करीत. १९४२-४३ च्या काळात ग्रामोफोनच्या गाण्यांचे –पोवाड्यांचे सूर कानी पडणारे वातावरण होते. मेळ्यातून मुले मुली गाणी गात असत. गणेशोत्सव नवरात्रोत्सवातून शाहीर खांडीलकर नानिवडेकर, मुचाटे, दीक्षित इत्यादींचे पोवाडे ध्वनिक्षेपकाशिवाय येत असत. पिलुबुवा वडुजकरांसारखे किर्तनकार किर्तनातूनही पहाडी आवाजात उत्तम प्रकारे पोवाडे म्हणत असत. त्यातूनही वीरयुक्त पोवाडे लाक्षणिक स्वरूपात सादर केले जात असत अण्णांनी गावाकडे असतांना बापू यांच्या संगतीने तमाशात तुणतुण्याचा छंद त्यांना होता. त्याच डफाच्या थापेचा कडाका वरील प्रकारच्या विविध माध्यमातून व

162

५९. अण्णा भाऊ साठे यांचे शाहिरी वाङ्मय

डॉ. रत्नाबाई पालकर
ग्रंथालय विभाग प्रमुख, श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

अण्णा भाऊ साठे यांनी शाहिरी वाङ्मयाच्या माध्यमातून समाजाचे उद्बोधन व प्रबोधन करण्याचे अलौकिक कार्य त्यांनी केले आहे अण्णा भाऊ म्हणतात की,

जग बदल घालुनी घाव सांगून गेले मला भीमराव। गुलामगिरीच्या या चिखलात।
रूतून बसला का ऐरावत। अंग झाडुनी निघ बाहेरी।
घे बिनीवरती घाव।। धनवंतानी अखंड पिळले। धर्मांधाने तसेच छळले।
मगराने जणु माणक गिळिले। चोर झाले साव।।
ठरवून आम्ही हीन कलंकित। जन्मोजन्मी करून अंकित।
जिणे लादुनी वर अवमानित। निर्मून हा भेदभाव।
एकजुटीच्या या रथावरती । आरुढ होऊनी चल बा पुढती।।
नव महाराष्ट्र निर्मून जगती। करी प्रकट निज नाव।।

वर्णीय विषमता आणि वर्ण जातीय विषमतेविरुध्द बंडाची हाक देणारे आमचे थोर साथीदार सच्चे कम्युनिस्ट होते गाणी लिहित होते. गात होते संघर्ष करीत होते आणि आमच्या बरोबर तुरुंगाच्या वाऱ्याही करीत होते. नुसतेच लिहित व गात नव्हते स्वत: लढत होते आणि इतरांना लढण्याची प्रेरणा देत होते.

उभारू ऐक्याची भिंत । महाराष्ट्र करूनी संयुक्त।
दु:ख दैन्य दिसेना जिथे ।
लोकशाहीचे नंदनवनाचि करण्या भूला महाराष्ट्राची परंपरा पुढती नेण्याला।।

अशा पद्धतीने अण्णा भाऊ साठे यांनी वरील गीतामधून महाराष्ट्रातील व्यक्तींना प्रेरणा देण्याचे मौलिक कार्य केले आहे. या संदर्भात रतनलाल सोनाग्रा मत प्रतिपादन करतात की, महाराष्ट्राच्या रणझुंजार परंपरेतील दलित समाजात जन्म घेऊन आम्हाला दांडपट्टयाचे लेखणीत रूपांतर करून समग्र मानव समाजाच्या वेदना आणि संवेदना लिहिणारे शाहीर अण्णा भाऊ साठे यांनी कोणतेही शिक्षण न घेता समाजाच्या व्यवस्थेमध्ये अनुभव, बुध्दीमत्ता, प्रतिभाशक्तीच्या बळावर मराठी वाङ्मयाच्या इतिहासामध्ये सुवर्णअक्षराने नोंद व्हावी असे मौलिक व अलौकिक कार्य अण्णा भाऊ साठे यांचे आहे.

विश्वव्यापी जनगणा, तुज करूनी वंदना
काल तमाशाचा मुनि अर्पिला हा जी।
टिळक गांधी, आगरकर, म. फुले, सावरकर
आंबेडकर आले उदयाला। हा जी।
आम्ही कलेचे हो दास। करू अज्ञानाचा नाश।
वाहुनी कलाकार्याला। हा जी।
अण्णा भाऊ साठे । भूषवि लोकनाट्याला हा जी।

अशा रीतीने वरील गीतातून अण्णा भाऊ साठे यांनी महापुरुषाविषयी त्यांच्या कार्याविषयीची प्रेरणा मांडली आहे. एकूणच जग बदल घालुनी घाव। सांगून गेले मला भीमराव। शाहिरीच्या माध्यमातून त्यांनी समाजाचे उद्बोधन, प्रबोधन करण्याचे कार्य केले आहे.

महाराष्ट्रात शाहिरांची व शाहिरी काव्याची परंपरा फार जुनी व तेजस्वी आहे. शाहीर राम जोशी, प्रभाकर, होनाजी बाळा, सगनभाऊ पासून चालत आलेली परंपरा अलिकडील शाहीर अमर शेख, गव्हाणकर, नानिवडेकर, खांडीलकर, अण्णा भाऊ साठे हे या परंपरेतील एक बुलंद नाव त्याचे व्यक्तिमत्त्व हे बहुविध होते. त्यांचा जीवन संघर्ष चकित करणारा होता. शाहिरी वाङ्मयाचा एक भाग म्हणून यापूर्वी लोकनाट्याचा विचार केला. या लोकनाट्याशिवाय पद्य स्वरूपाची जी रचना अण्णा भाऊ साठे यांनी केली. त्यात गण, गौळण, लावणी, पोवाडा यांचा समावेश आहे. अण्णा भाऊंच्या अस्सल कसदार लेखनाची सर्व वैशिष्ट्ये त्यांच्या शाहिरी रचनेतून प्रकट होतात. अण्णा भाऊ साठे यांच्या शाहिरी काव्याच्या त्यांच्या चरणाचरणात विद्रोही आणि क्रांतिकारी विचार आहे. कष्टकरी जनता, दलित जनता ही दास्यातून, गुलामगिरीतून मुक्त झाली पाहिजे. या विचाराशी अण्णाभाऊंच्या शाहिरी वाङ्मयाची बांधिलकी आहे. म्हणजे जनतेशी बांधिलकी पत्करून समाजामध्ये प्रबोधन घडविणे हेच अण्णाभाऊंच्या शाहिरी वाङमयाचे विशेष आहे. अण्णा भाऊ साठे हे मुंबईत गिरणीत नोकरी करीत. १९४२-४३ च्या काळात ग्रामोफोनच्या गाण्यांचे –पोवाड्यांचे सूर कानी पडणारे वातावरण होते. मेळयातून मुले मुली गाणी गात असत. गणेशोत्सव नवरात्रोत्सवातून शाहीर खाडीलकर नानिवडेकर, मुचाटे, दीक्षित इत्यादींचे पोवाडे ध्वनिक्षेपकाशिवाय येत असत. पितुबुवा वडुजकरांसारखे किर्तनकार किर्तनातूनही पहाडी आवाजात उत्तम प्रकारे पोवाडे म्हणत असत. त्यातूनही वीरयुक्त पोवाडे लाक्षणिक स्वरूपात सादर केले जात असत. अण्णांनी गावाकडे असतांना बापू यांच्या संगतीने तमाशात तुणतुण्याचा छंद त्याना होता. त्याच डफाच्या थापेचा कडाका वरील प्रकारच्या विविध माध्यमातून व

162

Scanned with OKEN Scanner

अण्णा भाऊ साठे यांच्या शाहीर या पुस्तकाला प्रस्तावना लिहिताना संरजामी इतिहासाला केवळ कामगार संपाची पुस्ती जोडल्याने नवी परंपरा बनत नाही हे अर्जुन आपल्या साहित्यकांना स्पष्ट व्हायचे आहे. लढाऊ कामगार वर्गाची ऐतिहासिक परंपरेशी सांगड घालतेवेळी नवोदित समाजाच्या कलेचा इतिहासही नव्याने सांगावा लागेल असे विवेचन श्रीपाद डांगे यांनी केले आहे ते अभ्यासकाला यथार्थ वाटते.

विश्व व्यापी जनगणा, तुज करुनी वंदना
काल तमाशाचा मुनि अर्पिला। हा जी।
अर्पिला भूषवी लोकनाट्याला । हा जी।
टिळक, गांधी, आगरकर। म. फुले, सावरकर, आंबेडकर आले उद्याला हा जी।
उदयाला पारतंत्र्य गेले विलयाला। हा जी।
आम्ही कलेचे हो दास। करू अज्ञानाचा नाश।
वाहुनी कलाकार्याला। हा जी।
अण्णा भाऊ साठे। भूषवी लोकनाट्याला । हा जी।

अशा पध्दतीने अण्णा भाऊ साठे यांनी वरील गण लिहून संपूर्ण विश्वाला वंदन, नमन केले आहे.

संदर्भग्रंथ सूची :

१. डॉ. जवळगेकर शिवाजी (संपा), जननायक अण्णा भाऊ साठे, साहित्यभूषण अण्णा भाऊ साठे कला अकादमी व संशोधन केंद्र, प्रकाश नगर, लातूर, प्रथम आवृत्ती, ऑगस्ट २००८.
२. डांगळे अर्जुन व इतर (संपा.) लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे निवडक वाड्मय, महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृतिक मंडळ मुंबई.
३. डॉ. गुरव बाबुराव, अण्णा भाऊ साठे : समाज विचार आणि साहित्य विवेचन, लोकवाड्मय, गृह मुंबई १९९१.

६८. अण्णा भाऊंच्या कादंबरीतील नायिका

प्रा. डॉ. विजयकुमार मेकेवाड
इतिहास विभाग, श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

अण्णा भाऊंच्या कादंबऱ्यांचा गुणात्मकदृष्टया विचार करता साहसाचे चित्रण करणाऱ्या कादंबऱ्याखालील महिलांच्या समस्यांवरील कादंबऱ्यांचा क्रम लागतो. या कादंबऱ्यांपैकी महत्त्वाच्या कादंबऱ्या म्हणजे 'चित्रा' (१९५१), 'वैजयंता', 'चंदन', 'चिखलातील कमळ', 'फुलपाखरु', 'टिळा लावते मी रक्ताचा' (ही कादंबरी आवडी या शीर्षकानेही प्रकाशित झाली आहे.) आणि 'रत्ना', 'चित्रा' या कादंबरीचे शीर्षक कादंबरीतील मध्यवर्ती व्यक्तीरेखा 'चित्रा' हिच्यावरून देण्यात आले आहे, की जरी सत्य कथा आहे. ही कादंबरी एक प्रकारे १९४५-१९४६ च्या मुंबईसारख्या शहरांच्या औद्योगिकरणाचे दोष व त्यांचे लोकांच्या लैगिंक नीतिमत्तेवर होणारे परिणाम दाखते. औद्योगिकरणाचे वाढीवरोवरच शरीरविक्रीच्या व्यवसायही कसा वाढला आणि कशाप्रकारे हजारो निष्पाप स्त्रियांना दलालांकडून वळी बनवण्यात आले याचे चित्रण ही कादंबरी करते. पैशाच्या आकर्षणामुळे काही अगदी जवळचे नातेवाईकही आपल्या नात्यातील महिलांना या व्यवसायात जाण्यास भाग पाडीत होते, चित्राची कथा अशाच अभागिनींपैकी एकीची कथा आहे.

अण्णा भाऊ हे शाळेत शिकलेले नाहीत ते केवळ दीड दिवस शाळेत गेले पण तिथे सवर्णांद्वारे होणाऱ्यां भेदभावामुळे शाळा सोडून दिली. बहुजन वर्गात जन्माला आल्यामुळे गावात कोणाला शिवायचे नाही, हातात हात मिळवायचा नाही हे अण्णांनी लहानपणीच पाहिले, अनुभवले, आम्हीही माणसं आहोत आम्हालाही सुखाने, स्वाभिमानाने, स्वातंत्र्यपणे जगण्याचा अधिकार आहे या त्याच्या मागणीने अण्णा पेटून उठले. महाराष्ट्रातील पाली, जेजुरी आणि कर्नाटकातील सौंदत्ती या गावांमध्ये मुलगी खंडोबा या दैवाताला अर्पण करण्याच्या धार्मिक प्रथेचे दुष्परिणाम आणि अन्याय यांचे चित्रण अण्णा भाऊंनी चिखलातील कमळ या कादंबरीत केले आहे. या मुली खंडोबाला संतुष्ट करण्यासांठी त्याला वाहिल्या जातात आणि त्यांचे खंडोबाशी लग्न झाले आहे असे समजले जाते. अशा मुलीला 'मुरळी' म्हणून ओळखले जाते. प्रत्यक्षात मात्र धर्मांच्या नावाखाली शरीरविक्रय करणाऱ्या वेश्याच असतात. त्यांच्याप्रमाणेच खंडोबाला अर्पण केलेल्या पुरुषांशी 'वाघ्या' शी त्यांचे शरीरसंबंध असतात. वाघ्या आणि मुरळ्या खंडोबाची स्तवने

163